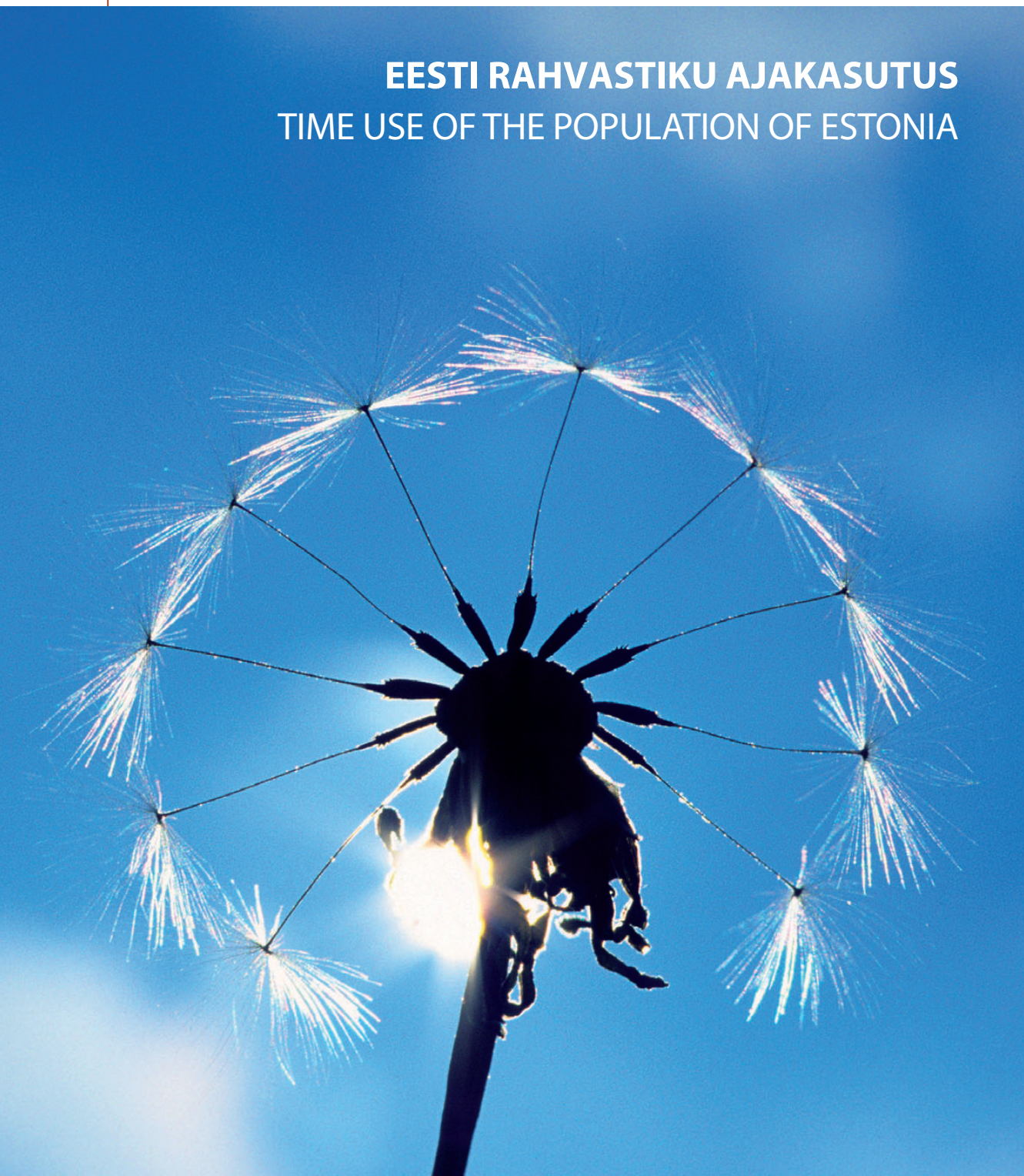

EESTI RAHVASTIKU AJAKASUTUS

TIME USE OF THE POPULATION OF ESTONIA

EESTI RAHVASTIKU AJAKASUTUS
TIME USE OF THE POPULATION OF ESTONIA

Koostanud Statistikaameti rahvastiku- ja sotsiaalstatistika osakond (Urve Kask, telefon 625 9220).
Compiled by Population and Social Statistics Department of Statistics Estonia
(Urve Kask, phone +372 625 9220).

Toimetanud Anu Jalak
Tõlkinud OÜ Triangular
Inglise keele toimetanud Elina Härsing
Küljendanud Alar Telk
Kaane kujundanud Maris Valk

Edited by Anu Jalak
Translation by OÜ Triangular
English edited by Elina Härsing
Layout by Alar Telk
Cover design by Maris Valk

Kirjastanud Statistikaamet, Endla 15, 15174 Tallinn
Trükkkinud Ofset OÜ, Paldiski mnt 25, 10612 Tallinn
Mai 2012

Published by Statistics Estonia, 15 Endla St, 15174 Tallinn
Printed by Ofset OÜ, 25 Paldiski Rd, 10612 Tallinn
May 2012

ISBN 978-9985-74-519-9

Autoriõigus/Copyright: Statistikaamet, 2012
Kaanefoto / Cover photograph: Bulls

Väljaande andmete kasutamisel või tsiteerimisel palume viidata allikale.
When using or quoting the data included in this issue, please indicate the source.

SAATEKS

Inimese ajakasutuse võib üldjoontes jagada kolmeks: töö, toimetused koduses majapidamises ja jõudeaeg omaenese vajaduste rahuldamiseks. Ajakasutus oleneb eelkõige palgamäärast turul, olemasolevast ja kasutatavast tehnikast ning inimese enda eelistustest ja eluviisist. Inimese elukvaliteedi ja heaolu käsitlustes keskendutakse sageli rahale, tunduvalt vähem on tähelepanu pööratud teistele meie rahulolu mõjutavatele faktoritele, näiteks ajale ja selle olemasolule. Aeg on ressurs, mida on antud kõikidele inimestele võrdselt – 24 tundi ööpäevas. Küll aga erineb aja kasutamine olenevalt vanusest, tööalasest staatusest, tervisest ja leibkonnatüübist. Samuti oleneb inimese ajakasutus väga palju elutsüklilt. See, kui palju kulub eri eluperioodidel aega tööle, igapäevaste majapidamiskohustuste täitmisele ja laste eest hoolitsemisele ning kui palju on mahti suhelda perekonna ja sõpradega, määrab nii iseendaga rahulolu kui ka elukvaliteedi.

Käesolev kogumik annab ülevaate ajakasutusest inimese elukvaliteedi ja heaolu kontekstis. Neljas artiklis püütakse vastata küsimustele näiteks selle kohta, kuidas mõjutab aeg inimese elukvaliteeti, kuidas on võimalik ajakasutuse kaudu suurendada iseenda heaolu, kui palju jääb aega tegeleda vabatahtliku tööga, kui suur osa ajast veedetakse tasulisel tööil ja kas tervis on tähtis ajakasutust mõjutav faktor.

Kogumiku üks olulisim andmeallikas on ajakasutuse uuring. Eestis korraldati teine ajakasutuse uuring aastatel 2009–2010 (esimene oli aastatel 1999–2000). See on mitme-eesmärgiline uuring, mis võimaldab saada informatsiooni nii rahvastiku üldise ajakasutuse kui ka ajaveetmise tegevuste ja kohtade ning liikumise ja transpordi kasutamise kohta. Kindlasti ei suuda käesolev kogumik ammendada kogu uuringuandmestikku, seega on edaspidiseks veel küllalt materjali, mille alusel ühiskonnaprobleeme analüüsida ja lahti mõtestada.

Head lugemist!

Autorite nimel

Urve Kask, rahvastiku- ja sotsiaaltatistika osakonna juhataja

FOREWORD

Time use of people may be divided, in general terms, into three: working, household and family care and leisure time for taking care of one's own needs. Time use depends first and foremost on wages and salaries level on the market, existing and used technology, as well as person's own preferences and lifestyle. Analyses of people's life quality and well-being are often focused on money; less attention has been paid to other factors influencing people's welfare, such as time and its existence. Time is a resource given equally to all people – 24 hours a day. However, using the time resource differs depending on age, labour status, health, type of household. Time use of persons also varies a lot in relation to the life cycle. The amount of time spent during different life periods on working, household and family care, childcare, time for communicating with friends and acquaintances determines contentment with oneself as well as quality of life.

The present publication provides an overview of time use in the context of people's life quality as well as welfare. Four articles try to find answers, for instance, to the following questions: how does time influence a person's life quality, how is it possible to increase a person's welfare through time use; how much time is left for volunteer work, how much time is spent on paid work, and whether health is an essential factor influencing time use.

One of the most substantial data source for completing this publication is the Time Use Survey. In Estonia the second Time Use Survey was conducted in 2009–2010 (the first was in 1999–2000). The Time Use Survey is a multi-purpose survey which enables to get information about general time use of the population as well as about time spent on several activities, location where time is spent, mode of travelling and transport. Obviously the present publication cannot cover all the data obtained with the survey, consequently there are enough material for the future, which serves as a basis for analysing and interpreting social problems.

Enjoy the book!

On behalf of the authors

Urve Kask, Head of Population and Social Statistics Department

SISUKORD

Saateks	3
Ajakasutus ja ajavaesus <i>M. Tasuja</i>	6
Tööajamustrid <i>Y. Rosenblad</i>	51
Kodanikuühiskond ja selle edasiviijad <i>S. Krusell</i>	74
Puudega inimeste ajakasutus <i>J. Rahno</i>	94

CONTENTS

<i>Foreword</i>	4
<i>Time use and time poverty</i> <i>M. Tasuja</i>	33
<i>Working time patterns</i> <i>Y. Rosenblad</i>	65
<i>Civil society and its developers</i> <i>S. Krusell</i>	87
<i>Time use of disabled persons</i> <i>J. Rahno</i>	105

AJAKASUTUS JA AJAVAESUS

Marin Tasuja

Sissejuhatus

Aeg kuulub peamiste inimressursside hulka ja selle kasutamine on üks enim elukvaliteeti mõjutavaid tegureid. Sellest, kuidas ja millele inimesed oma aega kulutavad, oleneb nende majanduslik toimetulek, tervis, seotus ühiskonnaga ja üldisem eluga rahulolu. Kuigi aega on kõigil täpselt ühepalju – 24 tundi ööpäevas –, tekitab selle erinev kasutamine ühiskonnas ebavõrdsust ja pingeid. Erinevalt teistest ressurssidest on aeg lõplik, seega peavad inimesed oma ajakasutuses tegema kompromisse ja valima mitmesuguste tegevuste vahel. Aja meelepärane jaotamine mõjutab inimeste elukvaliteeti otseselt. Uuringud (Eriksson, Rice ja Goodin 2006) on näidanud, et inimesed on õnnelikumad, kui neil on elus teatud valikuvabadus ja vähem aega piiravaid kohustusi. Heaolu oleneb ajakasutusest ka kaudsemal viisil – tööle kulutatud aeg ja sellest mõjutatud sissetulek võimaldab vältida sotsiaalset tõrjutust ja suurendab valikuvõimalusi vaba aja sisustamisel. Tööl ja koolis veedetud aeg suurendab inimkapitali, mõjutades nii sissetulekuid ja ajakasutust ka tulevikus. Võimalus ise oma ajakasutuse üle otsustada ja aega meelepärastele tegevustele kulutada võib inimrühmades aga suuresti erineda. Nii tunnevadki mõned inimesed sagedamini, et päevas jääb aega kõigi vajalike tegevuste jaoks väheseks. Samas jääb teistel mõttekatest tegevustest aega ülegi.

Aja jagamine tegevuste vahel ja selle tõttu tuntav pingeline oleneb inimese käsutuses olevatest ressurssidest ja tal lasuvatest kohustustest (Burchardt 2008). Ressursid on erinevad kapitalid (inimkapital, sotsiaalne kapital, kinnisvara, raha), aeg (24 tundi ööpäevas), riiklikud toetused ja teiste leibkonnaliikmete ressursid. Ajakasutust piiravad kohustused on inimese enda isiklikud tegevused (nt magamine, söömine, riietumine), lastehoid, täiskasvanute hooldamine ja kapitali eest hoolitsemine (koolitustel osalemine, tervise säilitamine, suhtlemine, kinnisvara eest hoolitsemine). On selge, et piisava hulga ressursside olemasolul saab teatud kohustustest loobuda. Näiteks võivad vanemad palgata lapsehoidja ja vabanenud ajal kas ressursse suurendada või puhata. Kõigil inimestel aga sellist võimalust pole, seega satuvad teatud inimrühmad teistest tõenäolisemalt ajavaesuse lõksu: kogu nende aeg kulub tööle ja kohustuste täitmisele, mis ei jäta aega kapitali arendada ega puhata. Lisandunud kohustuste tõttu on sellised rühmad eelkõige töötavad lastega paarid ja üksikvanemad (Burton ja Phipps 2009). Teine äärmus on noored ilma lasteta üksikud inimesed (Bittman 1998), sõltuvad lapsed ja pensionärid. Peale kohustuste ja ressursside mõjutavad inimeste ajakasutust sotsiaalsed normid ja traditsioonid, majanduslikud tegurid (nt tööandjate paindlikkus), keskkond (nt piirkonnas pakutavad teenused ja transpordivõimalused) ning riiklikud toetused ja teenused (Burchardt 2008).

Uuringud on näidanud, et igapäevaelu on muutunud kiiremaks ning inimesed tunnevad järjest enam ajapuudust ja kogevad seetõttu stressi (Hamermesh ja Lee 2007, Southerton 2003). 24 tunnist ööpäevas ei näi kõigi kohustuste ja soovitud tegevuste jaoks enam piisavat. Näiteks Taanis on vähemalt mõnikord stressi kogenud üle poole meestest ja kolm neljandikku naistest, kusjuures stressiga kokku puutunud inimeste arv järjest kasvab (Bonke ja Gerstoft 2007). Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuringu (2011) kohaselt on tavalisest enam stressis olnud üle viiendiku 16–64-aastastest inimestest. Võrreldes 10 aasta taguse ajaga pole stressis inimeste osatähtsus siiski eriti muutunud. Inimeste subjektiivset rahulolu oma vaba aja ja üldisemalt ajakasutusega mõjutab otseselt kohustustevaba aja hulk ööpäevas, mis võimaldab suuremat tegevusvabadust (Eriksson, Rice ja Goodin 2006, Gimenez-Nadal ja Sevilla-Sanz 2010). Samas näitavad uuringud (Aguir ja Hurst 2008, Bittman 1998), et vaba aeg pole lühenenud, pigem on seda järjest juurde tulnud.

Vaba aja ja ajapuudusest tingitud stressi paradoksaalsele seosele on Gershuny (2005) nime-
tanud kolm peamist põhjust.

- Kuigi keskmine töötamise aeg on vähenenud, siis sotsiaalse kihistumise tõttu on töötundide jaotus ebavõrdsem. Teatud inimrühmad (kahe leivateenijaga leibkonnad, üksikvanemad, töötavad vanemad) kulutavad varasemast rohkem aega tööle ning töö- ja pereelu ühitamisele, mis suurendab ajasurvet ning seega ka pingeid ja rahulolematust seoses ajakasutusega. Teisalt on tööpuuduse ja rahvastiku vananemise tõttu suurenenud vaba aja hulk ühiskonnas.
- Ajapingeid võib peale tasulise töö põhjustada ka vaba aeg. Ulatuslikuma tarbimise ja uute tehnoloogiate kasutuselevõttuga on vaba aja kasutamine hakanud rohkem pingeid tekitama. Vaba aja veetmise võimalusi on rohkem ja enam ei puhata passiivselt, vaid sisustatakse vaba aeg tihedalt. Inimesed tunnevad rohkem survet vastata teatud tarbimis- ja elustiilistandarditele (Southerton 2003).
- Stressi ja pingelisuse tähendus on aja jooksul muutunud. Pidev kiirustamine ja hõivatud olek on arenenud ühiskonnas muutunud privilegeeritud staatuseks, samal ajal kui töötus ja jõudeolek on omased pigem madalama staatusega rühmadele.

Ajakasutusest tingitud pingete kasvu ühiskonnas võib seostada ka majanduse arenguga. Kui majandus kasvab, on inimestel küll rohkem tööd, aga ka selle võrra vähem vaba aega. Majandus-
langusega kaasneb osa inimeste jaoks pikem tööaeg, samas muutub teiste jaoks töökoht ebastabiilsemaks (Mattingly ja Sayer 2006). Tööaja lühenemine või töötus võivad tähendada küll rohkem vaba aega, kuid ka vähem raha selle nautimiseks. Suur osa lisandunud vabast ajast kulub tööotsingutele ja tasustamata tööle. Ameerikas tehtud uuring (Aguilar jt 2011) näitas, et majanduskriisi ajal pühendati 30–40% tasulise töö arvelt vabanenud ajast enda tarbeks tootmisele. Ajasurve allikana on veel nähtud tegevuste lisandumist päeva (Bittman 1998), päeva rohkemat killustatust eri tegevuste vahel ja sagedasemat ühel ajal mitme tegevusega tegelemist (Bittman ja Wajcman 1999). Viimane on eriti omane väikeste lastega naistele, kelle vaba aeg on sageli meestest enam põimunud koduste tööde ja lapsehoiuga (Burton ja Phipps 2009). Osa tuntavast pingest võib olla tingitud mitte tegevuste rohkusest, vaid inimeste soovist teha kõike kiiremini (Southerton 2003). Tasulise töö suurem aja- ja kohapaindlikkus on tekitanud nn 24-tunni-ühiskonna (Southerton 2003). Tehnoloogia areng on võimaldanud tasulisel tööl eraellu tungida (Mattingly ja Sayer 2006). Teisalt on ka tööaeg muutunud killustatumaks (European ... 2003). Mida rohkem tuleb päeva jooksul töö ja muude tegevuste vahel balansseerida, seda kurnavamana tajuvad inimesed töökohustusi ja seda vähem jääb aega üle muudele tegevustele. Kuigi vaba aega on rohkem, on selle kvaliteet kõigi inimrühmade puhul langenud (Fisher jt 2009). Täiskasvanud veedavad vähem vaba aega koos partneri või teiste täiskasvanutega; vaba aja episoodid on muutunud lühemaks ja teistest tegevustest segamata vaba aja osatähtsus on vähenenud. Rahulolematust ja stressi võivad põhjustada nii inimese enda kui ka ühiskonna kõrgeenenud ootused ajakasutusele (Bittman 1998). Näiteks tunnevad vanemad, et lastega veedetud aeg pole kunagi piisav (Southerton 2003), kuigi uuringud on näidanud, et tegelikult pole lastehoiule kulutatud aeg vähenenud (Bianchi jt 2007). Samamoodi ei suuda tegelik vaba aja pikenemine kaasas käia ootustega selle vajalikule pikkusele.

Artiklis uuritakse lähemalt inimeste ajakasutuse mustreid ja otsitakse vastust küsimusele, kas Eesti inimesed kannatavad ajapuuduse käes. Vaadeldakse, millised on peamised ajavaesusest puudutatud inimrühmad; kes on Eestis ületöötanud ning kellel on oma ajakasutuses rohkem valikuvabadust ja enam vaba aega. Samuti vaadeldakse, mil määral tunnevad inimesed ise ajasurvet ja pinget ning kuidas haakub see nende tegeliku ajakasutusega.

Ajakasutuse üldised mustrid

Inimeste ajakasutuse iseloomustamiseks ning vajaduste ja kohustuste vahelise tasakaalu uurimiseks on analüüsis kasutatud aastatel 2009–2010 (edaspidi 2010) ja 1999–2000 (edaspidi 2000) korraldatud Eesti ajakasutuse uuringu andmeid. Uuringu peamine instrument oli ajakasutuse päevik, kuhu inimesed märkisid oma tegevused kogu päeva jooksul. Päevikutega koguti informatsiooni isiklikele tegevustele (nt magamine, söömine), tasulisele tööle, õppimisele, majapidamistöödele, lapsehoiule, vabatahtlikule tööle ning vaba aja sisustamisele kulutatud aja kohta. Peale formaalse tegevuse tööturul peegeldab ajakasutus ka tihti varjule jäävat ja kodust mitteformaalset tasustamata tööd ning rühmadevahelisi erinevusi.

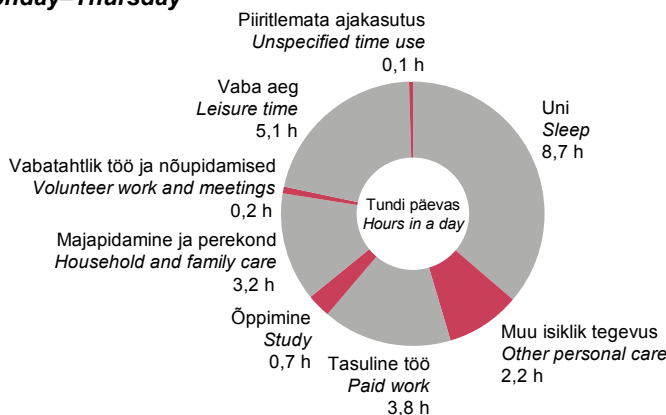
Andmete tõlgendamisel tuleb meeles pidada, et uuringusse on kaasatud erinevad inimrühmad – erineva vanuse (alates 10-aastastest), sotsiaal-majandusliku seisundi, leibkonnatüübi ja haredusega inimesed. Päeva keskmine ajakasutus on arvutatud terve aasta kohta, kaasa on arvatud nii töö- kui ka puhkepäevad, samuti tööga hõivatud inimeste ja õpilaste puhkusel veedetud aeg. Tegevustele kulutatud keskmine aeg on arvutatud kõigi uuringus osalenud inimeste kohta, hoolimata sellest, kas nad nendes tegevustes osalesid või mitte. See seletab, miks näiteks keskmine tasulisele tööle kulutatud aeg on tunduvalt lühem, kui tavalisel tööpäeval tööga hõivatud inimese puhul võiks eeldada. Keskmine ajakasutuse hinnang on seega kombinatsioon tegevusele kulutatud ajast ja sellega tegelenud inimeste osatähtsusest.

Olenemata nädalapäevast, soost, vanusest, sotsiaal-majanduslikust staatusest ja muudest näitajatest, on kõigil inimestel kohustuste täitmiseks ja oma vajaduste rahuldamiseks päevas vaid 24 tundi. Üsna suur osa sellest ajast tuleb kõigil kulutada igapäevaste vajaduste rahuldamisele: magamisele, söömisele ja muudele isiklikele toimingutele. Need on valdavalt tegevused, millel on koht kõigi inimeste päevas ja mida ei saa teistele delegeerida või mõne muu tegevusega asendada (Burchardt 2008). Samuti teeb enamik inimesi neid iga päev enam-vähem ühel ajal ja neid ei ole võimalik pikalt edasi lükata. Kõige suurema osa ööpäevast võtab enda alla magamine. 2010. aastal veetis Eesti elanik magades keskmiselt 8 tundi ja 53 minutit ehk üle kolmandiku ööpäevast. Söömisele ja joomisele kulutati aega natuke alla pooleteise tunni ja muudele isiklikele tegevustele, nagu riietumine, pesemine ja arstlikud toimingud, alla tunni aja päevas. Kuigi isiklikel tegevustel on koht igaühe päevas, võib nende kestuse vajadus olla erinev (Burchardt 2008). Näiteks võivad lapsed vajada täiskasvanutest rohkem und ja puudega inimestel võib rohkem aega kuluda söömisele ja enda eest hoolitsemisele. Ajakasutus oleneb suuresti ka nädalapäevast (joonis 1). Kuna tööpäevadel on inimestel kohustusi rohkem, jääb siis vähem aega iseenda jaoks. Nädalavahetusel saavad paljud lubada endale pikemat und, näiteks pühapäeviti magab inimene keskmiselt peaaegu 10 tundi ja isiklikud tegevused võtavad kokku üle poole kogu ööpäevast.

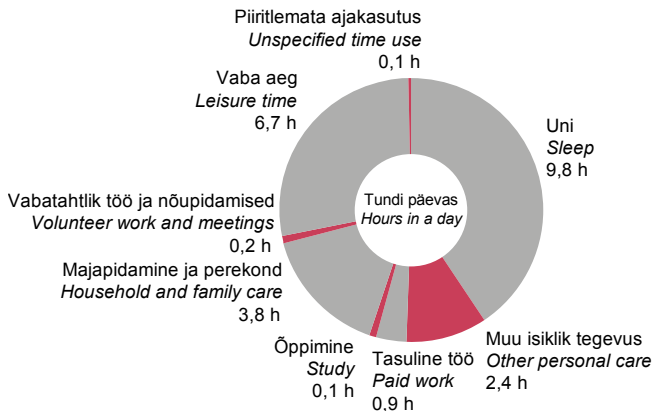
Joonis 1. Keskmine ajakasutus päevas põhitegevuse ja nädalapäeva järgi, 2009–2010

Figure 1. Average time use in a day by primary activity and day of the week, 2009–2010

Esmaspäevast neljapäevani Monday–Thursday

Pühapäev Sunday

Jättes kõrvale igapäevastele tegevustele kulutatud aja, jääb keskmisel päeval muudeks toimetusteks ja meelelahutuseks veidi alla 13 tunni. Peaaegu poole sellest hõlmavad teised tegevused: töökohal veedetud aeg, majapidamistööd ja teiste leibkonnaliikmete eest hoolitsemine. Tasulise töö ja kodutööde vahelise tasakaalu otsimine ja tööde õiglane jaotus leibkonnas on üks enim uuritud ajakasutuse valdkondi (vt näiteks Fisher ja Layte 2004, Tasuja 2011, Anxo ja Carlin 2004, McGinnity ja Russell 2008). Kuigi keskmiselt kulub mõlemale tegevusele päevas aega üsna võrdselt, esinevad inimrühmade vahel suured erinevused. Keskmiselt kulutab Eesti inimene tasulisele tööle 3 tundi ööpäevas ehk viiendiku oma ärkvelolekuajast. Kõige rohkem kulutavad sellele aega tööga hõivatud inimesed, kelle keskmine tööpäev (k.a nädalavahetustel) kestab 5 tundi ja 45 minutit. Tasulist tööd ei tee peaaegu üldse lapsed, pensioniealised inimesed, töötud ja mitteaktiivsed. Mehed kulutavad tasulisele tööle päevas keskmiselt 36 minutit rohkem kui naised. Eri nädalapäevadel on tasulise töö maht väga erinev. Suur osa inimesi töötab ainult nädala sees ja nädalavahetustel puhkab. Eesti tööjõu-uuringu andmetel töötas 2010. aastal laupäeviti 37% ja pühapäeviti vaid 27% tööga hõivatud inimestest. Sellesarnast trendi näitavad ka ajakasutuse andmed. Kui nädala sees on tasulisel tööil veedetud aeg pikkuselt magamise ja vaba aja järel päevas kolmandal kohal ja sellele kulub peaaegu neli tundi, siis pühapäeviti on tööaja osatähtsus üsna teisejärguline, alla tunni aja päevas.

Tasulisest tööst pool tundi kauem võtavad päevas aega majapidamistööd ning laste ja täiskasvanute eest hoolitsemine. Kodustest toimetustest on kõige ajamahukam tegevus söögivalmistamine, millele kulub peaaegu tund päevas. Sellest kolmandiku võrra vähem võtab aega majapidamise korrashoid. Kui toiduvalmistamine on pigem igapäevane tegevus, siis suurem koristus võetakse tavaliselt ette kord nädalas. Kui vaadata mõlemale tegevusele kulutatud aega eraldi iga nädalapäeva kohta, on näha, et nädala sees veedavad inimesed koristades tunduvalt vähem aega kui süüa tehes, nädalavahetusel on need ajad peaaegu võrdsed. Majapidamistööde hulka kuulub ka laste hoidmine, mida inimene teeb päevas keskmiselt 21 minutit. Kui lapsi hoidnud inimesi eraldi vaadata, siis neil on selleks kulutatud aeg kuus korda pikem ehk üle 2 tunni päevas. Nagu tasulise töö kestus, varieerub ka kodutöödele kulutatud aeg olenevalt demograafilistest ja sotsiaal-majanduslikest tunnustest. Kodutööd võtavad rohkem aega näiteks lastega leibkondades. Teisalt ei saa hõivatud inimesed töökohustuste tõttu majapidamisse teistega võrdselt panustada ja nende kodutöödele kulutatud aeg on tunni võrra lühem kui mittetöötavatel inimestel. Võrreldes meestega kulutavad naised majapidamist ja perekonda puudutavatele tegevustele poolteist tundi enam. Kui arvestada tasulisele tööle ja majapidamisele kokku kulutatud aega, on naiste päevane kogutööaeg sama vanuse, hõivestatuse, hariduse jm tunnusega meeste omast ligi tunni võrra pikem (Tasuja 2011). Nädalapäeva järgi kodutöödele kulutatud ajas olulisi erinevusi ei esine. Nädalavahetustel pühendatakse veidi rohkem aega erinevatele majapidamise korrashoiu ja aiatöödele ning söögivalmistamisele. Tuleb märkida, et kõik kodutööd ei ole

kohustused ega põhjusta rahulolematust, mõnel neist võib olla ka meelelahutuslik väärtus. Töenäolisemalt on sellised tööd vähem rutiinsed ja pigem tehakse neid just nädalavahetusel – need on näiteks aia-, ehitus- ning parandustööd. Sellised tööd on pigem meeste teha, samal ajal kui naiste ülesandeks jäävad rohkem igapäevased rutiinsed kohustused (Glorieux ja Koelet 2001).

Kõige suurema osa (37%) ärkvelolekuajast täidavad vaba aja tegevused, mis kokku võtavad päevas aega 5 tundi ja 38 minutit. Üle kolmandiku sellest veedetakse televiisori ees, kümnendik arvutiga tegeledes ning kümnendik sõprade ja leibkonnaga suheldes. Kui eeldada, et enamasti vaadatakse televiisorit kodus, siis kulub sellele üle veerandi kodus veedetud ärkvel oldud ajast. Paljude inimeste jaoks on televiisori vaatamine ilmselt kõige kättesaadavam meelelahutus. Näiteks kulub kultuuriasutustes ja üritustel käimisele keskmiselt aega vaid 7 minutit päevas. Vaba aja sisustamise võimalused olenevad paljuski sissetulekust – mida suurem on sissetulek, seda suuremad on ka vabale ajale tehtavad kulutused (Bittman 1999). Leibkonna eelarve uuringu andmetel on rikkaima viiendiku vaba aja kulutuste osatähtsus nende kogukulutustes kaks korda suurem kui vaeseimal viiendikul. Jõukamad kulutavad vabale ajale üle viie korra rohkem raha. Kuigi teatud inimrühmadel on teistest tunduvalt rohkem vaba aega, võib selle nautimisel takistuseks saada just rahaliste vahendite nappus. Sellised rühmad on eelkõige töötud ja mitteaktiivsed (nt õpilased, pensionärid). Vaba aeg väheneb ja kogutööle kulutatud aeg pikeneb laste saamisega. Mida nooremad on lapsed, seda vähem on vanematel aega iseenda jaoks. Kõige vähem saavad vaba aja tegevustele aega kulutada 0–3-aastaste lastega naised, kelle vaba aeg kestab päevas vaid 3 tundi ja 48 minutit. Peale rohkema vaba aja on meeste käsutuses rohkem raha, mis võimaldab suuremat vabadust tegevuste valikul (European ... 2003). Võrreldes tööpäevadega on nädalavahetusel enam võimalusi nautida kohustustevaba aega. Näiteks pühapäeviti on inimestel üle pooleteise tunni enam vaba aega kui esmaspäevast neljapäevani. Kui nädala sees hõlmab vaba aeg ärkvelolekuajast kolmandiku, siis nädalavahetusel suureneb selle osatähtsus peaaegu pooleni.

Õppimisele kulub päevas ligi pool tundi. Et tegu on kõigi inimeste keskmise ajakasutusega, on see aeg üsna tagasihoidlik. Kõige rohkem aega kulub õppimisele 10–14-aastastel, kes keskmisel päeval (k.a nädalavahetusel) õpivad peaaegu 4 tundi. Väike osa inimeste päevast kulub veel vabatahtlikule tööle, mida tehakse keskmiselt 13 minutit. Keskmise päeva ajakulu vabatahtlikule tööle on üsna väike, kuna selline töö pole enamiku inimeste jaoks igapäevane tegevus, vaid piirdub sageli paari suurema ettevõtmisega aastas. Seda näitab ka asjaolu, et vabatahtliku töö tegemist märkis päevikus vaid 8% inimestest.

Esmaspäevast neljapäevani kõige suuremat osa ärkvelolekuajast hõlmavad tegevused on tasuline töö (21%), televiisori vaatamine (14%), söömine ja joomine (9%), pesemine ja riietumine (6%), söögitegemine (6%) ning koolis veedetud aeg (4%). Pühapäeviti kulub enamik inimeste ajast televiisori vaatamisele (18%), söömisele ja joomisele (10%), söögitegemisele (7%), pesemisele ja riietumisele (7%), suhtlemisele (6%), tasulisele tööle (5%) ning majapidamise korrashoiule (5%). Ka mitmed harvaesinevad tegevused võivad juhul, kui neid tehakse, võtta kaua aega. Sellised tegevused on näiteks metsas seenel või jahil käimine, meelelahutusüritustel osalemine, vabatahtlik töö, lapsehoidmine ning ehitamine ja parandamine. Kuna mingile tegevusele päevas keskmiselt kulutatud aeg oleneb peale tegevuse kestuse ka selle sooritajate arvust, on nende tegevuste korral kõigi inimeste kohta leitud keskmised ajad üsna lühikesed.

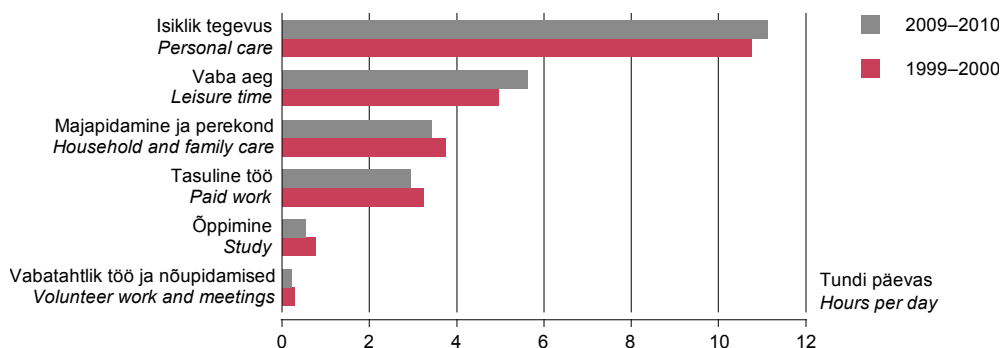
Muutused inimeste ajakasutuses

Ajakasutus ja selle muutumine peegeldab peale inimeste igapäevaelu muutusi majanduses, sotsiaalpoliitikas, geograafias ja muudes valdkondades. Nagu inimeste tööekspeidamised ja sotsiaalsed normid, muutub ka ajakasutus üsna aeglaselt, mistõttu saab seda uurides kindlaks teha eelkõige pikaajalisi muutusi. Inimesed ei muuda oma suhtumist üleöö ja see ei kajastu kohe tegelikus käitumises (Fisher ja Layte 2004). Minevikus on ajakasutust mõjutanud eelkõige majanduslik üleminek, tehnoloogia areng ja ühiskondlike hoiakute teisenemine. Nende muutuste tähelepanuväärseim tagajärg on olnud naiste tööleminek ning kodutööde võrdsem jaotus naiste ja meeste vahel. Tänapäeval on inimeste vaba aja kasutust suuresti muutnud arvuti kasutusele-

võtt ja tänu mitmesugustele kodumasinadele on lühenenud majapidamistöödele kuluv aeg. Ööpäeva 24-tunnise piirangu tõttu on osa ajakasutuse aspekte üsna stabiilsed ja muutused aja jaotuses ei saa olla väga suured. Mõningatele igapäevastele tegevustele (nt magamisele, söömisele) kuluv aeg ei saa kaduda ega ka eriti väheneda, seega saab ülejäänud tegevustele kuluv aeg muutuda ainult järelejäänud ajavahemiku ulatuses.

Joonis 2. Keskmine ajakasutus päevas põhitegevuse järgi, 1999–2000 ja 2009–2010

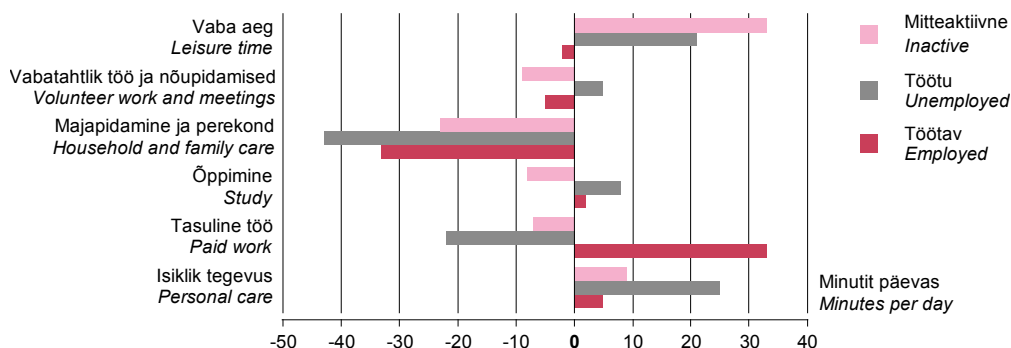
Figure 2. Average time use in a day by primary activity, 1999–2000 and 2009–2010

Kümne aastaga ei ole Eesti inimeste päevane ajakasutus olulisel määral muutunud. Võrreldes 2000. aastaga on inimestele enim lisandunud vaba aega ja enim on vähenenud tasulisele tööle ning majapidamisele ja perele pühendatud aeg (joonis 2). Keskmine vaba aeg päevas on pikenenud 40 minuti võrra, kusjuures enamik lisandunud ajast veedetakse arvuti ees. Tasulisele tööle kulutavad inimesed endisest 18 minutit ja kodutöödele 19 minutit vähem aega. Kasvava ajapinge, järjest mitmekülgsema igapäevaelu ja erinevate töökohustuste ühitamise valguses võiks arvata, et ajapuudust püütakse leevendada unetundide arvelt. Ometi näitavad ajakasutuse andmed teist pilti. Kümnenendi jooksul on isiklikud tegevused pikenenud 22 minutit ja seda peamiselt tänu 14 minutit pikemale uneajale. Samasugust trendi kinnitavad ka USA ja Kanada uuringud, mille järgi pole uneaeg viimase 40 aasta jooksul lühenenud – viimastel aastatel on see isegi pikenenud (Robinson ja Michelson 2010).

Joonis 3. Muutused keskmises päevas ajakasutuses inimeste põhitegevuse ja hõiveseisundi järgi, 1999–2000 ja 2009–2010

Figure 3. Changes in average daily time use by primary activity and labour status, 1999–2000 and 2009–2010

Vaba aja pikenemine on kooskõlas teistes riikides täheldatud trendidega. Küsimus on aga selles, kas vähem kohustusi ja rohkem vaba aega on suurendanud inimeste heaolu. Ligi pool vabast ajast on lisandunud tänu majapidamistööde arvelt kokkuhoitud ajale. Endisest vähem võtab aega

söögivalmistamine, riiete eest hoolitsemine ja aiatöö. Muutunud on inimeste harjumused ja prioriteedid (süüakse rohkem väljas või ostetakse sagedamini süüa koju kaasa), kasutusele on võetud rohkem kodumasinaid (suuremal osal leibkondadest on kodus nt pesumasin). Seega on inimeste elu muutunud kahtlemata mugavamaks. Teisalt on tööaja vähenemine seotud suurema tööpuudusega. Võrreldes 2000. aastaga oli 2010. aastal 15–74-aastaste töötuse määr Eestis 3% võrra kõrgem. Töötutel on küll rohkem vaba aega, kuid sellest saadav suurem heaolu on küsitav. Kui vaadata ajakasutuse muutusi inimeste hõivestaatus järgi, on isegi näha, et vaba aega on juurde tekkinud ainult töötutel ja mitteaktiivsetel inimestel (joonis 3). Hõivatute vaba aeg päevas on veelgi lühenenud, samal ajal kui nende tööaeg on üle poole tunni pikenenud. Majanduslanguse tõttu on mitmetes ettevõtetes töö ümber korraldatud – see sunnib allesjäänud inimesi töötama kauem. Samuti võivad inimesed tööst ilmajäämise või toimetulematuse hirmus hankida mitu töökohta, mille tõttu tuleb omakorda rohkem töötada. Keskmist töötundide hulka võib kasvatada ka töötamise suurem aja- ja kohapaindlikkus. Positiivne on, et töötud on hakanud varasemast rohkem aega panustama vabatahtlikule tööle ja õppimisele.

Hõivatud ja vaba aeg

Tavaliselt tajutakse ohtu elukvaliteedile siis, kui tasuline töö domineerib teiste eluvaldkondade üle (Fisher ja Layte 2004). Mida rohkem aega kulutatakse tööle, seda vähem aega jääb selle töö vilju nautida. Uuringute järgi mõjub pikk tasulisel tööil veedetud aeg kahjulikult sotsiaalsetele suhetele (Fisher ja Layte 2004). Samamoodi nagu tasuline töö, piiravad vaba aja tegevusi kodused majapidamistööd ja hooldamiskohustused. Tegelikult on töö ja vaba aja tasakaalu üsna keeruline määrata, sest nendevaheline piir pole tihti eristatav, eriti kui neid uurida kogetava rahulolu skaalal (Burchardt 2008). Mõned inimesed on oma tasulise tööga rohkem rahul kui vaba ajaga (European ... 2003). Seega ei pruugi vähem töötunde automaatselt heaolu suurendada. Vabale ajale võib kuluda nii palju ressursse ja energiat, et muud eluaspektid kannatavad. Tihti on töö ja vaba aeg läbipõimunud, võimaldades tegeleda mõlemaga ühel ajal või tegevusi omavahel kombineerida (Fisher ja Layte 2004). Samas ei pruugi vaba aeg olla nauditav, kui selle sisustamiseks ei jätku raha või kui see veedetakse niisama televiisori ees ja sellepärast jääb palju olulist tegemata. Vaba aeg võib hõlmata nii aktiivsemaid (sportimine) kui ka passiivsemaid (puhkamine, televiisori vaatamine) tegevusi, seega on tõenäoline, et vaba aja kvaliteet muutub erineva sissetuleku, tervise, hariduse ja muude tegurite mõjul (McGinnity ja Russell 2007). Kuigi parema sissetulekuga inimesed võivad endale lubada rohkem erinevaid ja kulukamaid vaba aja tegevusi, ei tähenda see, et vaesemad inimesed oleksid oma vaba ajaga vähem rahul.

Ajakasutuse kategooriad on tihti üsna laialivalguvad. Näiteks on inimeste arusaam vaba aja tegevustest sageli erinev ja selle mõõtmiseks on seega mitu võimalust. Levinud lähenemise järgi jagatakse päevased tegevused nelja peamisesse kategooriasse (Burchardt 2008):

- möödapääsmatud tegevused isiklike vajaduste rahuldamiseks (magamine, söömine, isiklik hügieen) – neid ei saa delegeerida kolmandatele isikutele ise nendest saadud kasu kaotamata;
- sissetuleku teenimisele pühendatud tegevused, mis hõlmavad peale tasulisele töö ka tööleminekut, lõunapause, tööotsinguid ja õppimist;
- tasustamata kodused ülesanded, näiteks lapsehoidmine, koristamine, söögivalmistamine, pesupesemine, poes käimine ja arvete maksmine;
- vaba aeg: kogu teistest tegevustest järelejääv aeg (peale eespool mainitud vaba aja ka vabatahtlik töö).

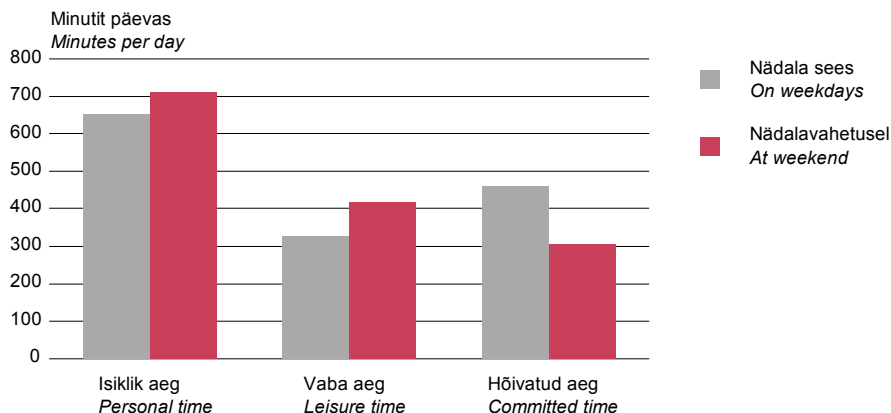
Eri tegevuste vahel liikumine (nt poodimine, suvilasse sõit) on liidetud vastavale tegevusele kulutatud aja hulka. Tegevuste rühmi saab omakorda liigitada hõivatud ajaks, mille alla kuulub tasulise töö, õppimise ja kodutööde aeg, ning kohustustevabaks ajaks, mis tähendab isiklike tegevusi ja vaba aega.

Kõigi tööde peale kokku kulub keskmiselt 6 tundi ja 56 minutit, seega hõlmavad need 30% ööpäevast. Töödega hõivatud aeg jaguneb peaaegu võrdselt sissetuleku teenimise ja kodutööde vahel – kummalegi tegevusele kulutatakse umbes 3,5 tundi. Kuigi enamik ööpäevastest tegevus-

test ei ole kohustused, on suur osa neist seotud isiklike vajadustega (magamine). Kohustuste-
vabast ajast vaid kolmandiku ehk veidi alla 6 tunni on vaba aeg. Võrreldes tasulisele tööle
kulutatud ajaga on vaba aeg palju pikem. Seega ei tohiks esineda ületööst tingitud ajapuudust.
Kui aga arvestada ka ajaga, mis veedetakse majapidamise ja perekonna eest hoolitsedes, on
vaba aega sellest tunni võrra vähem.

Joonis 4. Keskmine isiklik, vaba ja hõivatud aeg päevas nädalapäeva järgi, 2009–2010

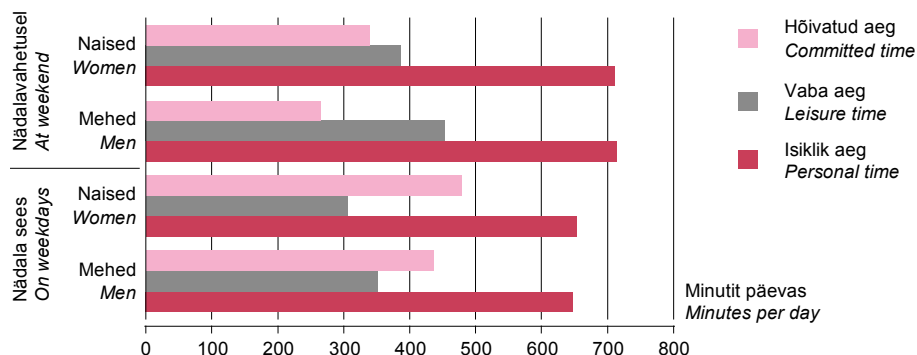
Figure 4. Average personal, leisure and committed time in a day by day of the week, 2009–2010

Töötamise ja vaba aja suhe varieerub töö- ja puhkepäeviti suurel määral (joonis 4). Kui nädala sees kulub kaks kolmandikku hõivatud ajast tasulisele tööle ja õppimisele, siis nädalavahetusel on suurem osa kohustustest majapidamistööd ning tasulise töö osatähtsus on üsna väike. See omakorda võimaldab nädalavahetusel rohkem aega sisustada vaba aja tegevustega, sest kohustuste vaba aeg on puhkepäevadel peaaegu 3 tundi pikem. Kuna osa lisandunud ajast magatakse, on vaba aeg nädalavahetusel 1 tunni ja 43 minuti võrra pikem kui nädala sees. Peamiseks stressitekitajaks peetakse tasulist tööd, millele järgnevad töö ja koduste tegevuste sidumise probleemid (McGinnity ja Russell 2007). Kuna tööaeg on lühem, tuleb nädalavahetusel vähem vaeva näha töö- ja pereelu ühitamisega, samuti vähenevad siis tasulisest tööst tingitud pinged, seega võib arvata, et inimesed tunnevad siis vähem rahulolematust oma ajakasutusega ja ajapuudusest tingitud stressi tase on madalam.

Joonis 5. Keskmine isiklik, vaba ja hõivatud aeg päevas soo ja nädalapäeva järgi, 2009–2010

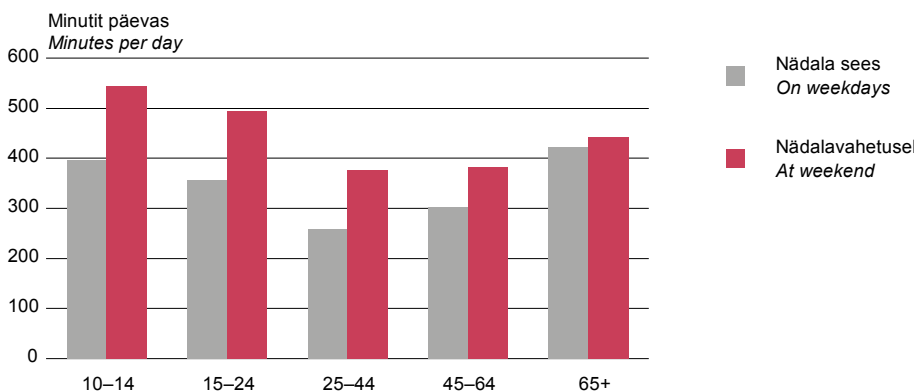
Figure 5. Average personal, leisure and committed time in a day by gender and day of the week, 2009–2010

Üks olulisem ajakasutust mõjutav tunnus on sugu. Kuna ühiskonna ootused naiste ja meeste rollile on hoolimata näilisest ebavõrdsusest endiselt erinevad, on seda ka nende kohustused ja ajakasutust piiravad tegurid. Et mehed veedavad naistest rohkem aega tasulist tööd tehes ja naised teevad meestest enam kodutöid, peaksid need tegurid üksteist tasakaalustama ja erinevused kogukoormuses ei tohiks olla kuigi suured (Deding ja Lausten 2006; Glorieuz ja Koelet 2002). Kuigi naised ja mehed osalevad Eestis tööhõives üsna võrdsel määral (2010. aastal töötas 15–74-aastastest meestest 57% ja samas eas naistest 54%), teevad naised siiski palju rohkem kodutöid. See tähendab aga kogu hõivatud aja suuremat osatähtsust naiste päevas. Kõigi tööde peale kokku kulub naistel 7 tundi ja 19 minutit, meestel 6 tundi ja 28 minutit. Seega on naiste hõivatud aeg Eestis ligi tunni jagu pikem kui meestel, mistõttu jääb naistel järele vähem vaba aega. Isiklikele tegevustele kulutatud ajas soolisi erinevusi ei esine. Naiste kogutöömaht on meeste omast suurem nädalapäevast olenemata (joonis 5). Kuigi nädalavahetusel väheneb nii naiste kui ka meeste tasulise töö maht ja vaba aega on mõlema päevas hõivatud ajast rohkem, teevad endiselt suurema osa majapidamistöödest naised ja nende kogu hõivatud aeg on seega meeste omast pikem. Tööpäeval ei ole sooline erinevus siiski nii märgatav nagu nädalavahetusel, kui naiste hõivatud aeg kestab päevas keskmiselt 74 minutit kauem kui meestel. Kuna naistel on vaba aega meestest vähem ja nende hõivatud aeg on nädala sees kodu ja töö vahel võrdsemalt jagunenud, võib neil olla raskem oma aega planeerida ja eri tegevusi koordineerida. Samas on leitud, et kodutöödele kulutatud aeg võib naiste stressi vähendada, kuna suurema perekeskuse tõttu võivad nad majapidamistöid eelistada tasulisele tööle (Bonke ja Gerstoff 2007).

Joonis 6. Vaba aja tegevustele kulutatud keskmine aeg päevas vanuserühma ja nädalapäeva järgi, 2009–2010

Figure 6. Average time spent on leisure activities in a day by age group and day of the week, 2009–2010

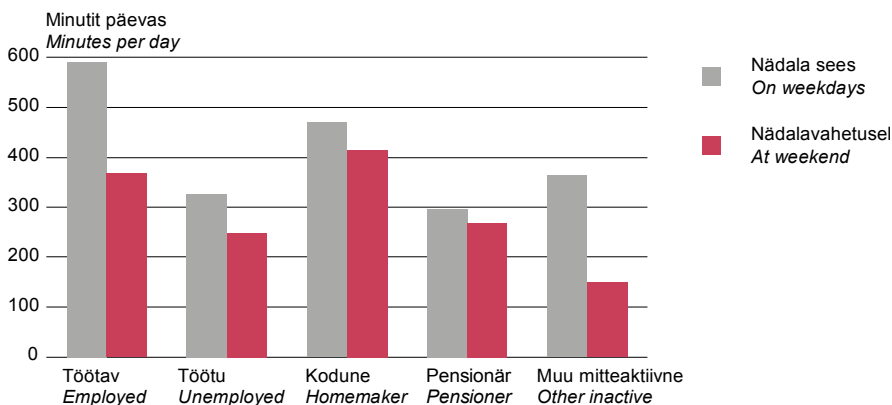
Peale soo mõjutab inimeste ajakasutust üsna palju nende vanus. Kuigi eri vanuses inimestel võivad olla erinevad hoiakud, mis mõjutavad näiteks naiste ja meeste tööjaotust mingis põlvkonnas, on vanuse mõju inimeste ajakasutusele seotud pigem elutsüklitega ning tegelikult oleneb ajakasutus vanusega muutuvatest hõivenäitajatest ja leibkonna koosseisust. Noored tegelevad põhiliselt õppimisega ja elavad veel koos vanematega, sellepärast pole neil teistega võrreldes ei kodutööde ega kogu hõivatud aja maht kuigi suur. Näiteks on 10–14-aastaste ööpäevast 80% kohustustevaba aeg, millest üle 7 tunni kulutatakse vaba aja tegevustele. Kõige suurem töökoormus ja seega kõige vähem vaba aega on 25–44-aastastel inimestel. Sellesse vanusesse langevad tavaliselt kokku nii laste kasvatamine kui ka kõige aktiivsem töötamine. Eriti suur on 25–44-aastaste ajapuudus tööpäeval, mil meelelahutuseks ja puhkamiseks jääb aega vaid 4 tundi ja 19 minutit (joonis 6). Ka nädalavahetusel, kui tasulisele tööle kulutatud aeg väheneb, on selle vanuserühma inimestel kõige vähem vaba aega, sest neil on rohkem perega seotud kohustusi. 25–44-aastastest naistest kulutavad kodutöödele rohkem aega vaid pensioniealised

naised. Et tasulist tööd teevad üsna vähesed vähemalt 65-aastased, on vanemaealiste kogu hõivatud aeg kõigi vanuserühmade hulgas lühim (v.a 10–14-aastased) – veidi üle 5 tunni päevas. Erinevalt teistest vanuserühmadest ei olene nende ajakasutus eriti nädalapäevast. Sellepärast on neil nii töö- kui ka puhkepäeval üle 7 tunni vaba aega.

Töö ja vaba aja päevane tasakaal oleneb inimese hõivestaatusest. Töötavad inimesed kulutavad tasulisele tööle teistest tunduvalt rohkem aega (ligi 6 tundi päevas). Ometi tuleb neil töö kõrvalt hoolitseda ka majapidamise ja pere eest, millele kulub keskmiselt 3 tundi päevas. Sellepärast on tööga hõivatud inimeste kogutööaeg teiste omast tunduvalt pikem ja muudeks tegevusteks jääb aega vähe. Eriti suur on töökoormus nädala sees, mil töötavate inimeste ajast on ligi 10 tundi hõivatud erinevate töödega (joonis 7). Seega on nende kohustustevaba aeg üks lühimaid. Vaba aega jääb veelgi vähemaks juhul, kui töötaval inimesel on lapsed. Mida nooremad on lapsed, seda enam on kohustusi, kusjuures laste mõju on suurem naiste vabale ajale. Töötaval alla 7-aastaste lastega inimestel täidavad kohustused tööpäeval 43% ööpäevast. Et kõigega hakkama saada, tuleb lõivu maksta nii magamise kui ka vaba aja arvelt. Nii jääb töötavatele vanematele järele vaid 3,5 tundi vaba aega päevas. Siiski on paljudel töötaval inimestel võimalik oma ajakasutust rohkem mõjutada ja pingetest puhata nädalavahetusel, mil kohustustele kulub peaaegu 4 tundi vähem aega kui tööpäeval.

Joonis 7. Keskmine hõivatud aeg päevas hõivestaatuse ja nädalapäeva järgi, 2009–2010

Figure 7. Average committed time in a day by labour status and day of the week, 2009–2010

Vaba aeg pikeneb nädalavahetusel oluliselt veel selles mitteaktiivsete inimeste rühmas (7. joonisel „muu mitteaktiivne“), kuhu kuuluvad peamiselt (üli)õpilased. Kuna tasulise töö (või õppimise) osatähtsus teiste hõiverühmade (st töötute, koduste ja pensionäride) ajakasutuses on palju tagasihoidlikum, jääb neil hõivatud aeg olenemata nädalapäevast enam-vähem samaks. Kõige vähem kohustusi ja seega rohkem vaba aega on töötutel ja pensionäridel. Näiteks kulub viimati mainitud rühmal nädala sees tasulisele tööle ja kodutöödele kokku 5 tundi, mis jätab enamiku päevast vabaks meelepärase tegevuste tarvis. Iseküsimus, kas neil on selle nautimiseks tervist ja piisavalt ressursse ning valikuvõimalusi. Kuigi kodused inimesed üldjuhul tööl ei käi, on suurem osa neist väikeste lastega kodus olevad emad, kes panustavad teistest rohkem aega kodutöödele ja lapsehoiule. Nädala sees jääb nende hõivatud aja pikkus alla vaid töötavate inimeste omale. Kui tasulisest tööst on võimalik enamasti nädalavahetusel puhata, siis paljusid majapidamistööd tuleb teha ja lapsi hoida iga päev. Nii ei ole kodustel inimestel võimalust mõnel päeval nädalas kohustusi vähendada ja rohkem aega lõõgastuda. Seetõttu on koduste inimeste hõivatud aeg nädalavahetusel hõiverühmade pikim (ligi 7 tundi).

Inimeste tööhõive on seotud nende hariduse ja sissetulekuga. Kõrgemalt haritud inimestel on suurem tõenäosus olla tööga hõivatud ja teenida suuremat sissetulekut. Näiteks oli 2010. aastal madala haridusega inimeste tööhõive määr 23%, samal ajal kui kõrgeima hariduse korral oli tööga hõivatud juba 72% tööealistest inimestest. Seega pikeneb haridustaseme tõustes tasulisele

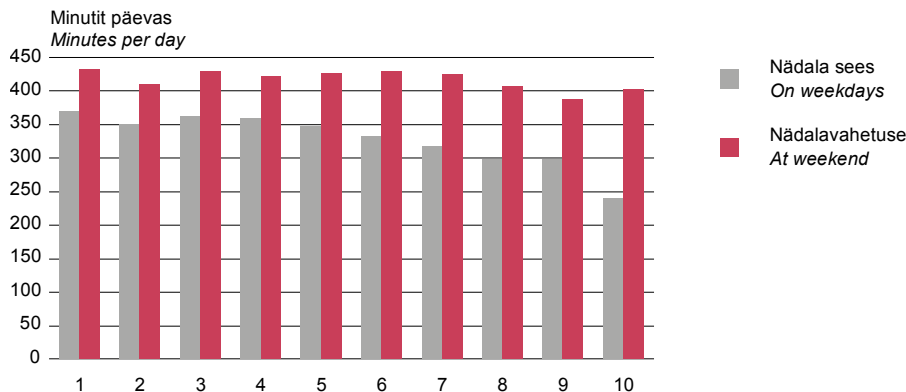
tööle kulutatud aeg ja selle võrra on pikem ka kogu hõivatud aeg. Kui kõrgeima haridustasemega inimesed täidavad erinevaid kohustusi päeva jooksul peaaegu 8 tundi, siis madalaima hariduse korral on hõivatud aeg sellest 2,5 tunni võrra lühem, jättes seega rohkem võimalusi vaba aja tegevustele. Ajakasutuse uuringuga hõlmatud madala haridusega inimestest on osa aga kooliealised ja alles õppivad inimesed, kes ei osale tööturul. Kui õpilased vaatluse alt kõrvale jätta, on haridustaseme mõju hõivatud ajale väiksem ja madala haridusega inimestel kohustusi varem nimetatust rohkem.

Kuna aeg jaotub leibkonnas ebavõrdselt, võib mõni selle liikmetest kannatada ajapuuduse käes, samal ajal kui teistel on vaba aega piisavalt. Ka sissetulek ei pruugi kõigi liikmete vahel võrdselt jagunenud olla. Kuna andmed leibkonnasisese tegeliku ressursidejaotuse kohta puuduvad, on analüüsis kasutatud ekvivalentsissetulekut. Ekvivalentsissetulek võimaldab paremini võrrelda eri suuruse ja koosseisuga leibkondi ja võtta arvesse leibkonna ühise tarbimise mõju. Kasutatud on modifitseeritud OECD tarbimiskaale, mille kohaselt on esimese täiskasvanu osatähtsus tarbimises 1,0; leibkonna teise ja iga järgmise täiskasvanu osatähtsus 0,5 ja iga 0–14-aastase lapse osatähtsus 0,3. Alaealised vanuses 15–17 aastat on analüüsis kaaluga 0,5. Ekvivalentsissetulek on seega sissetulek leibkonnaliikme kui tarbimisühiku kohta. Edasises analüüsis on sissetuleku all peetud silmas kuu ekvivalentnetosissetulekut.

Et ajakasutuse ja sissetuleku vahelist suhet paremini jälgida, on inimesed sissetuleku järgi detšiilidesse jagatud. Esimeses detšiilis on sissetulekud kõige väiksemad ja viimases kõige suuremad. Kuigi suurem sissetulek tähendab tavaliselt suuremat vabadust ja rohkem võimalusi oma vaba aja sisustamisel, kaasneb sellega ka rohkem aega piiravaid kohustusi. Kui esimesse detšiili kuuluvatel inimestel on vaba aega keskmiselt 6,5 tundi päevas, siis sissetuleku suurenedes jääb seda tunduvalt vähemaks. Pärast kohustuste täitmist ja isiklike tegevusi saavad kõige rikkamad meelelahutusele ja puhkusele kulutada vaid 4,5 tundi päevas. Sissetuleku suurus on tihedalt seotud hõiveseisundiga. Tavaliselt kaasneb suurema tööintensiivsusega ka suurem sissetulek. Näiteks elas 2010. aastal suhtelises vaesuses vaid 5% lasteta leibkondadest, kus kõik tööealised inimesed töötasid täisajaga. Väiksema tööintensiivsusega leibkondade hulgas suurenes vaesus tunduvalt ning sellistest lasteta leibkondadest, kus keegi ei töötanud, oli vaesuses juba 54%. Seega on suurema sissetulekuga inimesed tõenäolisemalt tööga hõivatud, nende töötunnid on pikemad ja nad kannatavad suurema ajapuuduse käes. Kuigi suurem sissetulek aitab vältida vaesust, on töötamisele enam aega kulutatavatel inimestel vähem kohustustevaba aega ja seega rohkem tarvis vaeva näha oma igapäevaelu koordineerimisega.

Joonis 8. Vaba aja tegevustele kulutatud keskmine aeg päevas sissetulekudetsiili ja nädalapäeva järgi, 2009–2010

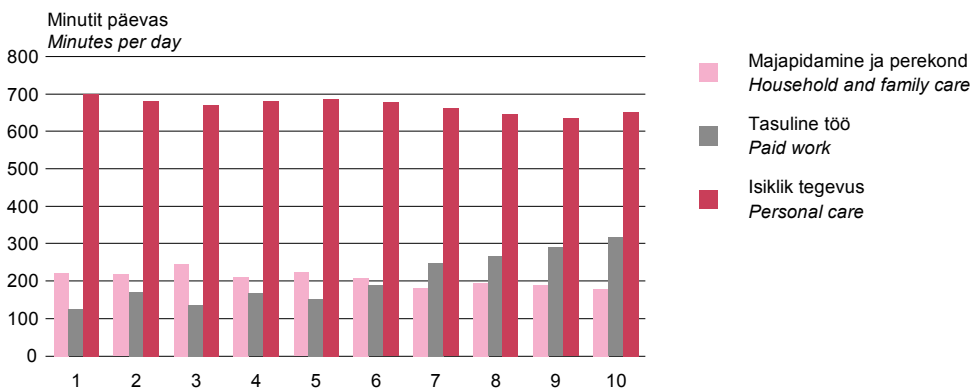
Figure 8. Average time spent in a day on leisure activities by income decile and day of the week, 2009–2010

Kuna tasulist tööd puudutavad kohustused on koondunud eelkõige tööpäevadele, on suurema sissetulekuga inimestel vaba aega nädala sees eriti vähe – keskmiselt 4 tundi päevas (joonis 8). Erineva hõivestatuse tõttu on tööpäeviti ka detsiilidevahelised erinevused kõige suuremad. Kui võrrelda madalaima sissetulekuga inimesi rikkaimatega, on viimastel nädala sees vaba aega üle 2 tunni vähem. Tasulise töö suur mõju sissetulekule ja vabale ajale ilmneb nädalavahetuse ajakasutuses. Kuna tööga hõivatud inimesed nädalavahetusel enamasti puhkavad, siis on erineva sissetulekuga inimestel nendel päevadel vaba aega peaaegu sama palju. Seejuures võidavad rikkamad vabas ajas võrreldes tööpäevadega 2 tundi ja 43 minutit, samal ajal kui vaesemad saavad lisaks vaid tunni võrra rohkem vaba aega.

Joonis 9. Tasulisele tööle, kodutöödele ja isiklike tegevustele kulutatud keskmine aeg päevas sissetulekudetsiili järgi, 2009–2010

Figure 9. Average time spent in a day on paid work, household and family care and personal care by income decile, 2009–2010

Kõrgema ja madalama sissetulekuga inimeste erinevat sotsiaal-majanduslikku tausta peegeldab peale vaba aja ka ülejäänud aja erinev kasutus (joonis 9). Magamisele ja muudele isiklikele tegevustele pühendatud aeg on inimrühmiti üsna sarnane. Olenevalt sissetulekust varieerub see aeg tunni piires, kusjuures madalama sissetulekuga inimesed kulutavad isiklikele tegevustele rohkem aega. Kui vaadata eraldi vaid töötavate inimeste ajakasutust, siis on isiklik aeg kõigis sissetulekugrühmades enam-vähem võrdne (joonis 10). Seega tuleneb ajaline erinevus peamiselt sellest, et une- ja muu isiklik aeg on tasulise töö tõttu lühenenud. Erinevusi võivad põhjustada ka muud faktorid, näiteks madalamatesse detsiilidesse kuuluvate inimeste suhteline noorus (Burchardt 2008).

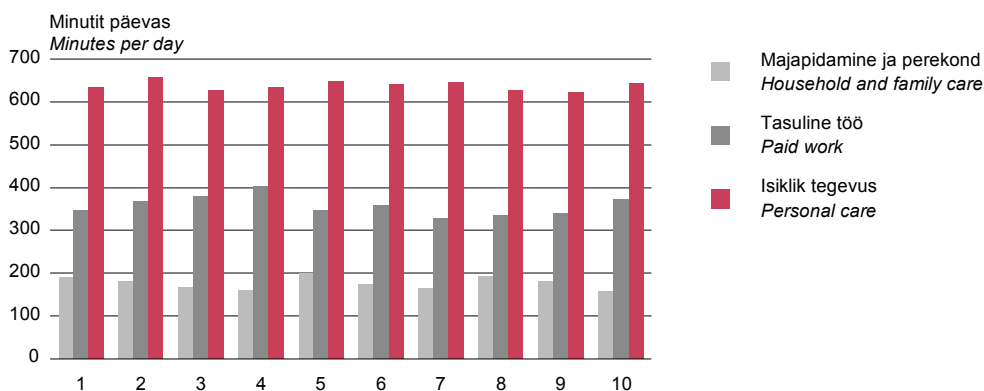
Sissetuleku suurenedes pikeneb järjest tasulise töö ja kodutöödega hõivatud aeg. Esimesse detsiili kuuluvad inimesed kulutavad nendele tegevustele kokku 5 tundi ja 46 minutit, seega on nende ööpäevast töödega hõivatud neljandik. Et viimasesse detsiili kuuluvad inimesed on tööturul aktiivsemad, hõlmavad kohustused nende ööpäevast kolmandiku. Seega on rikkaima kümnendiku kogutööaeg 2,5 tunni jagu pikem kui vaeseimal kümnendikul, kuid tööd jagunevad olenevalt sissetulekust erinevalt. Suur osa esimese detsiili inimeste hõivatud ajast on tasustamata – tasulisele tööle kulunud aeg hõlmab nende kogutöömahust vaid 36%. Viimase detsiili inimesed on seevastu rohkem seotud enamasti kodust väljapoole jäävaga, kulutades sellele 64% oma hõivatud ajast. Suurema sissetulekuga inimeste väiksem seotus koduga on kooskõlas teooriaga, et teatud kodutööde ise tegemise asemel kasutavad nad suuremat sissetulekut, et osa töödest teenusena osta. Samuti sõltub tööde erinevus rahvastiku koosseisust sissetulekujaotuse eri otstes. Näiteks on madalama sissetulekuga sagedamini paljulapselised pered, üksikvanemad,

töötud ja pensionärid, kes kulutavad majapidamistöödele ja perekonna eest hoolisemisele rohkem aega.

Töötavate inimeste puhul sissetuleku suurus kodutööde tegemist eriti ei mõjuta, kuna töö kõrvalt jääb kodule palju vähem aega. Olenevalt sissetulekust kulutatakse majapidamisele aega 2 tundi ja 36 minutist kuni 3 tunni ja 21 minutini. Suurem sissetulek ei vähenda seejuures kodutööde hulka. Erinevalt kogurahvastikust ei muutu töötavate inimeste tasulise töö aeg sissetuleku suurenedes pikemaks. Pigem kulutavad tasulisele tööle rohkem aega keskmisest madalama sissetulekuga inimesed ja rikkaim kümnendik. Kõige vaesemate ja keskmisest kõrgema sissetulekuga inimeste tööaeg on nende omast ligi tunni võrra lühem. Keskmisest madalama sissetulekuga inimeste puhul võib pikem tööaeg viidata nende soovile rohkem töötada, et vältida vaesusse langemist. Samas saavad veidi kõrgema sissetulekuga inimesed vaesust kartmata endale rohkem vaba aega lubada. Viimasesse detšiili kuuluvad küll kõrgelt tasustatud, kuid seejuures ka ületöötanud inimesed. Rikkamate inimeste hulgas võivad tööaega mõjutada ka ühiskonna ootused ja vastamine teatud elustandarditele.

Joonis 10. Töötavate inimeste tasulisele tööle, kodutöödele ja isiklikele tegevustele kulutatud keskmine aeg päevas sissetulekudetsiili järgi, 2009–2010

Figure 10. Average time spent in a day on paid work, household and family care and personal care among employed persons by income decile, 2009–2010

Inimeste ajakasutust mõjutavad mitmed tunnused, kuid need tunnused võivad mõjutada ka üksteist. Näiteks teenivad kõrgema haridusega inimesed suuremat sissetulekut ja mehed on naistest sagedamini tööga hõivatud. Erinevusi vaba aja tegevustele kulutatud ajas hinnatakse ajakasutust mõjutavaid tegureid sisaldava regressioonimudeli abil (tabel 1). Mudeli kasutamine võimaldab hinnata iga faktori mõju vabale ajale juhul, kui ülejäänud tunnused jäävad samaks. Eraldi on koostatud mudelid tööpäevade ja nädalavahetuse päevade kohta ning naiste ja meeste kohta, sest nende tunnuste mõju vabale ajale võib varieeruda olenevalt leibkonnatüübist, haridusest, vanusest ja muudest tunnustest. Näiteks võib naiste ja meeste vabale ajale erinevat mõju avaldada laste saamine.

Selle mudeli järgi on sarnase vanuse, hõivestaatuse, hariduse, laste vanuse, elukoha, perekonnaseisu, tervise ja sissetulekuga naistel nädala sees vaba aega meestest ligi tunni võrra vähem. Võrreldes vähemalt 65-aastaste naistega on noorematel vaba aega vähem, kusjuures kõige suurem on erinevus vanemaealiste ja 25–44-aastaste naiste vahel – viimased saavad vabale ajale kulutada peaaegu poolteist tundi vähem. Meeste vaba aja hulka vanus eriti ei mõjuta. Vaba aja pikkus sõltub kõige enam hõivestaatusest. See mõjutab nii naiste kui ka meeste vaba aega, kuid mõju on suurem meeste puhul. Võrreldes töötavate meestega on töötutel meestel nädala

sees töökohustusi nii palju vähem, et neile jääb päevas ligi 3,5 tundi rohkem vaba aega. Ka töötutel naistel on veidi üle 2 tunni rohkem vaba aega kui nende töötavatel sookaaslastel. Haridusel ja sissetulekul ei ole muude tunnuste samaks jäädes meeste vaba aja kestusele olulist mõju ja ka naiste puhul on see mõju üsna nõrk. Seega ei toeta ajakasutuse uuringu andmed teooriat, et ajapuudus seostub inimeste kõrgema staatuse ja sissetulekuga. Samas võivad need inimesed ise tunda rohkem ajakasutusest tingitud pingeid ja stressi.

Kuna laste saamine suurendab nii tasulise töö kui ka kodutööde hulka, on lastega leibkondades inimestel vaba aega vähem. Kui leibkonnas on alla 7-aastaseid liikmeid, jääb vaba aeg 55 minutit lühemaks. 7–17-aastaste lastega leibkonnas väheneb lastehoiule kulutatud aeg ja lapsed saavad kodutöodes aidata, seega on 7–17-aastaste lastega leibkonnas vähem kohustusi ja selle võrra rohkem aega meelelahutusteks ja puhkamiseks. Siiski on neil vaba aega lasteta leibkondadega võrreldes 39 minutit vähem. Lastega kaasneb rohkem tööd eelkõige naistele, eriti kui lapsed on veel väikesed. Kuni 6-aastaste lastega leibkonnas on naistel vaba aega 68 minutit vähem kui ilma lasteta leibkonnas. Et mehed tegelevad rohkem laste sotsiaalse ja vähem nende füüsilise hoidmisega, on nende puhul lapse vanuse mõju vastupidine: vanemate lastega leibkonnas on meestel vaba aega 41 minutit vähem.

Kuna maapiirkondades elavad inimesed sagedamini taludes ja pereelamutes, tuleb neil teha rohkem majapidamistöid ja selle võrra vähem jääb aega üle muudeks tegevusteks. Elukohal on suurem mõju meeste ajakasutusele – linnas on meestel 43 minutit rohkem vaba aega kui maal. Võrreldes vallalistega kulutavad (vaba)abielus inimesed rohkem aega majapidamistöodele. Partneriga koos elamine lisab kohustusi nii naistele kui ka meestele – paaridel on vallalistest päevas poole tunni jagu vähem vaba aega. Kui uurida ajakasutust ainult tervise järgi, selgub, et halvema tervisega inimestel on nädala sees vaba aega 2 tundi rohkem kui hea tervisega inimestel. Kui aga arvestada ka muid tunnuseid, siis tervis üksi vaba aja pikkust ei mõjuta, sest suur osa halva tervisega inimestest on vanemaealised (näiteks pidas 2010. aastal oma tervist halvaks või väga halvaks 40% vähemalt 65-aastastest).

Kuigi tasulise töö aeg puhkepäevadel väheneb, erineb meeste ja naiste vaba aja hulk majapidamistöõde tõttu nädalavahetusel rohkem kui nädala sees. Sarnaste sotsiaal-demograafiliste näitajate puhul on naistel keskmiselt 72 minutit vähem vaba aega kui meestel. Et nädalavahetusel on tasulise töö ja õppimise osatähtsus palju väiksem, mõjutab hõiveseisund sel ajal tööpäevadega võrreldes vaba aega vähem ja ajakasutus on hõiverühmiti märksa sarnasem. Siiski on ka nädalavahetusel hõivatusel meeste vabale ajale suurem mõju. Laste olemasolu ja vanus mõjutab ajakasutust nädalavahetusel rohkemgi kui nädala sees. Kui kooliealiste lastega leibkondades on vaba aega nädalavahetusel enam kui tööpäeviti, siis kuni 6-aastaste lastega leibkondades suureneb nädalavahetusel kogutöömaht nii naistel kui ka meestel, mistõttu jääb neile vähem vaba aega. Eelkooliealiste lastega leibkonnas kulub naistel nädalavahetusel vaba aja tegevustele aega peaaegu poolteist tundi vähem ja meestel üle poole tunni vähem kui lasteta naistel ja meestel. Ei meeste ega naiste vaba aja pikkus ei olene ka nädalavahetusel tervisest, haridusest ega sissetuleku suuruselt.

Tabel 1. Vaba aega mõjutavad karakteristikud, 2009–2010^a
Table 1. Characteristics influencing leisure time, 2009–2010^a

	Nädala sees On weekdays			Nädalavahetusel At weekend			
	Mehed ja naised Males and females	Mehed Males	Naised Females	Mehed ja naised Males and females	Mehed Males	Naised Females	
Vabaliige	340,2 ^b	251 ^b	328 ^b	432,2 ^b	364,5 ^b	389,2 ^b	Intercept
Sugu							Gender
Naine	–57,9 ^b			–72,2 ^b			Female
Vanuserühm							Age group
10–14	–34,4 ^b	–29,9	–23,6	80,5 ^b	78,1 ^b	94,5 ^b	10–14
15–24	–38,6 ^b	–11,4	–46,6 ^b	54,1 ^b	67,3 ^b	59,4 ^b	15–24
25–44	–35,9 ^b	28,9	–79,1 ^b	0,4	47,8 ^b	–21,9	25–44
45–65	–31,9 ^b	21,2	–66,3 ^b	–20,3 ^b	19,7	–41,2 ^b	45–65
Hõive seisund							Labour status
Töötu	170 ^b	204,2 ^b	134,2 ^b	70,8 ^b	99,9 ^b	41,9 ^b	Unemployed
Mitteaktiivne	152,9 ^b	198,2 ^b	131 ^b	63,8 ^b	107,9 ^b	44,3 ^b	Inactive
Haridustase							Educational level
Teise taseme haridus	–5,4	–10,2	3,2	–8,9	2,5	–15,3	Upper secondary education
Kolmanda taseme haridus	6,6	–1,6	20,5 ^b	22,5 ^b	16	31,6 ^b	Tertiary education
Noorima leibkonnaliikme vanus							Age of the youngest household member
0–6	–55 ^b	–32,3 ^b	–68,1 ^b	–60,5 ^b	–35,4 ^b	–78,2 ^b	0–6
7–17	–38,4 ^b	–41,2 ^b	–35,5 ^b	–9	0,3	–20,6 ^b	7–17
Elukoht							Place of residence
Linn	27,9 ^b	42,9 ^b	16,1 ^b	32,9 ^b	35,2 ^b	30,3 ^b	Urban settlement
Perekonnaseis							Marital status
Abielus (ka vabaabielus)	–38,9 ^b	–30,3 ^b	–36,3 ^b	–56,6 ^b	–44,7 ^b	–60,2 ^b	Married (also in cohabitation)
Muu (lesk, lahutatud jms)	–18,4	–16,8	–15,7	–21,1 ^b	–30,8	–19,5	Other marital status (widowed, divorced, etc.)
Tervise seisund							Health status
Ei hea ega halb	–4,9	5,9	–15,3	7,5	–5	15,9	Neither good nor bad
Halb või väga halb	9,8	17,8	–4,6	15,7	4,7	18,8	Bad or very bad
Sissetulek	0,0	0,0	–0,0 ^b	0,0	0,0	0,0	Income
R-ruut	0,262	0,245	0,282	0,149	0,113	0,158	R-squared

^a Võrdlusrühmad on järgmised: mees, vähemalt 65-aastane, töötav, esimese taseme haridus, ilma lasteta, elukoht maal, vallaline, hea või väga hea tervisega.

^b Regressioonikordajad on olulised niivõrd < 0,05.

^a Reference categories are as follows: male, age group 65 and older, employed, below upper secondary education, without children, residence in rural area, single, good or very good health status.

^b Regression coefficients are significant at level < 0.05.

Selles analüüsis on vaadeldud vaid põhitegevustele kulutatud aega ehk neid tegevusi, mida inimesed on pidanud mitme samaaegse toimingu hulga endale olulisemaks. Sellise lähenemise korral on tegevustele kokku kulutatud 24 tundi. Samal ajal võib ainult põhitegevusi jälgides tegelikult tegevusele kulutatud aega alahinnata, samuti jääb vastuseta vaba aja kvaliteedi küsimus. Inimesed tegelevad sageli mitme tegevusega korraga (nt vaatavad söömise ajal televiisorit või hoiavad toitu valmistades ka lastel silma peal). Kuigi see võimaldab paremini hakkama saada ajasurvega ja mahutada ööpäeva rohkem tegevusi, on leitud, et teiste tegevustega kombineeritud vaba aeg erineb nn puhtast vabast ajast ja võib puhkuse ning lõõgastuse asemel osutada ise stressiallikaks (Bittman ja Wajzman 1999). Levinuimad kõrvaltegevused on mitmesugused vaba aja veetmise viisid (televiisori vaatamine, raadio ja muusika kuulamine jms), teiste

inimestega suhtlemine ja mõningad kodutööd (lastehoid). 2010. aastal kulutasid inimesed muude tegevuste kõrvalt näiteks lastehoiule 11 minutit, televiisori vaatamisele üle poole tunni, raadio ja muusika kuulamisele peaaegu tunni ja teistega suhtlemisele üle tunni päevas. Eriti omane on tegevuste kombineerimine naistele. Kui meeste vabast ajast on kõrvaltegevusteta 61%, siis naised kombineerivad poole oma vabast ajast muude toimingutega, eriti tihti majapidamistööde ja laste eest hoolitsemisega (*ibid.*).

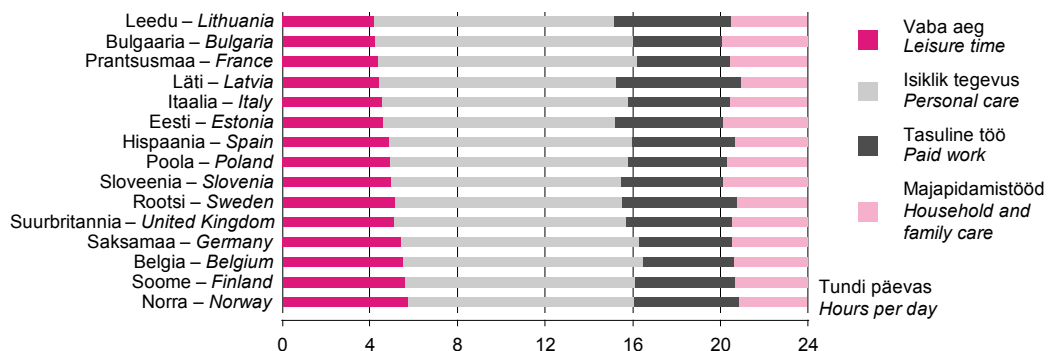
Üks vaba aja kvaliteedi näitaja on ka selle katkematus. Pidevalt katkestatud vaba aeg ei paku inimestele sama palju rahulolu kui sama pikk katkestusteta vaba aeg. Võimalust välja puhata ja oma vaba aega nautida mõjutavad inimesi iga päev saatvad kohustused ja vastutus. Kuigi laste eest hoolitsemine ja nendega koos veedetud aeg võib olla vanematele vägagi nauditav, on neil vaja ka omaette olla ja endale meelepärasega tegeleda. Lastega rohkem aega veetvad inimesed kogevad ka rohkem stressi (European ... 2003). Liiga vähe üksi veedetud aega vähendab eluga rahulolu, samas võib liiga palju üksiolekut põhjustada sotsiaalset tõrjutust. Ajakasutuse uuringu andmetel veedavad inimesed üksi ligi poole oma vabast ajast, neljandik möödub koos leibkonna liikmetega ja kuuendik koos sõprade ja teiste inimestega. Võrreldes 10 aasta taguse ajaga on üksi veedetud vaba aja osatähtsus suurenenud – 2000. aastal oldi üksinda 37% vabast ajast.

Hõivatud ja vaba aeg Euroopa riikides

Eelnevalt selgus, et vaba aeg on Eestis viimase kümnendiga pikenenud. Huvitav on võrrelda Eesti ja Euroopa riikide inimeste ajakasutust ning uurida, kas eestimaalased on suuremas ajapuuduses kui teised. Võrdluseks saab kasutada ainult 2000. aasta andmeid, kuna sel perioodil toimus ajakasutuse uuring peale Eesti ka paljudes teistes Euroopa riikides. Et uuritavate inimeste vanusevahemik oli riigiti erinev, on siinses riikide võrdluses vaadeldud 20–74-aastaste inimeste ajakasutust. Kõigis riikides jaguneb inimeste aeg nelja peamise tegevuse vahel üsna sarnaselt (joonis 11). Kõige suurem osa päevast kulub kõikjal isiklikele tegevustele ja kõige vähem veedetakse aega kodutööd tehes. Vaba aega on kõige rohkem Norra, Soome ja Belgia inimestel, kes lõõgastuvad päevas üle 5,5 tunni. Sellest poolteist tundi vähem kulutatakse vabale ajale Leedus, Bulgaarias ja Prantsusmaal. Eesti kuulub pigem nende riikide hulka, kus vaba aega on vähe: 2000. aastal võtsid 20–74-aastaste inimeste vaba aja tegevused aega 4 tundi ja 38 minutit. Võrreldes Norra elanikega on eestimaalastel seega päevas tunni võrra vähem aega, et tegeleda hobidega, suhelda sõpradega, osaleda üritustel või niisama puhata.

Joonis 11. 20–74-aastaste keskmine ajakasutus päevas Euroopa riikides^a

Figure 11. Average time use in a day among people aged 20–74 in European countries^a

^a Saksamaa 2001–2002, Hispaania 2002–2003, Prantsusmaa 1998–1999, Belgia 2005, Bulgaaria 2001–2002, Eesti 1999–2000, Itaalia 2002–2003, Soome 1999–2000, Rootsi 2000–2001, Läti 2003, Leedu 2003, Poola 2003–2004, Sloveenia 2000–2001, Suurbritannia 2000–2001, Norra 2000–2001.

^a Germany 2001–2002, Spain 2002–2003, France 1998–1999, Belgium 2005, Bulgaria 2001–2002, Estonia 1999–2000, Italy 2002–2003, Finland 1999–2000, Sweden 2000–2001, Latvia 2003, Lithuania 2003, Poland 2003–2004, Slovenia 2000–2001, United Kingdom 2000–2001, Norway 2000–2001.

Allikas/Source: Harmonised European Time Use Survey (HETUS)

Peale vaba aja kestuse erineb riigiti ka vaba aja ja tasulise töö suhe päevas. Kui enamikus riikides on päevas suurem roll vabal ajal, siis Lätis, Leedus, Eestis, Rootsis ja Itaalias on töökohal veedetud aeg vabast ajast pikem. Eriti suur on tasulise töö ülekaal Lätis ja Leedus, kus vaba aega on tööajast üle tunni vähem. Pikalt töötamise tõttu on kogu hõivatud aeg Balti riikides Euroopa pikimaid ja seega on siin kohustustevaba aega kõige vähem. Kohustustevaba aeg on kõige pikem – üle 68% ööpäevast – Saksamaal ja Belgias.

Vaba aja vähesuse põhjused on riigiti erinevad. Kui Leedu ja Läti inimesed teevad rohkem tasulist tööd ning kulutavad vähem aega majapidamisele ja isiklikele tegevustele, siis Bulgaarias ja Prantsusmaal veedetakse majapidamises toimetades ja töökohal peaaegu võrdne aeg; hõivatud tegevustest järele jäänud ajal eelistavad sealsed elanikud samas pigem magada ja muid isiklikke toiminguid teha. Keskmist tööaega mõjutavad näiteks riigis levinud hõivenäitajad, tööaega reguleerivad seadused ja osaaajatöö populaarsus. Leibkonnasisene tööjaotus ja võimalus kombineerida tööd pereeluga oleneb riigi sotsiaalpoliitikast, toetuste süsteemist ning pakutavatest teenustest ja võimalustest. Peale selle mõjutavad inimeste ajakasutust riigis ja kogukonnas kehtivad traditsioonid ja hoiakud.

Tegevuste ööpäevane rütm

Agregeeritud ajakasutuse andmed ei võimalda analüüsida inimeste ajakasutuse kõiki aspekte. Erineva elustiiliga inimeste tegevused on samuti erinevad ja ühelt tegevuselt teisele liigutakse erineva intervalliga. Seega oleneb ajakasutus peale inimest ennast puudutavate näitajate ja nädalapäeva ka kellaajast. Töö ja vaba aja tasakaalu saavutamist võib vaadelda kui võimet hoida tööaeg päevas kindlal kohal, et vältida selle segunemist teiste tegevustega (Fisher ja Layte 2004). Nagu ka tööl, on enamikul tegevustest päevas enam-vähem kindlad kellaajad. Eriti võib sellist seaduspärasust märgata uneaja puhul. Magatakse enamasti öösi – vahemikus südaööst kella 6-ni magab üle 90% inimestest. Kuna nädalavahetusesti on uneaeg pikem, oleneb hommikune ärkamise aeg nädalapäevast. Nädala sees magab vahemikus 7–8 veidi üle poole inimestest, tund aega hiljem on magajate osatähtsus vähenenud juba neljandikuni. Nädalavahele kestab enamiku inimeste uni kauem: ajavahemikus 7–8 magab veel 81%, aga 9 ja 10 vahel on ärganud juba kaks kolmandikku inimestest.

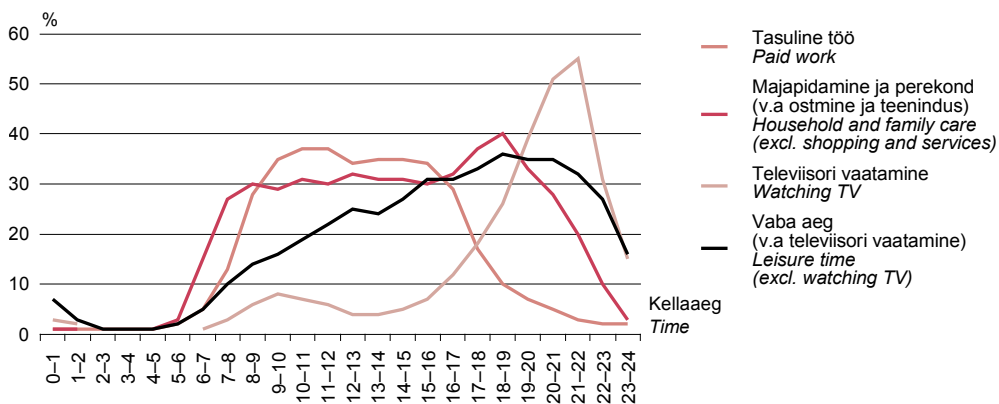
Tegevuste ajastamine päeva jooksul on oluline nii vaba aja kvaliteedi kui ka sotsiaalsete suhete seisukohalt. Pikemad vaba aja episoodid ei suurenda mitte ainult iga inimese isiklikku rahulolu, vaid võimaldavad vaba aja tegevusi ka teiste inimestega paremini koordineerida. On leitud, et integreerituse mõõdikuks on ühiskonnaliikmete suhtlemisvõimalused. Kui inimesed teevad vaba aja tegevusi eri aegadel, siis on vähem võimalusi teistega läbi käia. Seega on vaba aja tegevused nauditavamad, kui inimesed teevad neid ühel ajal (Fisher jt 2009). Mida enam varieerub inimeste tööaeg, seda vähem on šansse tegevuste vahel tasakaalu leida. Mida rohkematel inimestel vaba aeg kattub, seda rohkem võimalusi on neil vaba aega koos veeta. Vaba aja tegevusi on tähtis ajastada ka sellepärast, et vaba aja nautimiseks vajalik energia ja võimalused võivad olla päeva jooksul erinevad (Fisher jt 2009). Pärast väsitavat tööpäeva ei pruugi enam olla jaksu ega tahtmist aktiivseteks vaba aja tegevusteks.

Selleks et tegevuste vaheldumist päeva jooksul paremini jälgida, on joonistel 12 ja 13 esitatud ainult tasulise töö, kodutööde ja vaba aja tegevustega tegelevate inimeste osatähtsused. Vaba aeg on jagatud kaheks: televiisori vaatamine (passiivne vaba aeg) ja ülejäänud vaba aeg (aktiivne vaba aeg). Oodatult pühendavad paljud inimesed suure osa oma tööpäevast tasulisele tööle. Keskmisel päeval esmaspäevast neljapäevani töötab üle kolmandiku inimestest vähemalt 7 tundi päevas. Tööpäev algab paljude jaoks ajavahemikus 8–9 ning lõpeb pärast 16–17. Kõige rohkem inimesi (37%) teeb tasulist tööd vahemikus 10–12. Alates kella 12-st on paljudel töötavatel inimestel tunniajaline lõunapaus, mil töötavate inimeste osatähtsus veidi väheneb. Pärast lõunat on tasu eest töötajaid peaaegu sama palju kui hommikul. Kõik pikkade tööpäevadega inimesed ei kannata tingimata ajapuuduse käes. On leibkondi, kus tasuline töö on koondunud mõnele päevale nädalas, teised päevad jäävad vabaks muude vajaduste ja kohustuste jaoks.

Kodutööde jaotus päevas meenutab tasulise töö rütmi. Kuna suure osa kodutöödest hõlmab toidutegu, on kodutöid tegevate inimeste osatähtsus suur eelkõige enne peamisi söögiaegu. Põhiliselt kehtib see küll mittetöötavate inimeste kohta. Kuna Eestis on ka naiste tööhõive määr kõrge, siis on majapidamistööd tegevate inimeste osatähtsus päeva jooksul üsna konstantne ja enne õhtut ei teki kodutöödes kõrghetki, mil nendega tegeleks arvestatav osa rahvastikust. Majapidamistööde tippaeg jõuab kätte pärast tasulise töö lõppu. Vahemikus 18–19 teeb majapidamistööd 40% rahvastikust. Kodutööde roll stressi süvendajana ja sotsiaalse suhtluse takistajana võib olla isegi suurem kui tasulisel töö. Kui tasulist tööd teeb suur osa inimestest väga kindlal ajal päeva jooksul, siis majapidamistööd on jaotunud päeva peale ühtlasemalt, see tähendab, et vahemikus 7–21 on koduste toimetustega hõivatud ligi kolmandik rahvastikust. See muudab raskemaks tegevuste koordineerimise inimeste vahel. Samas on võrreldes tasulise tööga, mida inimesed teevad enamasti üksinda, kodutöid tehes rohkem võimalusi perekonnaga suhelda ja koos toimetada. Majapidamistööd tehes viibib 54% inimestest üksinda, 8% koos alla 10-aastaste lastega ja 23% koos muude leibkonnaliikmetega.

Joonis 12. Esmaspäevast neljapäevani vaba aja tegevustele ja tööle aega kulutanud inimeste osatähtsus, 2009–2010

Figure 12. Share of people spending time on leisure activities and working on Monday–Thursday, 2009–2010

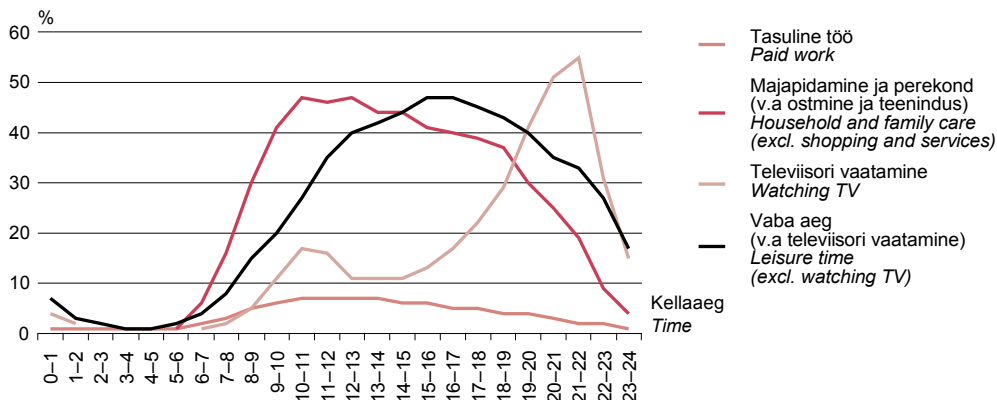
Nädala sees on erinevate kohustuste tõttu enne õhtut raskem leida võimalusi vaba aega veeta. Enne lõunat saab vaba aega nautida vaid alla viiendiku rahvastikust. Päeva jooksul aga suureneb vaba aega veetvate inimeste osatähtsus järjest, õhtuks teeb seda kolmandik rahvastikust. Kõige rohkem inimesi lahutab meelt või puhkab niisama õhtuti vahemikus 18–22. Järelikult on kõige rohkem vaba aega just siis, kui inimesed on kõige väsinumad, st pärast tasulist tööd. Seega on ootuspärane, et paljud inimesed vaatavad televiisorit, selle asemel et aega aktiivsemalt veeta ja teistega suhelda. Vahemikus 20–22 vaatab televiisorit üle poole rahvastikust.

Nädalavahetusel on inimestel palju rohkem võimalusi puhata ja teistega lävida. Pühapäeviti teevad tasulist tööd vähesed, kogu ärkvelolekuajal konstantselt umbes 6% rahvastikust. Võrreldes tööpäevadega teeb päeva jooksul rohkem inimesi kodutöid. Kõige populaarsem majapidamistööde aeg on pühapäeviti vahemikus 10–13, kui nendega on hõivatud peaaegu pool rahvastikust. Ka vaba aeg on päeva peale jaotunud ühtlasemalt, kuna erinevalt tööpäevadest puuduvad nädalavahetusel tasulise töö seatud piirangud. Kõige rohkem vaba aja veetjaid on pühapäeva pärastlõunati. Kui nädala sees on vaba aeg paljude inimeste jaoks koondunud üsna kitsasse ajavahemikku, siis nädalavahetusel tegeleb vahemikus 12–20 üle 40% rahvastikust mõne vaba aja tegevusega. See võib tähendada vaba aja suuremat killustatust ja kodutöödega kombineerimist, mille tõttu on raskem oma plaane sõprade ja pereliikmetega sobitada. Televisori vaatamine reguleerib nii nädala sees kui ka nädalavahetusel üsna palju inimeste päevast ajakasutust. Olenemata nädalapäevast veedab üle poole inimestest õhtuti mingi aja televiisori ees.

Kellaaja järgi inimeste ajakasutuse uurimine näitab üldiselt, et paljudel inimestel on võimalik ühendada tööd vaba aja tegevustega ning suurendada seeläbi ka sotsiaalset sidusust. Tegu on siiski üldiste näitajatega kõigi inimeste kohta. Suuremad erinevused ajakasutuses ilmnevad, kui uurida nende tegevuste ööpäevast rütmi erinevate sotsiaal-majanduslike näitajate järgi.

Joonis 13. Vaba aja tegevustega tegelenud ja töötanud inimeste osatähtsus pühapäeval, 2009–2010

Figure 13. Share of people spending time on leisure activities and working on Sunday, 2009–2010

Ajavaesus

Inimeste heaolu ja eluga rahulolu oleneb nii rahast kui ka ajast. Kui tavaliselt mõõdetakse sotsiaalset tõrjutust ja vaesust pigem majanduslike näitajate abil, siis tegelikult võivad inimesed olla vaesed ka aja mõttes. Sotsiaalne tõrjutus võib muu hulgas tähendada seda, et raha- või ajapääsuse tõttu ei saa inimesed osaleda tavalistes vaba aja tegevustes. Samamoodi nagu majanduslikus mõttes vaestel ei ole vajaduste rahuldamiseks piisavalt raha, pole ajavaestel piisavalt aega, et kõigi vajalike tegevustega hakkama saada (Goodin jt 2005). Ajavaesust on võimalik mõõta mitmel viisil, kasutades kas objektiivseid või subjektiivseid näitajaid. Levinuim lähenemine on uurida, kui palju (või vähe) jääb inimestel aega pärast igapäevaelu vältimatuid tegevusi (McGinnity ja Russell 2007, Bittman 2004). Ajavaesed on seega need, kellel tasulise töö, majapidamistööde, magamise, söömise ja muude isiklike tegevuste kõrvalt aega üle ei jäägi või pole järele jäänud aeg piisav. Ajakitsikuses inimestel ei ole mõnikord võimalik isegi kõiki vajalikke tegevusi päeva mahutada, mistõttu tuleb teha kompromisse erinevate kohustuste täitmisel ja vajaduste rahuldamisel (Bardasi ja Wodon 2006).

Ajavaesuse saab kindlaks teha sissetulekuvaesuse puhul kasutatavate meetoditega. Suhtelise vaesuse korral määratakse tavaliselt vaesuspiiriks 60% riigi mediaansissetulekust. Vaeseks loetakse seejuures kõik inimesed, kelle sissetulek on sellest piirist madalam. Ajavaesuse puhul on võimalik kasutada sarnast piiri – inimesed, kellel on ööpäevas kohustustevaba aega alla 60% selle aja mediaanist, loetakse ajavaeseks (Bittman 2004). Absoluutse vaesuse korral määratakse vaesuspiir kui minimaalset toimetulekut võimaldav sissetulek. Ajakasutuses oleks analoogne piir vaba aja puudumine ehk null minutit vaba aega päevas (Burchardt 2008). Seega ei loeta selle definitsiooni kohaselt ajavaeseks neid inimesi, kes saavad hakkama oma kohustustega ja kellel jääb nende kõrvalt ka vaba aega.

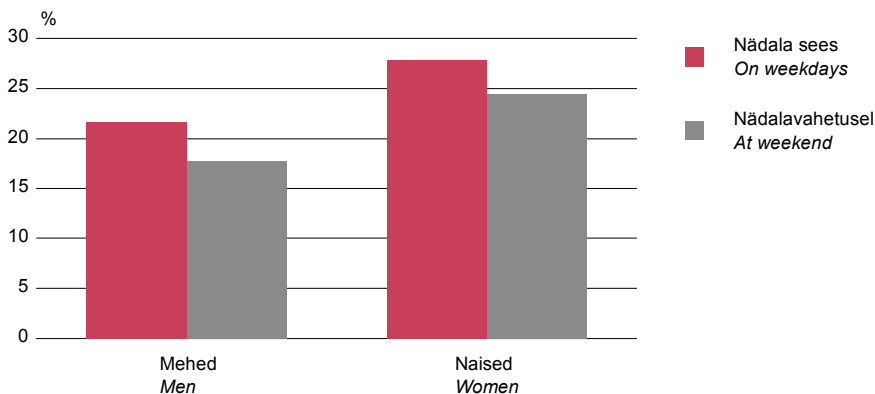
Absoluutne ajavaesus ehk vaba aja puudumine on üsna harv nähtus. Nädala sees ei suuda päeva jooksul kõigi kohustustega hakkama saada ja peab seetõttu loobuma oma vabast ajast 2% ning nädalavahetusel veidi üle 1% rahvastikust. Peamine ajavaesuse põhjus on liiga pikk tasulisel tööil veedetud aeg. Absoluutne ajavaesus on rohkem levinud töötavate, 25–44-aastaste ja lastega leibkondade hulgas. Kolm neljandikku absoluutses ajavaesuses olevatest inimestest

on tööga hõivatud ja töötab üle 10 tunni päevas, kusjuures neljandik neist kuulub esimesse ja neljandik viimasesse sissetulekukvintili. Seega kimbutab vaba aja puudus eeskätt kõige vaesemaid ja kõige rikkamaid.

Suhtelise ajavaesuse definitsiooni järgi puutub nädala sees ajavaesusega kokku vaid 2% rahvastikust. Kohustustevaba aega on neil inimestel ööpäevas alla 9 tunni ja 24 minuti. Nädalavahetusel langeb allapoole ajavaesuspiiri 4% inimestest. Kuna nädalavahetusel on vähem tasulise tööga seotud kohustusi, on suhteline ajavaesuspiir siis kõrgem kui nädala sees ja ajavaeseks loetakse kõik inimesed, kellel on kohustustevaba aega alla 11,5 tunni ööpäevas. Kohustustevaba aeg sisaldab peale vaba aja ka magamisele ja muude isiklike vajaduste rahuldamisele kulutatud aega, mille kestus on kõigil inimestel üsna muutmatu ega lange tavaliselt alla teatud piiri (enamik inimesi magab 7–8 tundi ööpäevas). Seega on ajavaesust kindlaks tehes mõistlik isiklikud tegevused välja jätta ja võrrelda inimesi ainult nende vaba aja hulga alusel. Sel juhul on ajavaesuspiir nädala sees 2 tundi ja 54 minutit ning nädalavahetusel 4 tundi ja 6 minutit. Nende näitajate järgi elab ajavaesuses nädala sees 25% ja nädalavahetusel 21% inimestest.

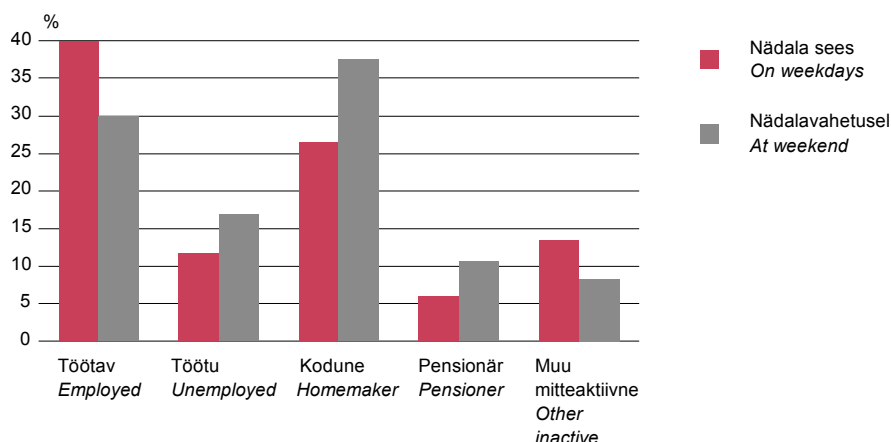
Joonis 14. Suhtelise ajavaesuse määr soo ja nädalapäeva järgi, 2009–2010

Figure 14. Relative time poverty rate by gender and day of the week, 2009–2010

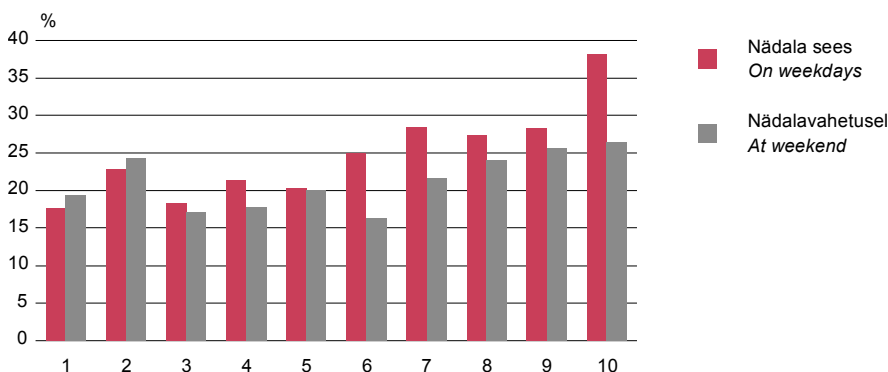

Kuna erinevatel inimestel on vaba aega üsna erinevalt, ei ole ka ajavaesuse risk kõigi jaoks ühesugune. Ajavaesus on peamiselt soost, kohustustest perekonnas ja töötundide hulgast (Bittman 1999). Seega on kõige suuremas ajavaesusriskis inimesed, kelle puhul teatud tegurid kuhjuvad. Ajavaeste sotsiaal-majanduslikku tausta uurides võib näha sarnasusi inimeste hõivatud ja vaba aja analüüsis märgatuga. Naised kannatavad võrreldes meestega rohkem ajapuuduse käes – 28%-l naistest on tööpäeviti vaba aega alla vaesuspiiri (joonis 14). Meeste sama näitaja on 6% võrra madalam. Nii naistel kui ka meestel on nädalavahetusel rohkem võimalusi vaba aega veeta. Samas on sooline erinevus nädalavahetusel suurem. Olenemata nädalapäevast on ajavaesusest enim ohustatud vanuserühm 25–44-aastased – nende ajavaesuse määr on tööpäeviti 38% ja nädalavahetusel 31%. Kõige vähem puutuvad ajavaesusega kokku nädala sees vähemalt 65-aastased ja nädalavahetusel 10–14-aastased.

Ajavaesust kogevad enim töötavad inimesed, kellest 40%-l on tööpäevadel vaba aega alla 3 tunni (joonis 15). Seda, et tasuline töö pole ainus ajapuuduse põhjustaja ja ka suur koormus majapidamises võib tekitada ajavaesust, näitab koduste inimeste kõrge ajavaesuse määr. Teistega võrreldes kogevad nad kõige suuremat ajalist pinget nädalavahetusel, mil ajapuuduse käes kannatab neist koguni 38%. Tasulise töö ja kodutööde kombineerimisega näevad enim vaeva just väikeste lastega leibkonnad. Eelkoolialise lapse olemasolu leibkonnas tõstab ajavaesusriski nädala sees 18 ja nädalavahetusel 14% võrra. 7–17-aastased lapsed mõjutavad ajavaesusse sattumise tõenäosust veidi vähem. Kõige rohkem (40%) on ajavaesuses elavaid inimesi ühe lapsega paaride hulgas ning kõige vähem puudutab ajavaesus vanemaealisi üksikuid ja paarina elavaid inimesi. Üksikvanemad puutuvad ajavaesusega veidi vähem kokku kui teised lastega pered. Samas on leibkonnas, kus elab ka teisi täiskasvanuid, vajaduse korral võimalik töid paremini kombineerida ja kergem majanduslikult hakkama saada. Sellepärast ei pruugi suuremad leibkonnad nii suurt ajapinget tunda.

Joonis 15. Suhtelise ajavaesuse määr hõivestaatus ja nädalapäeva järgi, 2009–2010*Figure 15. Relative time poverty rate by labour status and day of the week, 2009–2010*

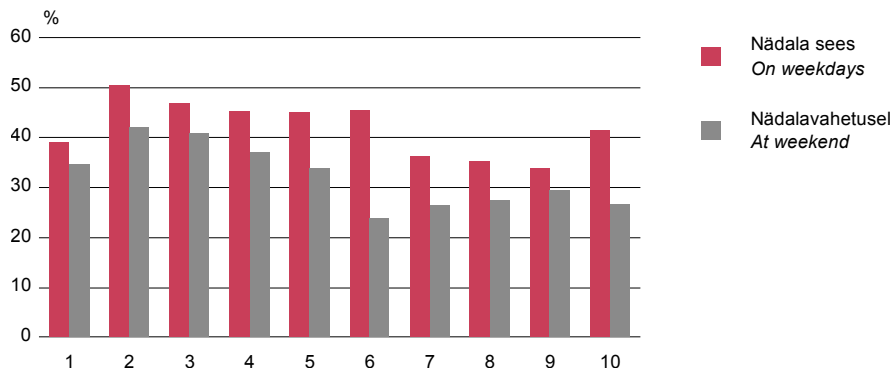
Peale aja seab inimeste elule piirangud ka raha. Ühendades analüüsis mõlemad mõõtmed, on võimalik uurida ka neid inimesi, kes jäävad traditsionaalsest vaesuse määratlusest välja (nt inimesed, kes peavad palju töötama, et mitte vaesusse sattuda) või neid, kes saaksid ilma vaesus-riskita pikendada oma vaba aega ja selle võrra vähendada töötunde. Kuna sissetulek oleneb suuresti inimeste tööhõive määrast ja töötatud tundidest, on suurema sissetulekuga inimesed nädala sees sagedamini ajavaesed (joonis 16). Eriti kõrge on ajavaesuse määr viimases detsiilis. Nii suure sissetulekuga inimestest kannatab ajapuuduse käes 38%, võrreldes esimesse detsiili kuuluvate inimestega on nende ajavaesuse määr üle kahe korra kõrgem. Nädalavahetusel pole ajavaesuse ja sissetuleku vaheline seos enam lineaarne. Kõige väiksemat ajavaesust kogevad keskmise sissetulekuga inimesed, samal ajal kui suurem ajakitsikus kaasneb keskmisest palju madalama või kõrgema sissetulekuga.

Joonis 16. Suhtelise ajavaesuse määr sissetulekudetsiili ja nädalapäeva järgi, 2009–2010*Figure 16. Relative time poverty rate by income decile and day of the week, 2009–2010*

Kui uurida eraldi ainult tööga hõivatud inimeste ajavaesust, on näha, et sissetulekul on ajavaesusele tegelikult hoopis vastupidine mõju (joonis 17). Kõige kõrgem on ajavaesuse määr keskmisest madalama sissetulekuga inimeste hulgas. Näiteks kannatab tööpäevadel ajakitsikuse käes pool teise detsiili kuuluvatest inimestest. Neil on ööpäevas vaba aega alla 3 tunni. Madala sissetulekuga ajavaesed inimesed on ühiskonnas topelt tõrjutud: neil ei ole võimalik oma sissetuleku suurendamiseks vaba aja arvelt rohkem töötada, tasuvama töökoha leidmiseks kvalifikatsiooni tõsta ega ajapuuduse leevendamiseks vähem töötada. Sellisest olukorrast võivad aidata pääseda riiklikud toetused või kohustuste osaline jagamine teiste inimestega.

Joonis 17. Töötavate inimeste suhtelise ajavaesuse määr sissetulekudetsiili ja nädalapäeva järgi, 2009–2010

Figure 17. Relative time poverty rate by income decile and day of the week among employed persons, 2009–2010

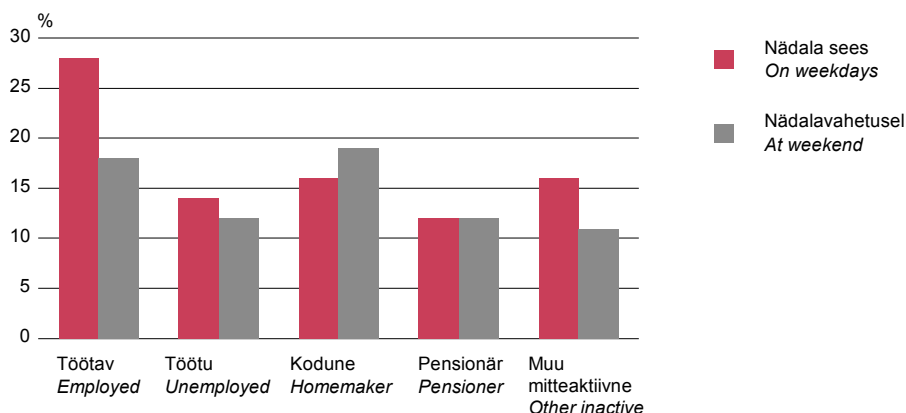

Subjektiivne ajavaesus

Kui eespool käsitleti inimeste ajapuudust objektiivsete näitajate põhjal, siis nüüd uuritakse inimeste subjektiivset hinnangut oma ajakasutusele. Pinget on defineeritud kui subjektiivset seisundit, mis tuleneb inimese enda hinnangust oma ajakasutusele võrrelduna tema enda ootuste ja sotsiaalsete normidega (Gershuny 2005). Seega võib inimese arvamus erineda tema tegelikest näitajatest. Samas on leitud, et ajakitsikusest tulenev stress ja vaba aja hulk päevas on positiivselt korreleeritud (Gimenez-Nadal ja Sevilla-Sanz 2010). Seega tunnevad inimesed rohkem ajapinget, kui neil on päevas vähem vaba aega. Ajakasutuse uuringus küsiti ajasurve uurimiseks, kuidas inimesed ise hindavad päeviku täitmise päeva pingelisust. Nädala sees tundis ajapinget 21% inimestest. Kuna ajasurve on suurem eelkõige tööpäevadel, ei tundnud inimesed nädalavahetusel nii suurt pinget ja subjektiivse ajavaesuse määr langes 6% võrra.

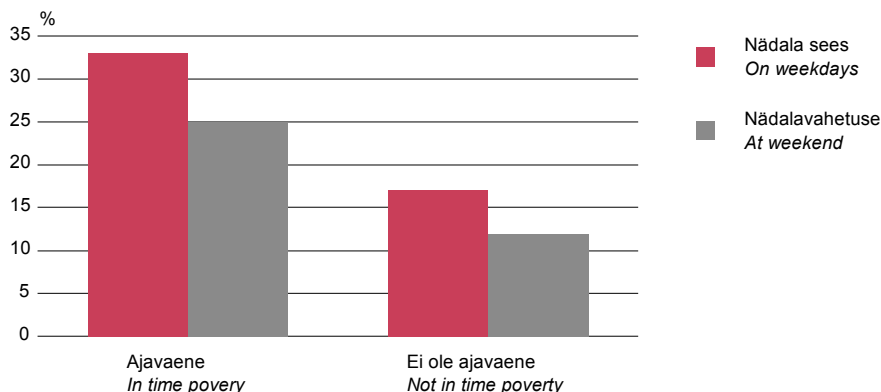
Uuringute andmeil varieerub olenevalt soost peale objektiivse ajavaesuse ka subjektiivne ajasurve (Mattingly ja Sayer 2006). Naiste ajakasutustrid on teistsugused, samuti tajuvad nad aega teisiti ning puutuvad enam kokku stressiga. Eesti andmed näitavad, et kuigi naistel on rohkem kohustusi ja vähem vaba aega, ei taju nad ise oma päevi pingelisemana kui mehed. Väike sooline erinevus esineb vaid nädalavahetusel, kui naiste subjektiivse ajavaesuse määr on 2% võrra kõrgem kui meestel. Nagu kõigi subjektiivsete hinnangute puhul, on ka siin raske öelda, mille alusel inimesed oma ajakasutust hindavad. Naised ei pruugi tunda rohkem stressi, kui nad võrdlevad konkreetset päeva oma varasema ajakasutusega või teiste sarnaste naiste ajakasutusega – nende jaoks võib suurem ajapuudus tunduda igapäevaelu osana. Ka uuringud (Gimenez-Nadal ja Sevilla-Sanz 2010) on näidanud, et rahulolu oma vaba ajaga ei olene soost. Kui aga võrrelda samasuguste sotsiaal-majanduslike näitajatega naisi ja mehi, selgub, et naised on oma vaba ajaga meestest vähem rahul ja erinevus vaba aja hulgas suureneb naiste kahjuks.

Kuna töölkäijatel tuleb oma tegevusi enam koordineerida ning neil on rohkem kohustusi ja vähem vaba aega, tunnevad nad teistest rohkem ajapinget (joonis 18). Eriti kiired ja stressitekitavad on nende jaoks tööpäevad – 28% tööga hõivatud inimestest tunnistab, et päev on pingeline. Lisaks võib töötaval vanematel stressi suurendada tunne, et liiga palju aega kulutatakse tööle ja liiga vähe aega jääb lastega tegelemiseks. Nädalavahetusel on inimestel rohkem võimalusi lõõgastuda, seega enamiku inimeste jaoks pinge langeb. Erand on kodused inimesed, kellel pole võimalik nädalavahetusel kodutöödest puhata.

Joonis 18. Subjektiivse ajaäesuse määr hõiveseisundi ja nädalapäeva järgi, 2009–2010*Figure 18. Subjective time poverty rate by labour status and day of the week, 2009–2010*

Kuigi subjektiivset ajasurvet suurendab nii tasulisele tööle kui ka kodutöödele kulutatud aeg, mõjutab tasuline töö inimeste rahulolu ajakasutusega rohkem kui majapidamise ja perekonnaga seotud kohustused (McGinnity ja Russell 2007). Peale kõrgema ajaäesuse määra töötavate inimeste hulgas illustreerib tasulise töö tähtsust asjaolu, et kõige suuremat pinget tunnevad ilma lasteta alla 65-aastased üksikud inimesed ja paarid, kellel on vähem perekonnaga seotud kohustusi. Siiski on töö- ja pereelu ühitamise pinged üsna suured ka lastega leibkondades. Üllatavalt ei mõjuta subjektiivset ajaäesust eriti laste olemasolu ega vanus. Pinget tundvate inimeste osatähtsus on eelkooliealiste lastega inimeste puhul vaid 3% võrra suurem kui lasteta inimestel. Kuna kodutööd ja lastehoid tekitavad paljudes inimestes ka positiivseid tundeid, võib lastega tegelemine hoopis pingeid vähendada.

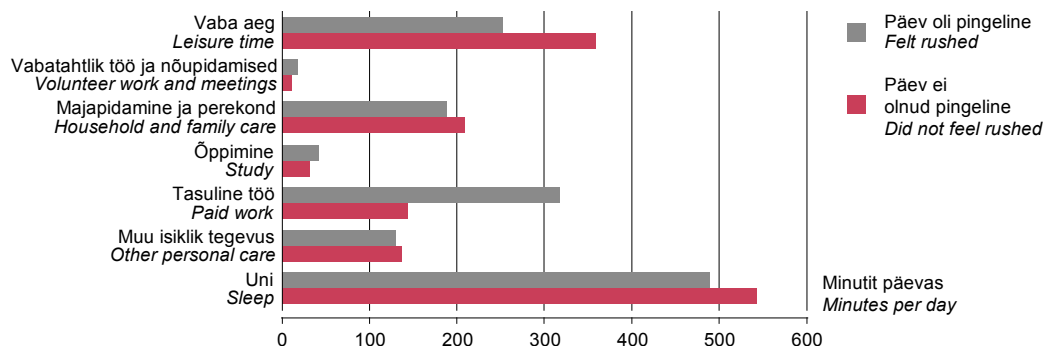
Subjektiivne ajaäesus on tihedalt seotud objektiivse ajaäesusega (joonis 19). See tähendab, et inimesed, kel on vaba aega alla ajaäesuspääri, tunnevad ka ise rohkem ajakasutusest tingitud pingeid ja stressi. Seos vaba aja pikkuse ja hinnangulise ajaäesuse vahel on tugevam nädala sees. Tööpäeviti peab ise oma päeva pingeliseks kolmandik suhtelises ajaäesuses olevatest inimestest, nädalavahetusel tunneb pingeid neljandik sellistest inimestest. Vaba aeg ja selle puudumine ei ole ainuke stressi põhjus inimeste päevas. Pingeid võivad suurendada näiteks mitmed tasulist tööd puudutavad tegurid (töö sisu vms), aga ka inimestevahelised suhted, tegevuste kiire vaheldumine või nende liigne killustatus. Seega leidub ka üsna palju inimesi, kes hoolimata piisavast vabast ajast oma päeva siiski pingeliseks peavad.

Joonis 19. Subjektiivse ajaäesuse määr suhtelise ajaäesuse ja nädalapäeva järgi, 2009–2010*Figure 19. Subjective time poverty rate by relative time poverty and day of the week, 2009–2010*

Võrreldes inimestega, kelle päevad on pingevabad, on subjektiivset ajavaesust kogevate inimeste ajakasutus teistsugune (joonis 20). Kui isiklike vajaduste rahuldamisele kulutatud aeg on rühmiti üsna sarnane (ajavaeste uneaeg on küll ligi tunni võrra lühem), siis kõige suuremad erinevused ilmnevad tasulisele tööle ja majapidamisele kokku kulutatud ajas ning töödevahelises tasakaalus. Tugevama ajasurve all olevad inimesed on erinevate töödega hõivatud teistest peaaegu 3 tunni võrra kauem, kulutades kõigile kohustustele päeva jooksul 9 tundi ja 27 minutit. Seejuures hõlmavad 63% sellest ajast tasulist tööd puudutavad tegevused. Inimesed, kelle päevad nii pingelised ei ole, kulutavad ajavaestest palju vähem aega tasulisele tööle, seega on kodutööde osa nende päevas suurem, võttes 56% kõigile töödele kulutatud ajast. Majapidamisele ja perekonnale pühendatud aeg hõlmab mõlema rühma ööpäevast üsna võrdse osa. Seega tuleneb suurem ajapinge peamiselt pikemast tasulisel tööl veedetud ajast ning selle tõttu oluliselt lühenenud vabast ja uneajast.

Joonis 20. Keskmine ajakasutus päevas põhitegevuse ja päeva pingelisuse järgi, 2009–2010

Figure 20. Average time use in a day by primary activity and feeling rushed, 2009–2010

Kokkuvõte

Ajakasutusel on suur mõju inimeste heaolule. Selle uurimine võib aidata selgitada ja ennustada inimeste tarbimiskäitumist, osalust tööturul, peresuhteid, demograafilisi arenguid ning muutusi heaolus ja ühiskonnas valitsevates tõekspidamistes. Peale formaalse tööturul toimuva tegevuse peegeldab ajakasutus ka tihti varjule jäävat kodust mitteformaalset tasustamata tööd. Ajaline mõõde aitab ka rühmadevahelisi erinevusi uurida. Tasulisele tööle kulutatud aeg mõjutab sissetulekut, selle suurus aga määrab võimalikud kulutused kaupadele ja teenustele, mis omakorda mõjutab leibkondade ja inimeste majanduslikku heaolu. Samuti on tasulisel tööl veedetud aeg tähtis paljude inimeste eneseteostuse seisukohalt. Pere ja sõpradega koos oldud aeg on oluline komponent sotsiaalse kapitali loomisel. Ajakasutus mõjutab heaolu ka otseselt: see iseloomustab inimeste elu – kas see on veedetud üksinda või kellegagi koos, tööd rügasdes või puhates. Kui inimesel on elus liiga palju kohustusi, ei jää nende kõrvalt aega puhata ja meelt lahutada.

Aja suuremat survet inimeste elule seostatakse mitmesuguste terviseprobleemide (unehäired, stress) ja sotsiaalse eraldatuse tekke ning elukvaliteedi langusega. Liigsel kiirustamisel võivad olla ka majanduslikud tagajärjed. Ajapuuduse all kannatavatel inimestel võib jääda vähem aega, et näiteks hindu võrrelda, mistõttu on nende kulutused teatud kaupadele ja teenustele suuremad. Vanemate ajakasutusel ja lastele kulutatud ajal on suur mõju nii vanemate endi kui ka laste heaolule. Seejuures on just lastega leibkonnad need, kes kogevad rohkem töö- ja pereelu ühitamisest tingitud pingeid.

Samuti kui mujal maailmas, on Eestis inimestel vaba aega järjest rohkem. Samas saab seda vaid osaliselt seostada elukvaliteedi tõusu ja suurema mugavusega. Peamine vaba aja rohkuse põhjus on tööturul toimunud muutused, mille tagajärjel on ühiskonnas suurenenud tööpuudus ja seega ka vaba aja hulk. Tööga hõivatud inimesed kulutavad 10 aasta taguse ajaga võrreldes tööle veelgi rohkem aega ja nende vaba aja osatähtsus ööpäevas on vähenenud. Võrreldes teiste Euroopa riikidega on Eesti inimestel suhteliselt vähe vaba aega ning suur osa meie päevast kulub tasulisele tööle ja majapidamiskohustuste täitmisele.

Kuigi kohustuste ja vaba aja osatähtsust ööpäevas võivad mõjutada mitmesugused ühiskonnast tulenevad tegurid (nt riiklikud toetused, lastehoiuvõimalused või traditsioonid), oleneb ajakasutus ka konkreetse inimese sotsiaal-majanduslikest näitajatest ja nädalapäevast. Kõige rohkem mõjutab vaba aja hulka töötatud tundide arv. Tööga hõivatud inimestel on nädala sees sama vanuse, hariduse, soo jm tunnustega töötutest peaaegu 3 tunni võrra vähem vaba aega. Eriti suur mõju on hõiveseisundil meeste vabale ajale. Samuti mõjutab vaba aja hulka inimeste sugu, vanus, elukoht ning laste olemasolu ja vanus. Laste vanus mõjutab eriti just naiste vaba aega – mida nooremad on lapsed, seda vähem aega jääb naistel enda jaoks. Kuna naised on meestest enam seotud majapidamise ja perekonnaga, kuid tasulises töös osalevad mõlemad sugupooled üsna võrdselt, on naistel meestega võrreldes rohkem kohustusi ja selle võrra vähem vaba aega. Ka sarnaste sotsiaal-majanduslike näitajate korral on meestel naistest tunni jagu rohkem vaba aega. Sooline vaba aja hulga erinevus on eriti suur nädalavahetuseti. Kõrgema sissetuleku ja haridusega inimestel on teistest vähem vaba aega, sest nende hulgas on palju töökäijaid. Kui muud tunnused on fikseeritud, ei ole haridusel ja sissetulekul inimeste ajakasutusele märgatavat mõju.

Vaba aja hulka ja ajakasutusest tingitud pingeid mõjutavad üldiselt samad tegurid. Inimesed, kellel on vähem vaba aega, kaebavad suurema tõenäosusega ajapuuduse ja stressi üle. Nii nagu vaba aega, mõjutab ka subjektiivset ajavaesust kõige rohkem tasulisele tööle kulutatud aeg. Kui allpool suhtelise ajavaesuse piiri elab iga neljas Eesti inimene (st neil on ööpäevas vaba aega alla 3 tunni ja 18 minuti), siis kolmandik neist peab ka ise oma päeva pingeliseks. Samas leidub ka inimesi, kes hoolimata piisavast vabast ajast pole oma ajakasutusega rahul ja kannatavad sellest tingitud pingete all.

Kuna inimeste vajadused on erinevad, ei pruugi ajavaesed inimesed alati teistega võrreldes halvemas olukorras olla; samas võivad aja poolest rikkad hoolimata vaba aja piisavusest tunda rahulolematust. Ükski inimene ei pääse kõikidest kohustustest ja ajalistest piirangutest oma elus. Mingi aeg päevast tuleb ikka loovutada unele ja näiteks sissetuleku teenimisele. Samas leidsid Goodin jt (2005) Austraalia ajakasutuse uuringu andmeid analüüsides, et enamik inimestest kulutab kohustuslikele tegevustele vajalikust rohkem aega. Inimesed töötavad rohkem, kui oleks vaja vaesusest pääsemiseks, samuti teevad rohkem kodutöid ja kulutavad isiklikele tegevustele rohkem aega, kui oleks vaja sotsiaalselt aktsepteeritava taseme saavutamiseks. Seega on inimeste tuntav ajaline pingeline vähemalt osalt nende enda vaba valiku tagajärg. Ajavaesuse illusioon on kõige väiksem üksikvanematel ja kõige suurem töötavatel lasteta paaridel. See tähendab, et üksikvanematel on oma ajakasutuses üsna vähe valikuvabadust. Selleks et pääseda majanduslikust vaesusest, tuleb neil leppida ajavaesusega. Samas saaksid teatud inimrühmad töötunde vähendades vältida ajakitsikust, ilma et neid ohustaks vaesuspiirist madalam sissetulek (Burchardt 2008). Eriti muret tekitav on nende inimeste olukord, kel napib nii aega kui ka sissetulekuid. See tähendab, et neil pole võimalik oma majandusliku olukorra parandamiseks vaba aja arvelt rohkem töötada.

Allikad Sources

- Aguiar, M., Hurst, E. (2008). *The increase in leisure inequality*. NBER Working Papers 13837, National Bureau of Economic Research, Inc.
- Aguiar, M., A., Hurst, E., Karabarbounis, L. (2011). *Time use during recessions*. NBER Working Paper Series, Working Paper No 17259.
- Anxo, D., Carlin, P. (2004). *Intra-family time allocation to housework – French evidence*. – *Electronic International Journal of Time Use Research*, Vol 1, No 1, pp. 14–36.
- Bardasi, E., Wodon, Q. (2006). *Measuring Time Poverty and Analyzing Its Determinants: Concepts and Application to Guinea*. – *Gender, Time Use, and Poverty in sub-Saharan Africa*, pp. 75–95.
- Bianchi, S. M., Robinson, J. P., Milkie, M. A. (2007). *Changing Rhythms of American Family Life*. Russell Sage Foundation.
- Bittman, M. (1998). *The Land of the Lost Long Weekend? Trends in Free Time Among Working Age Australians, 1974–1992*. SPRC Discussion Paper No 83.
- Bittman, M. (1999). *Social participation and family welfare. The Money and time cost of leisure*. SPRC Discussion Paper No 95.
- Bittman, M. (2004). *Parenting and employment. What time-use surveys show*. – *Family time: the social organization of care*. / Ed. N. Folbre, M. Bittman. New York: Routledge, pp. 152–170.
- Bittman, M., Wajcman, J. (1999). *The rush hour. The quality of leisure time and gender equity*. SPRC Discussion Paper No 97.
- Bonke, J., Gerstoft, F. (2007). *Stress, time use and gender*. – *Electronic International Journal of Time Use Research*, Vol 4, No 1, pp. 47–68.
- Burchardt, T. (2008). *Time and income poverty*. LSE STICERD Research Paper No CASEREPORT57. [www] <http://ssrn.com/abstract=1401768>
- Burton, P., Phipps, S. (2009). *Families, Time And Money In Canada, Germany, Sweden, The United Kingdom And The United States*. Luxembourg Income Study Working Paper Series, Working paper No 523.
- Deding, M., Lausten, M. (2006). *Choosing between his time and her time? Paid and unpaid work of Danish couples*. – *Electronic International Journal of Time Use Research*, Vol 3, No 1, pp. 28–48.
- Eriksson, L., Rice, M., Goodin, R. E. (2007). *Temporal aspects of life satisfaction*. *Social Indicators Research*, Springer, Vol 80(3), pp. 511–533.
- European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. (2003). *Quality of life in Europe: an illustrative report*. [www] <http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2003/54/en/1/ef0354en.pdf>
- Fisher, K., Gimenez-Nadal, J. I., Sevilla-Sanz, A. (2009). *Re-examining Free Time: Time Crunch in the USA 1965–2003*. Presented at 31st IATUR Conference on Time Use Research. 23–25 September 2009, Lüneburg, Germany.
- Fisher, K., Layte, R. (2004). *Measuring Work-Life Balance Using Time Diary Data*. – *Electronic International Journal of Time Use Research*, Vol 1, No 1, pp. 1–13.
- Gershuny, J. (2005). *Busyness as the badge of honour for the new superordinate working class*. ISER Working Papers Number 2005-9. Institute for Social and Economic Research.
- Gimenez-Nadal, J. I., Sevilla-Sanz, A. (2010). *The time-crunch paradox*. *Economics Series Working Papers 483*, University of Oxford, Department of Economics.

Glorieux, I., Koelet, S. (2001). *Female men / male women: gender versus sex in household work. Paper prepared for the IATUR conference "Time Use 2001: New Regions, New Data, New Methods and New Results", Oslo, Norway, October 3–5 2001.*

Glorieux, I., Koelet, S. (2002). *Gendered priorities. Differences between men and women in balancing between paid work, unpaid work and leisure. Paper prepared for the conference "Stress, health & lifestyle: The work-family interface", University of Waterloo, Waterloo, Ontario, Canada, March 21–23 2002.*

Goodin, R., Rice, J., Bittman, M., Saunders, P. (2005). *The Time-Pressure Illusion: Discretionary Time vs. Free Time. Social Indicators Research, Springer, Vol 73(1), pp. 43–70*

Hamermash, D., Lee, J. (2007). *Stressed out on four continents: Time crunch or Yuppie Kvetch? – Review of Economics and Statistics, Vol 89, No 2, pp. 374–383.*

Mattingly, M. J., Sayer, L. C. (2006). *Under Pressure: Gender Differences in the Relationship between Free Time and Feeling Rushed. – Journal of Marriage and Family, Vol 68, No 1, pp. 205–221.*

McGinnity, F., Russell, H. (2007). *Work Rich, Time Poor? Time-Use of Women and Men in Ireland. – The Economic and Social Review, Vol 38, No 3, pp. 323–354.*

McGinnity, F., Russell, H. (2008). *Gender Inequalities in Time Use. The Distribution of Caring, Housework and Employment Among Women and Men in Ireland. Dublin: The Economic and Social Research Institute and The Equality Authority.*

Robinson, J. P., Michelson, W. (2010). *Sleep as a Victim of the "Time Crunch" – A Multinational Analysis. – Electronic International Journal of Time Use Research, Vol 7, No 1, pp. 61–72.*

Southerton, D. (2003). *Squeezing Time: Allocating Practices, Coordinating Networks and Scheduling Society. Time & Society 12(1), pp. 5–25.*

Tasuja, M. (2011). *Soolised erinevused ajakasutuses. – Mehe kodu on maailm, naise maailm on kodu? Tallinn: Statistikaamet.*

Tekkel, M., Veideman, T. (2011). *Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuring, 2010. Tallinn: Tervise Arengu Instituut.*

TIME USE AND TIME POVERTY

Marin Tasuja

Introduction

Time represents a basic human resource and the use thereof is one of the major factors affecting the quality of life. Financial subsistence, human health, relation to the society and contentment with life in general depend on how and in what manner people spend their time. Despite the fact that everyone has exactly the same amount of time at their disposal – 24 hours a day – different time use causes inequality and tensions in the society. But unlike other resources, time is final, and thus people have to make compromises in their time use and choose between several different activities. Acceptable division of time has a direct impact on people's quality of life. Research (Eriksson, Rice and Goodin 2006) has shown that people are happier, if they have certain freedom of choice and less time-limiting duties in life. Well-being also depends on time use in a more indirect way – time spent on working and the amount of income associated with it allow preventing social exclusion and improves options for planning leisure time. Time spent at work and at school enhances human capital, by affecting both income and time use also in the future. However, a chance to make one's own decision about the time use and spending time on pleasant activities may greatly differ by the categories of people. That is why some people feel, more than others, that there is not enough time for all the necessary activities. In the meantime others have too much vacant time to fill with reasonable activities.

Division of time between different activities and feeling rushed depends on the resources at the disposal of the person and the obligations of the person (Burchardt 2008). Resources include various types of capital (human capital, social capital, real estate, money), time (24 hours a day), state subsidies and the resources provided by other household members. Time-limiting duties involve time spent on personal care (e.g. sleeping, eating, getting dressed), childcare, adult care and provision for capital (taking classes, maintaining good health, communication, property management). It is obvious that in case of sufficient resources certain liabilities can be given up. For instance, parents may hire a babysitter and use gained free time to increase the resources or have a holiday. Yet not all people have such opportunity, which means that some groups will – more likely than others – fall into the time poverty trap: they spend all their time on working and performing their duties, which leaves no time to improve the capital or rest. Due to increased level of obligations, such groups mostly comprise employed couples with children and single parents (Burton and Phipps 2009). The other end of the scale includes young single persons without children (Bittman 1998), dependant children and retired people. In addition to the obligations and resources, time use is affected by social norms and traditions, economic factors (e.g. employer flexibility), environment (e.g. services and transport facilities available in the region) as well as state subsidies and services (Burchardt 2008).

Various studies have shown that the pace of daily activities has accelerated the daily routine and people are increasingly aware of the lack of time and subsequent stress (Hamermesh and Lee 2007, Southerton 2003). It seems that 24 hours a day is no longer sufficient to perform all the obligations and desired activities. For example, in Denmark more than half of male and three quarters of female population have experienced stress at some time, whereas the number of people facing stress is constantly growing (Bonke and Gerstoft 2007). According to the Survey of Health Behaviour among Estonian Adult Population (2011), more than one fifth of people aged 16–64 have been subject to elevated stress levels. In comparison with the time 10 years ago, the share of people suffering from stress has, however, not changed significantly. Subjective contentment with their leisure time and time use in general is directly affected by the time without obligations per day, which provides greater freedom with regard to one's activities (Eriksson, Rice and Goodin 2006, Gimenez-Nadal and Sevilla-Sanz 2010). At the same time various studies (Aguiar and Hurst 2008, Bittman 1998) have shown that the duration of leisure time has not shortened, but it has extended instead.

Gershuny (2005) has pointed out three main reasons for the paradoxical association between leisure time and stress caused by lack of time:

- Although the average time spent on working has decreased, the distribution of working time is less equal due to social stratification. Certain groups (households with two breadwinners, single parents, employed parents) spend more time on working and on integration of work and family life, which increases time-related pressure and thus elevates their tension and discontent with time use. On the other hand the amount of leisure time has increased along with unemployment and ageing of population.
- In addition to paid work another factor inducing time-related tensions is leisure time. Due to increased consumption and introduction of new technologies the usage of leisure time has become more intense. There are more opportunities for leisure time and it is no longer a passive holiday, but packed with different activities. People feel more pressure to meet certain consumption standards and lifestyle (Southerton 2003).
- Over the time there has been a shift in the meaning of stress and feeling rushed. Constant rushing and being occupied has become a privileged status in the developed society, while unemployment and idleness are more common to the groups with lower status.

Also, increased social tensions arising from time use can be associated with the economic development. As the economy advances, the employment increases and leisure time decreases. Economic recession has brought about extended working hours for some people, whereas others experience increasing instability of their job (Mattingly and Sayer 2006). Reduced working time or unemployment may provide more leisure time, but less money to enjoy it. The majority of the additional leisure time is used for searching for a job and performing unpaid work. A survey carried out in America (Aguilar et al. 2011) showed that during the economic recession 30–40% of time that was formerly spent on paid work was re-distributed to facilitate production for own consumption. Other sources of time pressure include the increased number of activities per day (Bittman 1998), greater fragmentation of a day between different activities and widespread multitasking (Bittman and Wajcman 1999). The latter is particularly characteristic of female population with small children, whose leisure time is frequently intertwined with various household chores and childcare (Burton and Phipps 2009). Feeling rushed may, to some extent, be related not to the abundance of activities, but people's desire to get everything done with less time (Southerton 2003). Increased flexibility of the time and location of paid work has generated a 24-hour society (Southerton 2003). Technological advancement has made it possible for paid work to intrude into private life (Mattingly and Sayer 2006). On the other hand, time spent on work has become more fragmented (European ... 2003). The more one has to balance between work and other activities, the more exhaustive the work duties seem to people, and the less time remains for other activities. Despite the increased amount of leisure time, its quality has dropped in all groups of people (Fisher et al. 2009). Adults spend less leisure time with their partner or other adults; leisure time episodes have become shorter and the share of leisure time undisturbed by other activities has decreased. Discontent and stress may be caused by elevated expectations for time use both on behalf of individuals and the society (Bittman 1998). For example, parents feel that the time spent with children is never sufficient (Southerton 2003), although studies have shown that actually the time spent on childcare has not decreased (Bianchi et al. 2007). Similarly, the actual increase of leisure time cannot keep up with the expectations for its required duration.

The article explores in depth the patterns of time use and searches an answer to the question – do Estonian people suffer from the lack of time. It discusses main groups of people affected by time poverty, and establishes who in Estonia has overworked and who enjoys greater freedom of choice for time use and more leisure time. It also observes the extent to which people perceive the pressure of time and feeling rushed, and how it connects with their actual time use.

General patterns of time use

In order to describe the time use and study the balance of needs and obligations the analysis has been performed on the basis of data gained from the Estonian Time Use Surveys carried out in 2009–2010 (hereinafter 2010) and 1999–2000 (hereinafter 2000). The main instruments of the survey are time use diaries, where people register their activities during a day. The diaries are used to collect information about personal activities (such as sleeping, eating), paid work, studying, various household cares, childcare, voluntary work and time spent on leisure activities. Besides the formal activities on the labour market, time use also reflects hidden informal unpaid work performed at home and differences between groups.

Interpretation of data should take into account that the survey involves target groups that differ by age (starting from the age of ten), socio-economic status, household type and education. The average daily time use is calculated for entire year, including weekdays and weekends, as well as the time spent on holiday by employed people and students. The average time spent on activities comprises all people participating in the survey, irrespective of their participation in such activities. This explains why e.g. the average time spent on paid work is remarkably shorter than one would assume for time spent on work by employed person on a regular working day. Therefore the assessment of average time use represents a combination of time spent on activity and the share of people involved in it.

Irrespective of weekday, gender, age, socio-economic status and other parameters, all people have just 24 hours a day to fulfil their obligations and satisfy their needs. Everyone has to spend a considerable share of it on daily needs: sleeping, eating and other personal activities. These activities are generally part of everybody's day and cannot be delegated to others or substituted by any other activity (Burchardt 2008). Also, most people perform these activities at more or less the same time each day and they cannot be delayed for extended period of time. The majority of the day is spent on sleeping. In 2010, an Estonian resident spent on average 8 hours and 53 minutes or more than one third of the day on sleeping. Eating and drinking took slightly less than one and a half hour and other personal activities such as getting dressed, washing and medical activities took less than an hour a day. Although personal activities belong to everyone's daily routine, they may differ in terms of required duration (Burchardt 2008). For example, children may need more sleep than adults and disabled people may spend more time on eating and taking care of themselves. People's time use also depends heavily on the day of the week (Figure 1, pp. 8, 9). On working days people have more duties and less time for themselves. At weekends many people can afford having a rest, e.g. on Sundays an average person spends almost 10 hours on sleeping and personal activities take more than half of the day.

Aside from the time spent on daily activities, the time left for other activities and entertainment on an average day is slightly less than 13 hours a day. Nearly half of it contains work-related activities: time spent at workplace, household chores and taking care of other household members. Searching the balance between paid work and housework and fair distribution of work is one of the best-researched fields in time use (see e.g. Fisher and Layte 2004, Tasuja 2011, Anxo and Carlin 2004, McGinnity and Russell 2008). Despite almost equal average time spent on both activities there are major differences between the groups. Estonian people spend on average three hours a day or one fifth of their waking hours on paid work. The most time on paid work is spent by employed people, whose average workday (incl. at weekends) lasts for 5 hours and 45 minutes. Paid work is virtually non-existent in case of children, people in retirement, unemployed and inactive persons. Men spend on average 36 minutes more on paid work than women. The volume of paid work differs greatly by weekdays. The majority of people only works on weekdays and rests at weekends. According to the data gained from the Estonian Labour Force Survey, in 2010 the total of 37% of employed persons worked on Saturdays and only 27% of them on Sundays. The similar tendency is seen from the time use data. While on weekdays the time spent on paid work ranks third after sleeping and leisure time and takes almost four hours, on Sundays the time spent on paid work is rather secondary and takes less than an hour a day.

The time spent on household upkeep and taking care of children and adults is half an hour longer than the time spent on paid work. Speaking of household care, cooking is the most time-consuming activity, which requires almost an hour a day. Household upkeep takes one third less time. While cooking is more likely a daily routine, major cleaning is usually carried out once a week. When considering the time spent on both activities separately per each day of the week, it appears that, on weekdays, people spend significantly less time on cleaning than on cooking, whereas at weekends the time spent on both activities is almost equal. Household activities also include childcare, the average duration of which is 21 minutes a day. Separate view of the people involved in childcare reveals that the time spent on childcare is six times longer or more than two hours a day. Similar to the duration of paid work, the time spent on household work depends on various demographic and socio-economic features. For instance, household and family care takes more time in households with children. On the other hand the contribution of employed people to the household care is not equal to other people due to work obligations and their time spent on household care is one hour less than that of the unemployed persons. In comparison with men, women spend one and a half hours more on the household and family care. When considering the total time spent on paid work and household and family care, women's total working time in case of the same age, labour status, education and other factors is approximately one hour longer than that of men (Tasuja 2011). There are no significant differences in time spent on household care by weekdays. At weekends slightly more time is spent on various activities related to gardening and household upkeep, and cooking. We have to mention that not all the activities related to household care can be considered as duties and cause for discontent, as some of these may have entertainment value. More likely they include less routine work performed at weekends, such as gardening and activities related to construction and repairs. Speaking of gender-specific distribution of work, such activities are mostly done by men, whereas women are in charge of routine tasks (Glorieux and Koelet 2001).

The majority (37%) of waking hours is covered by various leisure activities, which take a total of 5 hours and 38 minutes a day. More than one third of it is spent on watching TV, one tenth on the computer, and one tenth on communicating with friends and other household members. Provided that watching TV takes place mostly at home, it takes more than one fourth of the time spent at home while awake. Apparently watching TV is the best available type of entertainment for many people. The average time spent on visiting various cultural venues and events, often for a fee, takes only on average 7 minutes a day. Opportunities for planning leisure time depend to a great extent on the amount of income – the greater the income, the higher the expenses made on leisure time (Bittman 1999). According to the data of the Household Budget Survey the share of expenditure spent on leisure activities by the wealthiest quintile constitutes twice the amount of relevant expenditure by the poorest quintile. Wealthier people spend over five times more money on leisure time. Although certain groups have significantly more leisure time than others, the enjoyment of leisure time may be hindered by lack of financial means. Such groups include first and foremost the unemployed and inactive population (e.g. students, retired people). Leisure time reduces and the time spent on total work increases after having children. The younger the children, the less time the parents have for themselves. The least time is spent on leisure by women with children aged 0–3 – their leisure time takes up only 3 hours and 48 minutes a day. Besides more leisure time men have more financial means at their disposal, which allows having greater freedom when choosing the activities (European ... 2003). In comparison with weekdays, there are more opportunities to enjoy leisure time at weekends. For example, leisure time on Sunday is more than an hour and a half longer than from Monday to Thursday. Leisure time accounts for one third of waking hours on weekdays and almost half of waking hours at weekends.

Studies take approximately half an hour a day. Considering that this represents the average time use of all people, the time spent on studies is rather modest. The most time is spent on studies by children aged 10–14, who study for almost four hours on an average day (including weekends). A small share of the day is spent on voluntary work, which takes on average 13 minutes a day. The average time spent on voluntary work is rather small, because voluntary work is not a daily activity for most people; instead this is limited to a couple of major events in a year.

This is also evident from the fact that voluntary work was mentioned in the diary only by 8% of people.

Activities performed during most of the waking hours from Monday to Thursday include employment (21%), watching TV (14%), eating and drinking (9%), washing and dressing (6%), cooking (6%) and time spent at school (4%). On Sundays most of the time is spent on watching TV (18%), eating and drinking (10%), cooking (7%), washing and getting dressed (7%), communication (6%), paid work (5%) and household care (5%). Several infrequent activities may take a long time. Such activities include e.g. picking mushrooms or hunting, attending recreational events, voluntary work, babysitting and construction and repair works. Considering that besides the duration of activity the average time spent on activities also depends on the number of persons performing the activity, the average time calculated for all people for these activities is rather short.

Changes in time use

Time use and relevant changes do not concern only people's daily life, but also changes in the economy, social policy, geography and other factors. Similar to beliefs and social standards, time use is changing rather slowly, and therefore the time use survey is suitable for ascertaining long-term changes. People do not change their attitude overnight and this does not immediately reflect in actual behaviour (Fisher and Layte 2004). In the past time use has been affected primarily by economic transition, technological development and shift in social attitude. The most important consequence of such changes includes women going to work and more equal distribution of housework between men and women. Today the leisure time is greatly affected by the introduction of computer, and the time spent on housework has been reduced due to various household appliances. Due to daily 24-hour limit, some of the time use aspects are rather stable and changes in time distribution cannot be that great. The time spent on certain daily activities (e.g. sleeping, eating) cannot disappear or significantly decrease, which means that the time spent on the rest of the activities can only change within the remaining time range.

Within ten years there has been no significant change in the daily time use of Estonian people. In comparison with 2000, people have gained the most in terms of leisure time and lost in terms of time spent on paid work and household and family care (Figure 2, p. 11). The average leisure time has lengthened by 40 minutes a day, whereas most of the additional time is spent on the computer. People spend 18 minutes less time on paid work and 19 minutes less on household care. In the light of increasing time pressure, more complicated daily routine and integration of different work duties one might think that people attempt to compensate the lack of time on the account of sleep. Yet the time use data indicate a different picture. Within ten years the duration of personal activities has increased by 22 minutes, mostly due to 14 minutes longer sleeping time. Similar tendency is reported by surveys carried out in the USA and Canada, according to which the time spent on sleeping has not decreased within the last 40 years, in fact, it has increased during recent years (Robinson and Michelson 2010).

The increase of leisure time is consistent with the tendencies observed in other countries. However, the question is whether decreased duties and increased leisure time have brought about the increase in the welfare. Approximately half of the leisure time has been added on the account of time saved on household chores. Cooking, taking care of clothes and gardening take less time. People's habits and priorities have changed (eating out or ordering takeaway food), more home appliances have been introduced (e.g. most of the households have a washing machine at home). This means that people's life has undoubtedly become more comfortable. On the other hand the reduction of working time is related to increased unemployment. In 2010 compared to 2000, the unemployment rate for persons aged 15–74 had increased in Estonia by three percentage points. The unemployed people do have more leisure time, but the resulting well-being is of questionable value. Furthermore, when looking at the changes in time use based on labour status, it appears that leisure time has increased only in case of the unemployed and inactive people (Figure 3, p. 11). The leisure time of the employed persons has further decreased, whereas their working time has lengthened by more than half an hour a day.

In connection with economic recession several companies have re-arranged their work, which forces the remaining employees work longer hours. Also, people may acquire several jobs in the fear of losing their main job or coping, which also causes longer working time. Another reason for growing the average working hours is increased flexibility in terms of time and location. There is also a positive tendency – namely, the unemployed people have started to contribute more time to voluntary work and studies.

Committed time and leisure time

Usually people feel a threat to the quality of life, when paid work dominates over the other fields of life (Fisher and Layte 2004). The more time is spent on working, the less time remains to enjoy the fruits of labour. Surveys have shown that long hours spent on paid work have a negative impact on social relationships (Fisher and Layte 2004). Similar to paid work, household and family care also restrict the leisure time. In fact the determination of the balance of work and leisure time is rather complicated, because of their obscure distinction, especially in terms of the scale of contentment (Burchardt 2008). Some people are more satisfied with their paid work than leisure time (European ... 2003). Thus shorter working hours may not automatically increase well-being. Leisure time may take up such an amount of resources and energy that causes other aspects of life to suffer. Work and leisure time are often intertwined, which means that they may be performed simultaneously or combine the activities with each other (Fisher and Layte 2004). At the same time leisure time is not necessarily enjoyable, if there is no money to plan it or if it is spent watching TV, leaving several important activities undone. Leisure time may encompass both more active (engaging in sports) and more passive (resting, watching TV) activities, thus it is likely that the quality of leisure time varies depending on different income, health, education and other factors (McGinnity and Russell 2007). Meanwhile, people with higher income can afford more varied and more expensive leisure activities, but it does not mean that poorer people are less content with their leisure time.

Various time use categories are often indistinct. For example, people's understanding of activities related to leisure time is often different and thus there are several ways to measure it. According to a common approach the daily activities are divided into four main categories (Burchardt 2008):

- *inevitable activities necessary for satisfying personal needs (sleeping, eating, personal hygiene) that cannot be delegated to third persons without losing the related benefits;*
- *activities dedicated to earning a living, which besides paid work include travelling to work, lunch breaks, seeking a job and studies;*
- *unpaid household tasks, including childcare, cleaning, cooking, doing laundry, shopping and paying bills;*
- *leisure time stands for the time left over after all the other activities (also voluntary work).*

Movement between various activities (e.g. going shopping, driving to the summer-house) has been added to the time spent on respective activity. Groups of activities can in turn be classified as committed time, which involves paid work, studying and household work, and time without duties, which comprises personal activities and leisure time.

The total average time spent on all works is 6 hours and 56 minutes, thus such activities cover 30% of the day. Time committed to works is almost equally distributed between earning income and household activities – about 3.5 hours is spent on both activities. Although the majority of the daily activities do not represent duties, most of them are associated with personal needs and therefore spent sleeping. Leisure time makes up only one third or slightly less than 6 hours of the time without duties. Compared to the time spent on paid work, leisure time is much longer. Thus there should not be any lack of time induced by overworking. However, when considering also the time spent on taking care of the household and family, leisure time is one hour shorter.

The balance between working and leisure time varies a lot on workdays and weekends (Figure 4, p. 13). During workdays two thirds of the committed time is used for paid work and studies, whereas at weekends most of the liabilities are related to household activities and the share of paid work is rather small. This in turn enables to spend more time on leisure activities

at weekends, because the time without duties is almost three hours longer at weekends. Considering that part of the additional time is used for sleeping, leisure time is 1 hour and 43 minutes longer at weekends than on workdays. Paid work is seen as the main stress factor, followed by problems related to integrating work and home activities (McGinnity and Russell 2007). Due to shorter working time people have less trouble integrating work and family life at weekends, also the tensions arising from paid work are relieved, which means that people are likely to feel less discontent with their time use and have lower stress levels related to lack of time.

One of the most significant features affecting the time use is gender. As the expectations set by the society regarding the roles of women and men are still different despite apparent inequality, their liabilities and factors restricting time use are also different. Compared to women, men spend more time on paid work and women perform more household activities than men, thus these factors should balance each other and the differences in total load should not be very significant (Deding and Lausten 2006; Glorieux and Koelet 2002). Despite rather equal employment of women and men in Estonia (the total of 57% of men and 54% of women aged 15–74 were employed in 2010), more household chores are done by women. This, however, means greater share of total committed time in a day for women. Women spend a total of 7 hours and 19 minutes for all activities, men 6 hours and 28 minutes. Thus in Estonia the committed time for women is approximately one hour longer than for men, which leaves women with less leisure time. There are no gender-specific differences in the time spent on personal activities. The total volume of work is greater in case of women than in case of men irrespective of the day of the week (Figure 5, p. 13). Although both men and women experience the decrease in the volume of paid work at weekends, accompanied with the increase in leisure time, most of household chores are still performed by women, which means that their total committed time is longer than that of men. Yet the gender-specific difference is less prominent on weekdays than at weekends, when women spend on average 74 minutes a day more on the committed time than men. Considering that women have less leisure time than men and their committed time on weekdays is distributed more equally between home and work than that of men, women might have greater difficulties in planning their time and coordinating different activities than men. At the same time it has been reported that the time spent on household and family care may reduce women's stress, because they may prefer household activities to paid work due to greater family-orientation (Bonke and Gerstoft 2007).

Age is another factor significantly affecting the time use besides gender. Although people at different age have different attitude which may influence the distribution of work of men and women among certain generation, the impact of age on time use is rather related to the life cycles and time use actually depends on the changes in employment indicators as people age and on household composition. Young people generally are engaged in studying and live at home with their parents, and thus they do not spend much time on household care or total committed time. For example, 80% of the day of children aged 10–14 consists of free time, where more than 7 hours are spent on leisure activities. The greatest work load and thus the least leisure time is characteristic of people aged 25–44. This age group usually deals with both raising children and the most active employment. Lack of time of people aged 25–44 is especially noticeable on weekdays, when only 4 hours and 19 minutes are left for entertainment and rest (Figure 6, p. 14). Their increased family-related duties are evident by the fact that even at weekends with less time spent on employment this age group has the least leisure time. Only women at the retirement age spend more time on household care than women aged 25–44. Considering that only a few people aged at least 65 are engaged in employment, the total committed time of the elderly is the shortest among all age groups (with the exception of children aged 10–14) – slightly more than 5 hours a day. Unlike the other age groups, their time use does not depend so much on the day of the week. Therefore they have more than 7 hours of leisure time both on weekdays and at weekends.

Daily balance of employment and leisure time depends on labour status. Employed people spend much more time on paid work than others (approximately 6 hours a day). Yet they also have to take care of the household and family for an average of three hours a day. Thus the total working

time of employed people is significantly longer than others and there is less time left for other activities. Work load is particularly high on weekdays, when approximately 10 hours of the time of employed people is committed to various work (Figure 7, p. 15). Hence their free time is one of the shortest among the people with different socio-economic background. Leisure time is even shorter if employed people have children. The younger the children, the greater the duties, whereas children have bigger impact on leisure time of women than of men. On weekdays various duties account for 43% of the day of employed people with children younger than 7. In order to cope one has to take the time on the account of sleep and leisure time. This leaves only 3.5 hours of daily leisure time for working parents. However, many employed people can arrange their time use and rest at weekends, when the duties take almost 4 hours less time than on weekdays.

At weekends leisure time is even more extended for other inactive people, mostly students. As the proportion of paid work (or studies) is much more modest in the time use of other labour groups (unemployed, homemakers and pensioners), the duration of committed time remains more or less the same irrespective of the day of the week. The least duties and hence the most leisure time is available to unemployed and retired people. For example, on weekdays the last mentioned group spends a total of 5 hours on paid work and household care, which leaves most of the day free for leisure activities. It is however questionable, whether they have enough health, resources and options to enjoy that time. Although homemakers usually do not go to work, the majority of them are stay-at-home mothers with small children who contribute more time to household care and childcare. On weekdays the duration of their committed time comes second only to employed people. But while it is possible to rest from paid work at weekends, many household chores and childcare have to be managed on a daily basis. Thus homemakers do not have a chance to decrease their duties on some day of the week and relax. Therefore the committed time of homemakers at weekends is the longest among the labour groups (nearly 7 hours).

There is a connection between employment and education and income. People with higher education are more likely to be employed and earn greater income. For example, in 2010 the employment rate of people with lower education was 23%, whereas in case of the highest level of education the employment rate was already 72% of working age population. Thus the time spent on paid work increases along with higher level of education, also the total committed time lengthens. People with the highest level of education spend almost 8 hours on various tasks during a day, but the committed time of people with lower level of education is 2.5 hours shorter, leaving more opportunities for leisure activities. The respondents of the Time Use Survey include school children and people who are still studying, some of the people with lower level of education are still acquiring their education and not active on labour market. When excluding students, the impact of the level of education on committed time is lower and people with low level of education have more duties than the abovementioned.

As the distribution of time is unequal in a household, some of its members may suffer from lack of time, while others have enough leisure time. Similar pattern may apply to household income, i.e. it is not equally distributed between all household members. As there is no information on actual distribution of resources in a household, the analysis has been made by using equivalent income. Equivalent income allows better comparison of households of different size and composition and takes into account the impact of common consumption of the household. Modified OECD equivalence scales were used, according to which the proportion of consumption is 1.0 for the first adult, 0.5 for the second and each subsequent adult, and 0.3 for every child aged 0–14. The scales for minors aged 15–17 are 0.5. Equivalent income thus represents income per household member as unit of consumption. In the further analysis, income means equivalent monthly disposable income.

For better monitoring of the relation between time use and income, people are divided into deciles based on their income. Income is the lowest in case of people in the first decile and the highest in case of people in the last (tenth) decile. Although increased income is usually accompanied by greater freedom and options for planning leisure time, it also comes with more

time-limiting obligations. While the people in the first decile have on average 6.5 hours of leisure time a day, this time decreases significantly as income increases. After performing their duties and personal activities, the wealthiest people can spend only 4.5 hours a day on rest and entertainment. The amount of income is closely related to labour status. Usually higher intensity of work also means higher income. For example, in 2010 only 5% of households without children, where all working age people were employed full time, lived in relative poverty. Poverty increased remarkably among the households with lower intensity of work and already 54% of households without children, where no one was employed, lived in poverty. Thus people with higher income are more likely to be employed, their working time is longer and they suffer from greater lack of time. Although higher income helps to prevent falling into poverty, the people who spend more time on work have less free time and therefore they have to struggle with coordinating their daily life.

Due to concentration of employment-related tasks on weekdays, people with higher income have particularly little leisure time on weekdays – on average 4 hours a day (Figure 8, p. 16). Decile differences are the greatest on workdays due to dissimilar labour status. Wealthier people have over two hours less leisure time on weekdays compared to people with lower income. Huge impact of paid work on income and leisure time is revealed when examining the time use at weekends. Considering that employed people usually rest at weekends, it appears that people with different income have almost the same amount of leisure time at weekends. Yet wealthier people gain 2 hours and 43 minutes of additional leisure time in comparison with workdays, whereas poorer people only have one hour more leisure time.

Besides leisure time, the socio-economic background of people with higher and lower income is reflected by different use of their remaining time (Figure 9, p. 17). Time spent on sleeping and other personal needs is relatively similar by groups of people, which means that people with different income spend almost the same time on these activities. Depending on income the time difference varies within an hour, whereas people with lower income spend more time on personal care. Separate view of the time use of only employed people reveals that personal time is more or less equal in all income groups (Figure 10, p. 18). Thus the time-related difference is mostly caused by reduced time for sleep and other personal activities due to paid work. The difference may arise due to several other factors, such as younger age of people belonging to lower deciles (Burchardt 2008).

As the income increases, the time spent on paid work and household and family care lengthens. In the first decile, the total time spent on such activities amounts to 5 hours and 46 minutes, i.e. various works occupy one quarter of the day. As the people in the last decile are more active on the labour market, various tasks account for one third of their day. This means that the total working time of the wealthiest decile is 2.5 hours longer than of the poorest decile, but the division of tasks differs depending on income. The majority of the committed time of the people in the first decile is unpaid – paid work covers only 36% of their total volume of work. On the other hand, people in the last decile are more engaged in the activities outside home, which take up 64% of their committed time. People with higher income are less related to home, which is in line with the theory that instead of performing certain household chores, they use their income to hire someone to do certain works. The division of work also depends on the composition of population at the opposite ends of the distribution of income. For example, lower income groups more often include families with many children, single parents, unemployed and retired people, who spend more time on household and family care.

In case of employed people the amount of income does not play significant role in doing household chores, because employment leaves much less time for home. Depending on income, the time spent on household ranges from 2 hours and 36 minutes to 3 hours and 21 minutes. Meanwhile, higher income does not reduce the amount of household and family care. Unlike total population, greater income of employed people does not extend the duration of paid work. Instead, people with below average income and wealthier decile spend more time on paid work. The working time of the poorest and those with above average income is approximately one hour shorter. In case of people with below average income, extended duration of working time may

refer to their intention to work more in order to avoid falling into poverty. Slightly higher income allows people to enjoy more leisure time without being threatened by poverty. The highest decile involves, among others, highly-paid but overworked people. Among wealthier people the working time may also be affected by the expectations of the society and meeting certain living standards.

Time use is affected by several factors, but these factors may also affect each other. For example, people with higher level of education earn higher income and men are more frequently employed than women. A regression model containing the factors affecting people's time use has been used in order to assess differences in the time spent on leisure activities (Table 1, p. 20). This model makes it possible to estimate the impact of each factor on leisure time, provided that the rest of the factors remain unaltered. Separate models have been prepared for weekdays and weekends and for men and women, because the impact of these factors on leisure time may vary by the type of household, education, age and other factors. For instance, having children may have different impact on the leisure time of women and men.

According to this model, women with equivalent age, labour status, education, age of children, place of residence, marital status, health and income have approximately one hour less leisure time on weekdays than men. Younger women have less leisure time in comparison with women at the age of 65 and older. The greatest difference is observed in comparison with people aged 25–44, who can afford almost one and a half an hour less on leisure time than elderly women. Age does not have a significant effect on the duration of leisure time of men. The duration of leisure time depends first and foremost on labour status. It affects the leisure time of both men and women, but has greater impact in case of men. In comparison with employed men, unemployed men have much less work-related tasks on weekdays, so that their leisure time is approximately 3.5 hours longer. As for women, the duration of leisure time for employed and unemployed persons differs by slightly more than 2 hours. If other factors remain unaltered, education and income have no significant impact on the duration of men's leisure time and only weak impact on the duration of women's leisure time. Thus the data collected from the Time Use Survey do not support the theory that lack of time is associated with higher status and income. However, these people could feel more tension and stress related to time use.

Having children increases the duration of both paid work and household care, therefore the people in households with children have less leisure time. In households with children aged less than seven the leisure time is reduced by 55 minutes. In case of older children less time is spent on childcare and children can help their parents with household chores which means that members of a household with children aged 7–17 have less obligations and thus more time for entertainment and rest. Yet they still have 39 minutes less leisure time in comparison with households without children. Having children means more work first and foremost for women, especially when children are at a very young age. Women in households with children less than 6 years of age have 68 minutes less leisure time than women in households without children. Men are involved in childcare more in the social and less in the physical sense, and therefore the age of children has the opposite effect on men. Men in households with older children have the least leisure time, having children reduces the leisure time by 41 minutes.

In rural areas people live more frequently in farms and one-family dwellings, which means more household chores and less time to spend on other activities. The place of residence has greater impact on the time use of men – men living in urban areas have 43 minutes more leisure time than men living in the country. Compared to single people, the people who are married (or in cohabitation) spend more time on household chores. Living together with a partner increases the obligations of both men and women and they have half an hour less leisure time a day, compared to single people. When viewing time use only on the basis of health, the people with poorer health have two more hours on weekdays than people with good health. But when considering other parameters as well, then health status alone has no impact on the duration of leisure time, because most of people with poor health are at advanced age (for example in 2010, a total of 40% of people aged 65 and older referred to their health status as poor or very poor).

Although people spend less time on paid work on weekends, the gender gap in leisure time is greater at weekends than on weekdays due to household care. In case of similar socio-

demographic indicators women have on average 72 minutes less leisure time than men. As the share of paid work and studying is much smaller at weekends than on weekdays, the labour status has a reduced effect at that time and time use is much more similar among different groups. However, the labour status has greater effect on men's leisure time at weekends. The presence and age of children affects the time use of parents at weekends even more than on weekdays. While the households with schoolchildren have more time at weekends than on weekdays, the households with children aged less than six the total volume of work increases at weekends both for men and women, which leaves them less leisure time. At weekends women in households with pre-school children spend almost an hour and a half less time on various leisure activities and men over half an hour less time than women and men without children. At weekends the duration of leisure time of either men or women does not depend on health, education or income.

This present analysis concerns only the time spent on primary activities, i.e. activities that the people have chosen as more important among several simultaneous activities. Such an approach means that the total time spent on activities is 24 hours. At the same time monitoring only primary activities may underestimate the actual time spent on an activity and not answer to the question of the quality of leisure time. People are often engaged in several activities at once (e.g. watching TV while eating or keeping an eye on children while preparing a meal). Although it helps to manage the time-related pressure and accommodate more activities in a day, it has been reported that leisure time combined with other activities differs from the so-called pure leisure time and may become a source of stress instead of relaxation (Bittman and Wajcman 1999). The most common secondary activities include various ways of spending leisure time (watching TV, listening to the radio and listening to music, etc.), communication with other people and some chores (childcare). In 2010 people spent 11 minutes on childcare, over half an hour on watching TV, almost an hour on listening to the radio and to music and more than an hour on communication, as secondary activities. Combining various activities is especially characteristic of women. While 61% of men's leisure time has no secondary activities, women combine half of their leisure time with other activities, most frequently with chores and childcare (ibid.).

One of the indicators of the quality of leisure time is its continuous duration. Constantly interrupted leisure time does not offer the same degree of satisfaction than uninterrupted leisure time. The opportunities to rest and enjoy leisure time are affected by daily duties and responsibilities. Despite the fact that the time spent on taking care of children can be really enjoyable for the parents, they still need some time on their own and for spending time on the activities they like. People who spend more time with children experience more stress (European ... 2003). Insufficient time spent alone reduces the contentment with life, whereas too much time spent alone may lead to social exclusion. According to the Time Use Survey people spend approximately half of their leisure time alone, one fourth is spent with household members and one sixth with friends and others. In comparison with the time ten years ago the share of leisure time spent alone has increased – 37% of leisure time was spent alone in 2000.

Committed time and leisure time in European countries

As previously mentioned, the duration of leisure time in Estonia has lengthened during the last decade. It is interesting to compare the time use of Estonian people to that of European countries and examine whether Estonians are in greater lack of time than other nationalities. The comparison is based only on the data of 2000, because at that period the Time Use Survey was carried out both in Estonia and in many other European countries. In consideration of the difference in age groups in different countries, this comparison observes the time use of people aged 20–74. In all countries the time use is rather similarly divided between four primary activities (Figure 11, p. 21). Most of the day is spent on personal care and the least of the day is spent on household care. Leisure time is the most available in Norway, Finland and Belgium, where various relaxation-related activities count for more than 5.5 hours. Leisure time is one and a half hour shorter in Lithuania, Bulgaria and France. Estonian people tend to be closer to the countries with less leisure time: in 2000 the leisure activities of people aged 20–74 took 4 hours and 38

minutes. Compared to the Norwegians, the Estonians have one hour shorter leisure time to engage in various hobbies, communicate with friends, attend events, or just rest.

In addition to the duration of leisure time there is a difference in the daily balance of leisure time and paid work. In most countries leisure time has greater role in a day, but in Latvia, Lithuania, Estonia, Sweden and Italy the time spent at workplace is longer than leisure time. The dominance of paid work is especially noticeable in Latvia and Lithuania, where leisure time takes over an hour less than employment. Due to long working hours the total committed time in the Baltic States is the longest in Europe and thus has the least uncommitted time. Uncommitted time is the longest in Germany and Belgium, where it accounts for more than 68% of a day.

Lack of leisure time has different reasons in different countries. While in Lithuania and Latvia people are more engaged in paid work and spend less time on household and personal care, in Bulgaria and France the time spent on paid work and household care is almost equal, however they prefer to use the time remaining after committed activities rather on sleeping and other personal activities than on leisure activities. The average working time is affected by country's common employment indicators, legislation on working time and popularity of part-time jobs. The distribution of work in a household and option to combine work and family life depend on state's social policy, support system and services and opportunities offered. Time use is also affected by the traditions and attitudes prevalent in the state and community.

Daily rhythm of activities

Aggregated time use data do not allow the analysis of all aspects of time use. People with different lifestyle perform various activities and move from one activity to another at different intervals. Thus time use also depends on the time of the day besides personal indicators and day of the week. Achieving the balance of committed time and leisure time can be viewed as ability to keep work in its place in the daily cycle in order to avoid its interference with other activities (Fisher and Layte 2004). Similar to employment, most of the daily activities are performed at more or less fixed times of the day. This pattern is particularly well noticeable in case of sleeping time. Sleeping usually occurs at night – over 90% of people sleep from 00:00 to 06:00. As the sleeping time is longer at weekends, the time of waking up in the morning depends on the day of the week. On weekdays slightly more than half of people sleep from 07:00 to 08:00, an hour later their proportion has dropped to one fourth. At weekends most people sleep one hour longer: while 81% is still asleep from 07:00 to 08:00, two thirds of people have woken up from 09:00 to 10.00.

Timing of daily activities is crucial both in terms of the quality of leisure time and social relations. Not only do longer episodes of leisure time increase individual's personal contentment, but they also allow better coordination of leisure activities between people. It has been reported that the measure of integration in a society consists of the opportunities provided for communication between its members. If people engage in leisure activities at different times, the opportunities for social interaction are limited. Thus the leisure activities are more enjoyable when performed together with others (Fisher et al. 2009). The greater the variance in working time the less opportunities arise for balancing the activities. The more people are engaged in leisure activities at the same time, the better the opportunity to spend time with others. Timing of leisure activities is also important because of the fluctuation of energy levels and opportunities required for enjoying leisure time during the day (Fisher et al. 2009). After exhausting workday there might be not enough energy or will to engage in active leisure activities.

In order to ensure better monitoring of alternating activities during the day, Figures 12 and 13 (pp. 23, 24) indicate only the proportion of people spending time on paid work, household care and leisure time. Leisure time is divided into two: watching TV (passive leisure time) and the rest of the leisure time (active leisure time). As expected, many people dedicate a lot of their working day to paid work. On an average day from Monday to Thursday more than one third of people work for at least 7 hours a day. Workday begins mostly at 08:00–09:00 and ends after 16:00–17:00. Most of the people (37%) are committed to paid work from 10:00 to 12:00. Starting from 12:00 several employed people have one hour lunch break, when the share of working people

decreases slightly. After lunch the participation in employment is almost the same as in the morning. Not all people with long workdays suffer from lack of time. Some households may have greater concentration of paid work on a couple of days a week, leaving other days free for taking care of other needs and performing other obligations.

The distribution of household activities reminds the rhythm of paid work. Most of household care consists of preparing meals, which means that the share of people doing housework is high especially before main meal times. However, it mostly applies to people who are not employed. Considering the high employment rate of women in Estonia, the share of people engaged in household care is rather constant during the day and there are no peaks in household works before the evening. The peak in household care reaches after the end of paid work. A total of 40% of the population is engaged in household care from 18:00 to 19:00. The role of housework in aggravating the stress levels and hindering social interaction may be even higher than paid work. While many people are employed at a very certain period during the day, household works are distributed over the day in a more consistent manner, which means that approximately one third of the population is engaged in household tasks from 07:00 to 21:00. This makes the coordination of activities between people harder. Meanwhile, compared to paid work, where people are mostly alone, household tasks provide more opportunities to interact with family and do things together. During household care 54% of people are alone, 8% of people are with children aged less than 10 and 23% of people are with other members of the household.

On weekdays various obligations make it more difficult to find opportunities for spending leisure time before the evening. Only less than one fifth of the population has leisure time before noon. However, in the course of the day the share of people enjoying leisure time increases and reaches one third of the population by the evening. The majority of people is entertained or just resting from 18:00 to 22:00 in the evening. Thus most of the leisure time is concentrated on the moments when people are the most exhausted, i.e. after paid work. So it is no wonder that many people choose watching TV instead of active leisure activities and interacting with others. More than half of the population watches TV from 20:00 to 22:00.

At weekends people have much more opportunities for resting and interacting with others. The share of people spending time on paid work is low on Sundays and more or less constant during the waking hours, approximately 6% of the population. Compared to weekdays more people are engaged in household tasks. The most popular time for household chores is on Sunday between 10:00 to 13:00, when almost half of the population is engaged in household care. Leisure time is also more evenly distributed across the day, because unlike weekdays there are no restrictions arising from paid work. Most people enjoy leisure time on Sunday afternoons. On weekdays leisure time is compressed to a rather short period of time, but more than 40% of population is engaged in some leisure activity at weekend from 12:00 to 20:00. This means greater fragmentation of leisure time and combination thereof with household care, which makes it harder to coordinate the plans with friends and family. Watching TV determines the daily time use of people to a great extent both on weekdays and at weekends. Irrespective of the day of the week, more than half of the people spend some time watching TV in the evening.

In general, the study of time use based on the time of the day indicates that people can combine work with leisure time and thus increase social cohesion. But these are, after all, overall indicators for all people. Major differences in time use are revealed when examining the daily rhythm of activities based on different socio-economic indicators.

Time poverty

Well-being and satisfaction with life depends on both money and time. While usually economic indicators are used to measure social exclusion and poverty, people can actually be considered poor in terms of time. Social exclusion may, among other things, mean that people cannot participate in regular leisure activities due to the lack of money or time. Similar to traditional definition, according to which poverty stands for lack of monetary means to meet the needs, time poverty stands for lack of time to manage all the activities (Goodin et al. 2005). Time poverty can be measured in many ways, by using either objective or subjective indicators. The most common

approach consists of studying how much (or little) time is left after performing the inevitable activities of daily routine (McGinnity and Russell 2007, Bittman 2004). Hence, people suffering from time poverty are those who have no or only a little time left after paid work, household care, sleeping, eating and other personal activities. People suffering from lack of time are sometimes unable to accommodate all necessary activities in one day, which means that they have to compromise between different needs and obligations (Bardasi and Wodon 2006).

Time poverty can be determined by using the methods applied to determination of income-related poverty. In case of relative poverty, the people are at risk of poverty if they have an income of 60% or less than the national median household income. All the people with income below that line are deemed as poor. Similar rate can be used for time poverty – people whose uncommitted time constitutes less than 60% of daily median uncommitted time are deemed to be living in time poverty (Bittman 2004). In case of absolute poverty the poverty rate is determined as income ensuring minimum subsistence. Analogous rate for time use would be lack of leisure time or 0 minutes of leisure time a day (Burchardt 2008). Therefore, according to this definition, the people who cope with their obligations and also have leisure time are not deemed to be living in time poverty.

Absolute time poverty or lack of leisure time occurs very rarely. On weekdays 2% and at weekends 1% of population cannot cope with all the tasks of the day and thus must give up their leisure time. Main reason for getting into poverty is excessive time spent on employment. Absolute time poverty is more common among households with employed people aged 25–44 and with children. Three fourths of the people in absolute time poverty are employed and work for more than 10 hours a day. One fourth of them belong to the lowest and one fourth to the highest income quintile. Thus the lack of leisure time threatens primarily the wealthiest and the poorest.

According to the definition of relative time poverty only 2% of the population encounters time poverty on weekdays, which means that their daily uncommitted time is less than 9 hours and 24 minutes. At weekends a total of 4% of people fall below the poverty line. As people have less employment related tasks at weekend, the relative poverty line is higher than on weekdays and all the people with less than 11.5 hours of uncommitted time a day are deemed as living in poverty. Time without duties includes leisure time, time spent on sleeping and personal activities, the duration of which does not change much for all people, and which does not usually drop below a certain level (most people spend 7 to 8 hours on sleep). Therefore, when determining the time poverty, it is reasonable to exclude personal activities and compare people only on the basis of their leisure time. In that case the time poverty line is 2 hours and 54 minutes on weekdays and 4 hours and 6 minutes at weekends. According to these indicators 25% and 21% of people live in time poverty on weekdays and at weekends, respectively.

As people with different background have rather dissimilar duration of leisure time, the risk of time poverty is not the same for everyone. Main causes of time poverty are gender-specific, family related duties and extended working hours (Bittman 1999). Thus the people at the greatest risk of time poverty are those who experience the accumulation of such factors. When studying the socio-economic background of people subject to time poverty we could see similar tendencies arising from the analysis of committed time and leisure time. Lack of time is more prevalent among women than among men – on weekdays leisure time is below the poverty line for 28% of women (Figure 14, p. 25). The same indicator for men is 6 percentage points lower. Both men and women have more opportunities for leisure time at weekends. Meanwhile the gender difference is greater at weekends. Irrespective of the day of the week, people aged 25–44 are at the greatest risk of time poverty, as their poverty rate is 38% on weekdays and 31% at weekends. On weekdays the people least affected by time poverty are people aged more than or equal to 65 and at weekends children aged 10–14.

Time poverty is the most common among employed people, 40% of whom have less than three hours of leisure time on weekdays (Figure 15, p. 26). The fact that paid work is not the only factor causing lack of time and that high workload in the household may lead to time poverty is shown by high poverty rate of homemakers. At weekends they experience greater time-pressure than the others – as much as 38% of homemakers suffer from lack of time. Combination of paid work

and household care is the most difficult for households with small children. Presence of a pre-school child in the household increases the time poverty risk by 18 percentage points on weekdays and by 14 percentage points at weekends. Children aged 7–17 have less impact on the probability of getting into time poverty. The majority (40%) of people living in time poverty is among couples with one child; elderly single persons and couples are the least concerned about time poverty. In comparison with other households with children, single parents are less exposed to time poverty. However, if other adults live in the same household, it is possible to combine various tasks and manage better in financial terms. That is why large households do not necessarily feel so rushed.

In addition to time, people's lives are also limited by money. By combining both dimensions in this analysis it is possible to study the people who are left out of the traditional definition of poverty (e.g. people who have to spend much time on working in order to avoid falling into poverty) or those who could extend their leisure time without being threatened by poverty and thus reduce the hours of employment. As income depends on the employment rate and number of working hours, the people with higher income are more often exposed to time poverty on weekdays (Figure 16, p. 26). Poverty rate is especially high in the last decile. A total of 38% of people with such a high income suffer from lack of time, and compared to the people in the first decile, their time poverty rate exceeds that of the first decile more than twice. At weekends the relation between time poverty and income is no longer linear. Time poverty is the least prominent in case of people with average income, whereas income that is significantly above or below the average usually means greater lack of time.

When looking at time poverty of employed people, we can see that income has in fact the opposite effect on time poverty (Figure 17, p. 27). Time poverty rate is the highest among the people with below average income. For example, on weekdays half of the people in the second decile suffer from lack of time, which means that they have less than three hours of leisure time a day. People with low income and lack of time are twice as excluded in the society: they have no chance to add working hours on the account of leisure time to increase their income or improve their qualification to find a higher-paying job or spend less time on working to relieve lack of time. One way out of such situation is through state support or partial distribution of duties with other people.

Subjective time poverty

While previous discussion concerned the lack of time via objective indicators, the following will explore people's subjective estimation on their time use. Feeling rushed has also been defined as a subjective status arising from personal assessment of one's time use in comparison with own expectations and social norms (Gershuny 2005). Thus personal opinion of one's time use may differ from actual indicators. At the same time, there have been reports that the stress derived from lack of time is in positive correlation with the amount of leisure time per day (Gimenez-Nadal and Sevilla-Sanz 2010). So people perceive more time-related tensions if they have less leisure time per day. In order to study the time pressure, the time use survey involved a question of how people estimated the tension of the day of filling in the diary. On weekdays the time pressure was felt by 21% of people. In view of the fact that time pressure is greater first and foremost on weekdays, people did not feel so much pressure at weekends and subjective time poverty rate dropped by 6 percentage points.

Studies have shown that in addition to objective time poverty, the subjectively perceived time pressure varies by gender (Mattingly and Sayer 2006). The time use patterns of women and their perception of time differ from that of men and thus they are more frequently exposed to stress. Estonian data indicate that although women have more duties and less leisure time than men, they do not perceive their day as more stressful than men do. Slight gender-specific difference occurs only at weekends, when women's subjective time poverty rate is two percentage points above than that of men. Just like in case of any subjective estimation it is hard to tell the basis on what people assess their time use. Women might not feel more stressed, when comparing a particular day with their past time use or with the time use of other similar women – for them

major lack of time may seem as perfectly ordinary part of everyday life. Various studies (Gimenez-Nadal and Sevilla-Sanz 2010) have also shown that the contentment with one's leisure time does not depend on gender. But when comparing men and women with similar socio-economic indicators, it appears that women are less happy with their leisure time and the variation in leisure time increases to the detriment of women.

As employment involves greater degree of coordination and people have more duties and less leisure time, employed people tend to have higher perception of the time-related tensions (Figure 18, p. 28). Workdays are particularly rushed and stressful – 28% of employed persons admit that they feel being rushed during the day. Besides that employed parents may feel more stressed due to the feeling that they spend too much time on working and too little time on caring for children. At weekends people have more opportunities to relax and this means abeyance for most people. One exception is stay-at-home people who do not have the opportunity to escape household chores at the weekend.

Although subjective time pressure is increased by the time spent on paid work as well as the time spent on household and family care, paid work plays greater role than household and family care as far as people's contentment with their time use is concerned (McGinnity and Russell 2007). In addition to higher time poverty rate among employed people, the significance of paid work is illustrated by the fact that the people who feel being the most rushed are childless single persons and couples aged less than 65 years, as they have less family-related duties. Still, regarding the integration of work and family life, the feeling of being rushed is rather high among the households with children as well. Surprisingly, subjective time poverty is not much affected by the presence and age of children. The share of people feeling rushed was only three percentage points higher in case of pre-school children than in case of people without children. As household care and childcare are also associated with positive feelings, taking care of children may actually decrease the tensions.

Subjective time poverty is closely related to objective time poverty (Figure 19, p. 28). It means that people whose leisure time is below the time poverty line are more aware of the tension and stress arising from time use. The relation between the duration of leisure time and self-estimated time poverty is more prevalent on weekdays. One third of people in relative time poverty felt rushed on weekdays, and one fourth of such people at weekends. Leisure time and lack thereof are not the only stress factors. Feeling rushed may be increased by several factors related to paid work (e.g. content of work, etc.), but also by interpersonal relationships, rapid alteration or excessive fragmentation of activities. Thus there are plenty of people who – despite sufficient leisure time – still consider their day rushed.

Compared to people whose days are not rushed, the time use of people experiencing subjective time poverty varies (Figure 20, p. 29). While the time spent on personal activities is rather similar in various groups (although the time spent sleeping was approximately one hour shorter in case of time-poor people), the greatest differences occur in the total time spent on paid work and household and family care and the balance between different works. People under greater temporal pressure are committed to various tasks for almost three hours longer than others, spending a total of 9 hours and 27 minutes on different tasks per day. 63% of this time is covered by activities related to paid work. People with less pressure spend significantly less time on paid work and thus more on household and family care which accounts for 56% of the time spent on all works. In terms of time the activities related to household and family care are rather equivalent in both groups. Therefore greater time-related pressure is mostly caused by longer duration of paid work and thus remarkably shortened leisure time and time spent on sleep.

Conclusion

Time use has a significant impact on people's well-being. Study of time use may help to explain and predict people's consumer behaviour, activity on labour market, family relations, demographic development, changes in welfare, and prevalent beliefs in the society. Besides the formal activity on the labour market, the time use also reflects frequently hidden informal unpaid

work performed at home. Additionally, temporal dimension is useful for examining intergroup differences. The time spent on paid work has certain effect on income, whereas the amount of income determines potential expenditure on goods and services, which in turn affects the economic welfare of households and individuals. Furthermore, the time spent on paid work is important in terms of self-realisation. The time spent with family and friends represents an important component in generating social capital. Time use has a direct impact on well-being: the time use characterises the way people live their lives – either alone or with someone, working hard or resting. If a person has too many duties in life, there is no time left for rest and entertainment.

Increased time pressure on people's daily life is associated with various health issues (sleep problems, stress), social isolation and declining quality of life. Being rushed may involve economic consequences. People suffering from lack of time may have less time to compare the prices, which may lead to increased expenditure on certain goods and services. Parents' time use and time spent on children have important consequences for the welfare of both parents and children. The households with children most frequently face the tensions arising from integrating work and family life.

Similar to the rest of the world, the share of leisure time continues to increase in Estonia, too. At the same time it is only partially related to the increase of people's quality of life and greater comfort. The main reason for abundant leisure time consists of the changes on the labour market, resulting in increased unemployment and, subsequently, the amount of leisure time. Employed people spend even more time on work than ten years ago and their share of leisure time in a day has decreased. In comparison with the residents of other European countries, Estonian people have relatively less leisure time and a significant part of our day is spent on performing the tasks related to paid work and household care.

Although the share of duties and leisure time in a day can be affected by various society-generated factors (e.g. state support, childcare facilities or traditions), time use also depends on different socio-economic indicators and day of the week. The greatest impact on the duration of leisure time comes from the number of hours worked. In case of equal age, education, gender, and other factors, the leisure time of employed people is almost three hours shorter on weekdays. Labour status has especially significant effect on men's leisure time. The duration of leisure time also depends on gender, age, place of residence, and the presence and age of children in the household. Children's age is particularly important in terms of leisure time of women – the younger the children, the less time women have for themselves. Considering that women are more closely connected to household and family care while both sexes are equally engaged in paid work, women have more duties than men and hence less leisure time. The leisure time of men with similar socio-economic indicators is also one hour longer than that of women. Gender-specific differences in leisure time are particularly prominent at weekends. People with higher income and education have less leisure time than others because there are many employed persons among them. If other factors are fixed, then education and income have no significant impact on the time use.

The duration of leisure time and tension caused by time use are generally affected by the same factors. People with less time are more likely to complain about lack of time and stress. Another factor that affects subjectively perceived time poverty besides leisure time is the time spent on paid work. While every fourth person in Estonia lives below the relative time poverty line (i.e. their leisure time per day is shorter than 3 hours and 18 minutes), one third of them considers their day to be rushed. At the same time there are people who – in spite of sufficient leisure time – are dissatisfied with their time use and suffer from resulting tensions.

People have different needs, and those facing the lack of time are not necessarily in a worse situation than others, and those having sufficient leisure time may still be discontent. No person can escape all tasks and time limits in his or her life. One has to spend some time during a day to sleep and earn living. However, when analysing the data of the Australian Time Use Survey, Goodin et al. (2005) found that the majority of people spend more time on obligatory activities than is actually necessary. People work more than required for escaping poverty; they perform

housework and spend more time on personal activities than socially required. Thus the time-related tension is at least partially one's own choice. The illusion of time poverty is the smallest in case of single parents and the greatest in case of employed couples without children. This means that single parents have relatively low freedom of choice in terms of their time use. In order to escape economic poverty, they have to put up with time poverty. At the same time certain groups of people could avoid time restraints by reducing working time without being threatened by income below the poverty line (Burchardt 2008). The situation raises particular concern in case of people who are poor both in terms of time and income. This means that they are unable to increase the time spent on work on the account of their leisure time in order to improve their financial situation.

TÖÖAJAMUSTRID

Yngve Rosenblad

Sissejuhatus

Tööaeg on üks suurema mõjujõuga komponente inimeste ajabilansis. Enamiku puhul meist mõjutab see oluliselt teiste tegevuste, näiteks une, söömise, vaba aja ja perega koos olemise ajastust ja kestust. Küsimusele, kui pikk tööpäev või -nädal on paras, ei ole ühest vastust. Optimaalseks peetav tööaeg varieerub kultuuriti märkimisväärselt ja on ka aja jooksul palju muutunud. Meie kultuuriruumis on Tammsaare vaimus tõsist töötegemist ja rohkeid töötunde üldiselt väärtuseks peetud. Siiski on ülipikki tööpäevi pisut vähem soosima hakatud, mis on töötajate tervise ja eraelu kvaliteedi seisukohalt kindlasti soodne muutus. Töötamiseks kulutatavat aega reguleerivad ka seadused. Töölepinguseadus sätestab Eestis praegu normtööajaks 8 tundi päevas ehk 40 tundi nädalas. Siiski ei ole kuigi kaugele jäänud ka aeg, kui Eestis oli 6-päevane töönädal.

Enamik täiskasvanuid soovib ja peab mõistlikuks kulutada oma ajabilansist üpris märkimisväärt osa töötamisele. Peale selle, et tööga teenitakse elatist, on töötavatel inimestel enam vahendeid vaba aja mitmekesiseks sisustamiseks või kallimateks ajaveetmisviisideks, teisalt on neil aga vähem vaba aega. Mida suurem osa päevast kulub tööle, seda vähem jääb aega sissetulekust tulenevaid hüvesid nautida (Fisher ja Layte 2004). Samas, ka kunagiste 14-tunniste tööpäevade ja 6-päevase töönädala puhul jäi tervelt pool kogu ajamahust muudeks tegevusteks. Tuleb ka arvestada, et paljude inimeste jaoks on just töö ja tööl veedetud aeg oluline rahulolu allikas ja eneseteostuse väljendus. Näiteks loomeinimestele või teadlastele, aga ka probleemse eraeluga inimestele võib töö pakkuda märksa suuremat rahuldust kui vaba aeg. Seetõttu ei saa alati väita, et lühem tööaeg oleks parem kui pikem (või vastupidi), vaid kõigist individuaalsetest aspektidest rahuldav tööaja pikkus võib inimeseti olla väga erinev.

Selles artiklis analüüsitakse peamiselt 2009.–2010. aastal tehtud ajakasutuse uuringu^a andmete põhjal Eesti inimeste tasulisele tööle kulutatud aega – töönädala pikkust, töötundide jagunemist ööpäevas, tüüpilisi töötamise algus- ja lõpuaegu ning ebatüüpilistel aegadel töötamist.

Tööaja kujunemisest

Tööaja puhul saab rääkida töö ajalises mahust (päevas, nädalas ja aastas) ning töötundide jagunemisest ööpäevas. Töönädala pikkus, st nädala jooksul tehtavate töötundide hulk, kujuneb üldiselt töötaja soovide, tööandja huvide ja õigusliku ning kultuurilise raamistiku koosmõjus (Golden 1998). Üldjoontes on töötajate ja tööandjate soovid vastandlikud – töötajad sooviksid vähema töö eest rohkem palka saada ning tööandjad võimalikult väikese kuluga töötajaid pike-malt tööle rakendada. Mis puutub töötamise kellaegadesse, siis soovivad töötajad töökorraldust, mis võimaldaks ühitada tööd isiklike ja perekondlike vajadustega. Tööandjate huvides on jällegi töökorraldus, mis võimaldab ühel ajal töötajaid koordineerida, tulemuslikult koostööpartnerite ja klientidega suhelda ning kapitalimahukates sektorites seadmeid maksimaalselt rakendada. Nende vastandlike huvide vahel aitavad tasakaalu leida õigusruum ja kultuuritraditsioonid. Sobivaks ja parajaks peetav tööaja hulk on üldjuhul tugevas korrelatsioonis sellega, kuidas tööajastandardid on seadustes sätestatud. Rahulolu tööajaga toetab ka see, kui tööturul on võimalik leida endale sobivas ajalisel mahus töö ja kohandada tööaega individuaalsete vajaduste järgi.

Stereotüüpne tööajamuster, mis näeb ette tööd esmaspäevast reedeni 8-st 5-ni ning puhkust juulis, on välja kujunenud pika aja jooksul paljude tegurite koosmõjus. Säärane paljusid inimesi ühendav tööajakorraldus tuleneb majanduslikest, kultuurilistest, ühiskondlikest ja keskkondlikest teguritest (nt loomulik valgus, õhutemperatuur) ning teisalt vormib see ka ise ühiskonna ja majanduse toimimist sel määral, et nii tööandjatel kui ka töötajatel on mugav seda mustrit järgida (Sánchez ja del Mar Vázquez Méndez 2007). Inimeste ajakasutus on tugevalt sotsiaalselt

^a Lähemalt uuringu kohta 2009.–2010. aasta ajakasutuse uuringu metoodika raportis: <http://www.stat.ee/dokumendid/52287>

mõjutatud – see, mis ajal soovitakse mingeid tegevusi teha, näiteks töötada, on tugevalt seotud sellega, millal teised inimesed töötavad ja millist aega peetakse töötamiseks kultuuriliselt sobivaks (Lesnard 2004). Ühiskonnas valdavast tööajamustrist erinevat (näiteks õhtust ja öist tööaega) peetakse üldiselt halvemaks, kui see ei ole just inimese enda tahtlik valik. Näiteks üliõpilased võivad just eelistada õhtust tööd, et päeval koolis käia. Need, kelle jaoks on väljaspool tavapärasest tööaega (õhtul, öösel või nädalavahetustel) töötamine mugav isikliku elu korralduse tõttu ning need, kes töötavad sellise tööajakorraldusega muudel põhjustel, jagunevad Eestis umbkaudu pooleks (Tööjõu-uuring 2004). Siiski tekitab tavapärasu mitmeid elukorralduslikke probleeme. Nii peavad näiteks teatrinäitlejad või kaubandustöötajad organiseerima ise lastehoiu õhtusel ajal ja nende võimalused kultuurisündmustel käia on piiratud, samuti ei saa öösel algava või lõppeva töö puhul kasutada ühistransporti jne.

Üldjuhul on tööandja huvides, et enamik töötajaid töötab samal ajal, see muudab töötajatevahelise suhtlemise ja töö koordineerimise kõige mugavamaks. Näiteks USA-s alustab 80% täisajajärgsetest tööpäeva kella 7 ja 9 vahel ning lõpetab vahemikus 16–18. Seevastu suhteliselt madalamate tööjõukulude, kuid suuremate kapitalikuludega majandusharudes (näiteks tööstus) on kasulik korraldada tööd vahetustega, et seadmeid maksimaalselt rakendada ja tootlikkust tõsta. (Sánchez ja del Mar Vázquez Méndez 2005)

Tänu üha laiemalt levivatele kaugtöövõimalustele^a on piir töö- ja vaba aja vahel muutunud ähmasemaks. Näiteks võib töökõnesid teha ja vastu võtta restoranis viibides või poes sisseoste tehes. Nüüd, kus internetiühendus on olemas enamikus kodudes, loevad paljud kontoritöötajad töömeile ka väljaspool kontorit. Veelgi enam vähendab töötegemise seotust konkreetse asukohaga nutitelefonide levik. Eestis kasutab kaugtöövõimalusi umbes kümnendik töötajatest. Selge on, et valdavalt saab kaugtööd teha tertsiaarsektoris, kuna primaarsektoris takistab seda töö seotus füüsilise asukohaga ja sekundaarsektoris töö sõltuvus seadmetest.

Töönädala pikkus

Töölepinguseaduse järgi on täistööaja norm Eestis 40 tundi nädalas ehk 8 tundi päevas. Seadus lubab kasutada ka summeeritud tööaja arvestust, kus kokkulepitud tööaega arvestatakse 7-päevase ajavahemiku kohta arvestusperioodi jooksul. Euroopa Liidu riikides kokku lepitud töönädala pikkus varieerub mõnevõrra. 2010. aastal oli see keskmiselt 38 tundi, vanades liikmesriikides veidi lühem kui uutes (Cabrita ja Ortigão 2010). Endistes idabloki riikides on seadustega sätestatud töönädala pikkus tavaliselt 40 tundi ja Lääne-Euroopas alla 40 tunni (lühim töönädal, 35 tundi, on Prantsusmaal).

Järgnevalt on töönädala pikkust analüüsitud Statistikaameti 2009.–2010. aasta ajakasutuse uuringu nädalapäeviku põhjal. Nädalapäevikuga mõõdetakse ajakasutuse uuringus nädalast töötundide hulka. Vastaja märgib nädal aega iga päev 15-minutilise täpsusega oma töötunnid ja lõunapausid ajateljele. Sel moel saadud ülevaadet nädalasest ja päevasest tööajast peetakse üldjuhul täpsemaks tööjõu-uuringuga kogutavast tööajahinnangust (Fisher ja Layte 2004), mis kajastab eelmisel nädalal töötatud tundide arvu. Täpsem on see sellepärast, et inimene märgib oma töötunnid üles tegevuse käigus – nii on unustamisest ja üldistamisest tulenevad ebatäpsused minimaalsed.

Viimasest ajakasutuse uuringust töötamise kohta saadud andmete puhul peab kindlasti arvestama uuringu toimumisaja mõju tulemustele. Andmeid koguti 01.04.2009–31.03.2010, mil töötuse määr^b oli äärmiselt kõrge (2009. aastal 16,9% ja 2010 1. kvartalis lausa 19,8%). Majanduskriis sundis sel ajal paljusid tööandjaid tööaegu lühendama ja sundpuhkusi rakendama, mis kindlasti väljendub tavalisest väiksemas töötundide arvus.

^a Kaugtöö – töötamine väljaspool tööandja tavapäraseid tööruume, nii et töötaja on tööandjaga ühenduses nüüdisaegsete infotehnoloogia- ja kommunikatsioonivahenditega.

^b Töötuse määr – töötute osatähtsus tööjõus (tööjõud on tööga hõivatute ja töötute koguhulk 15–74-aastases rahvastikus).

Ajakasutuse uuringu andmete põhjal on huvitav võrrelda inimeste hinnanguid oma tavapärasele töönädala pikkusele ja tegelikke uuringunädalal töötatud töötunde (nädalapäeviku järgi). 72% töötavatest inimestest^a väitis, et töötab tavaliselt 40 tundi nädalas, sellest enam ütles end töötavat 12% ning vähem 16% töötajatest. 35–40 tundi, mida võib lugeda täistööajaks, oli nädalapäeviku järgi nädala kogutööaeg aga vaid 26% töötajatel. Sellest enam tegi tööd 42%, vähem aga 32% töötavatest inimestest. Seega mõjutab inimese hinnangut oma tavapärasele tööajale tugevasti tööajanorm (enamiku jaoks on see 40 tundi) ning tegelik tööaeg võib suuresti varieeruda (sama on mitme teise riigi puhul näidanud ka näiteks Kan ja Lesnard (2010)).

Keskmine tegelik töönädala pikkus on 37,9 tundi, sh täisajaga töötajatel 39,3 ja osaaajatöötajatel 25,5 tundi (osalise tööajaga töötab iga kümnes). Tuleb arvestada, et peale raskest majandus-situatsioonist tingitud reaalse tööaja lühenemise vähendavad keskmist tundide arvu osale töönädalast langevad puhkused või riigipühad, puudumine enda või pereliikme haiguse tõttu jne. Nii näeme, et iga kümnes täisajaga töötaja tegi mitmesugustel põhjustel uuringunädalal tööd alla 24 tunni.

Töönädala pikkus eri tööjõurühmades erineb üpris palju. Nii on meeste keskmine töönädal naiste omast kolm tundi pikem. Sellel on kahtlemata mitu põhjust. Naised töötavad meestest keskmiselt kaks korda sagedamini osalise tööajaga ja ka haigete pereliikmete hooldamiseks jäävad tavaliselt koju naised. Teisalt toetab traditsioon ja ühiskondlik arvamus meeste ületööd, samal ajal kui üle normaja töötavaid emasid sageli taunitakse.

Tabel 1. Töönädala pikkus, 2009–2010

Table 1. Length of the working week, 2009–2010

	Keskmine töönädala pikkus, tundi:minutit <i>Average length of the working week, hours:minutes</i>	Alla 35 tunni, % <i>Less than 35 hours, %</i>	35–40 tundi, % <i>35–40 hours, %</i>	41–48 tundi, % <i>41–48 hours, %</i>	Üle 48 tunni, % <i>More than 48 hours, %</i>	
Töötajad kokku	37:51	32	26	29	13	<i>Persons employed total</i>
täisajaga	39:18	27	28	31	14	<i>full-time</i>
osaajaga	25:30	73	8	14	5	<i>part-time</i>
mehed	39:32	25	26	32	17	<i>men</i>
naised	36:26	37	26	27	10	<i>women</i>
eestlased	37:30	33	25	29	13	<i>Estonians</i>
mitte-eestlased	38:46	29	29	28	14	<i>non-Estonians</i>
alg- ja põhiharidusega	39:31	26	26	26	22	<i>primary and basic education</i>
keskharidusega ^b	38:55	30	27	29	14	<i>secondary education^b</i>
kõrgharidusega ^c	36:11	35	26	29	10	<i>higher education^c</i>
15–24-aastased	38:59	26	29	32	13*	<i>aged 15–24</i>
25–44-aastased	37:52	31	26	30	13	<i>aged 25–44</i>
45–64-aastased	38:21	31	26	29	13	<i>aged 45–64</i>
65-aastased ja vanemad	31:04	55	28*	...	...	<i>aged 65 and more</i>

* Näitaja on arvutatud valimi põhjal, milles oli alla 40 isiku.

* Indicator based on less than 40 persons in the sample.

^a Kõik osatähtsused selles artiklis on arvutatud töötavate inimeste andmete põhjal, kui ei ole öeldud teisiti.

^b Keskharidus – üldkeskharidus ja kutse-/tehnikakooliharidus (2. taseme haridus).

^c Kõrgharidus – keskeri-/tehnikumiharidus, rakenduskõrgharidus, kõrgharidus, teaduskraad (3. taseme haridus).

^b Secondary education – general secondary education and vocational/technical education.

^c Higher education – secondary specialised education, applied higher education, higher education, research degree (tertiary education).

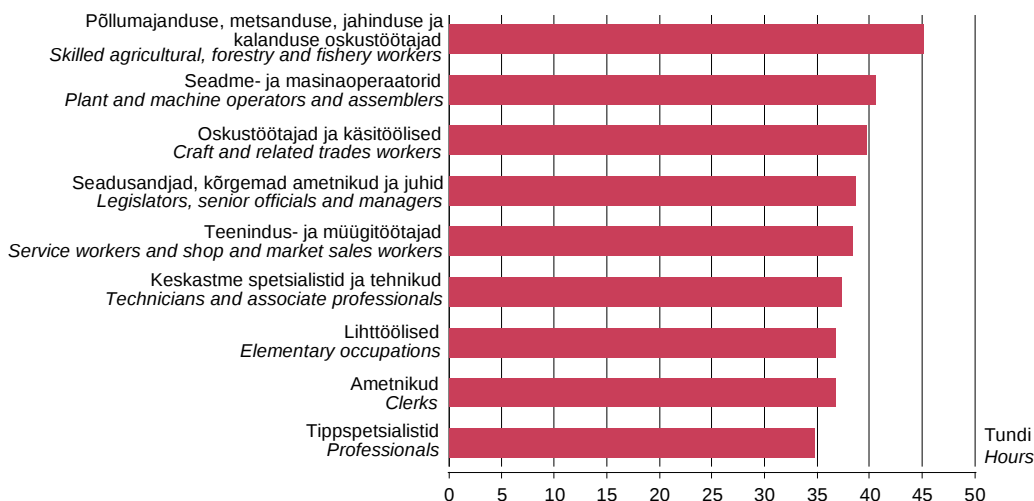
Pensioniealised töötajad (65-aastased ja vanemad) teevad tööd keskmiselt 31 tundi nädalas ja ligi pooled neist kasutavad osalise tööaja võimalust. Samuti tuleb nädalas suhteliselt vähe töötunde (33,7) kohalike omavalitsuste töötajatel, sest väiksematel omavalitsustel pole oma töötajatele sageli täit koormust pakkuda.

Töönädala pikkust mõjutavad ka muud tegurid. Näiteks suurtes (üle kümne töötajaga) ettevõtetes ja asutustes on töönädal keskmiselt ligi poolteist tundi pikem kui väiksemates. Vahetustega tööl on töönädal võrreldes nendega, kes ei tööta vahetustega, isegi tunni ja kolmveerandi võrra pikem. Vastupidi tavaettevõtjatele ületavad palgatöötajate nädala töötunnid ettevõtjate omi ligi kolme tunni võrra. Samuti töötavad mitte-eestlased eestlastest nädalas keskmiselt tunni ja veerandi võrra enam. Osalt on see kindlasti seotud tööjõu rahvuseline jagunemisega tööturul. Näiteks on pikema töönädalaga oskus- ja käsitöölised ning seadme- ja masinaoperaatorite seas tunduvalt enam mitte-eestlasi.

Tabelist 1 nähtub ka, et hariduse omandamisse investeeritud aastad tasuvad end hilisemas tööelus ära lühema töönädala kujul. Kui alg- ja põhiharidusega töötajad teevad nädalas keskmiselt 39,5 tundi tööd, siis kõrgharidusega töötajad keskmiselt 3 tundi ja 20 minutit vähem ehk 36,2 tundi. See on otseselt seotud ka töönädala pikkusega eri ametialadel. Pikim tööaeg on põllumajanduses, metsanduses ja kalanduses (keskmiselt 45,2 tundi nädalas), kus on ka enim madala haridustasemega töötajaid. Pikemad töönädalad on oskustöötajatel, käsitöölistel ning seadme- ja masinaoperaatoritel, kelle hulgas on samuti enam alg- ja põhiharidusega inimesi. Esmapilgul näib joonisel 1 vastuoluline lihttöölise lühike töönädal (keskmiselt 36,8 tundi), kuid siin tuleb arvestada, et lihttööde alla käivad paljud sellised tööd, mida teevad vanemaealised (koristajad, koduabilised, majahoidjad), kes töötavad tihti noorematest märksa väiksema koormusega. Ametialade järgi on lühim tööaeg (keskmiselt 34,8 tundi nädalas) tippspetsialistidel, kellest lõviosa on kõrgharidusega.

Joonis 1. Töötajate keskmine töönädala pikkus ametiala^a järgi, 2009–2010

Figure 1. Average length of the working week of employed persons by occupation^a, 2009–2010

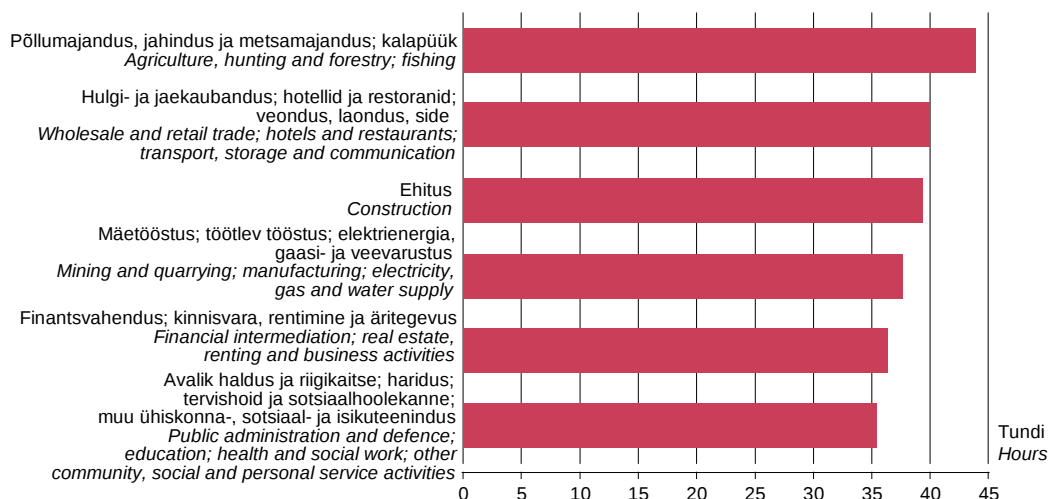
Võrreldes tööaegu tegevusala järgi (joonis 2), selgub samuti, et konkurentsituult pikimaid töönädalaid tehakse põllu- ja metsamajanduses ning kalanduses, kuid ka ehituses, kaubanduses, hotelli- ja restoraniteeninduses ning veonduses ja laonduses. Palju lühem on nädalane tööaeg avalikus sektoris, kuid ka finantsvahenduses ja kinnisvara valdkonnas. Jooniselt 2 paistab selgelt töötajate sooline jaotus eri tegevusaladel. Avalikus halduses, hariduses ja tervishoius on enamuses naised, kelle seas on ka rohkem osaajaga töötajaid ning kelle nädalane töötundide arv jääb ka täiskoormuse puhul üldiselt meeste omale alla. Pikema keskmise töönädalaga ehitus, metsandus, kalandus ja põllumajandus on jälle enam meeste alad.

^a ISCO klassifikaator

^a ISCO classification

Joonis 2. Töötajate keskmine töönädala pikkus tegevusala^a järgi, 2009–2010

Figure 2. Average length of the working week of employed persons by economic activity^a, 2009–2010

Osaajaga töötamine

Osaajatöötajatel on täisajaga töölkäijatest rohkem aega tegeleda töövälisega, täita eraelu kohustusi ja rahuldada isiklikke vajadusi. Sellise töökorralduse levinumad põhjused on õpingud, vajadus hoolitseda alaealiste laste või eakate pereliikmete eest ning terviseprobleemid. Tööandjate huvides on osalise töötaja võimaldamisega kaasnev töötajate suurem motiveeritus ja võimalus hoida kokku ületunnitöö tasudelt (Masso 2009).

Ajakasutuse uuringu järgi töötab osaajaga^b iga kümnes tööl käiv inimene. Osalise töötajaga töötavad enam naised (töötavatest naistest 15%), kellel see võimaldab sageli ühitada töötamist pere ja laste eest hoolitsemisega. Mehed töötavad selgelt enam täisajaga, sest soostereotüübid sunnivad neid endiselt olema suurema palga teenijad ja perekonna toitjad (Lilja ja Hämäläinen 2001). Samuti kasutavad osaajaga töötamise võimalust enam noored, et õpingute kõrvalt raha teenida ning töökogemust omandada (osaajaga töötab 18% tööl käivatest 15–24-aastastest). Osaline tööaeg muutub märkimisväärselt sagedasemaks tööelu lõpupoole (eriti alates 65. eluaastast ehk mõned aastad pärast pensioniea saabumist). See võimaldab vanemaealistel jõukohase koormusega tööd jätkata ning majanduslikult paremini toime tulla ja ühiskondlikku aktiivsust säilitada. Kuigi mõnel puhul on osaajaga töötamise põhjus ka see, et ei ole suudetud täisajatööd leida, on see enamasti siiski vabatahtlik valik (Krusell 2009). Nii töötabki osaajaga ligi 45% 65–69-aastastest töötajatest ja pea 55% 70 künnise ületanud töötajatest. Kui täisajaga töötavad pensioniealised teevad noorematega võrreldes sama pikki või pikemaidki töönädalaid (keskmiselt 39,7 tundi), siis osaajatöötajate töötavad üle 64-aastased kõige vähem tunde (keskmiselt 20,8 tundi nädalas). Paljud pensioniealised on valmis töötama ka vaid mõned tunnid nädalas, sest see annab siiski natuke pensionilisa, pakub vaheldust ning laseb tunda end ühiskonda kaasatuna.

On ootuspärane, et keskmist töönädala pikkust vanuserühmas mõjutab osaajatöötajate hulk selles – mida suurem osa mingist vanuserühmast töötab osalise töötajaga, seda väiksem tuleb keskmine nädalane töötundide arv vanuserühma peale kokku. Jooniselt 3 nähtub, et sel reeglil on siiski üks erand – kuni 24-aastased töötajad, kelle seas on küllaltki palju osalise koormusega töö-

^a EMTAK-i klassifikaator.

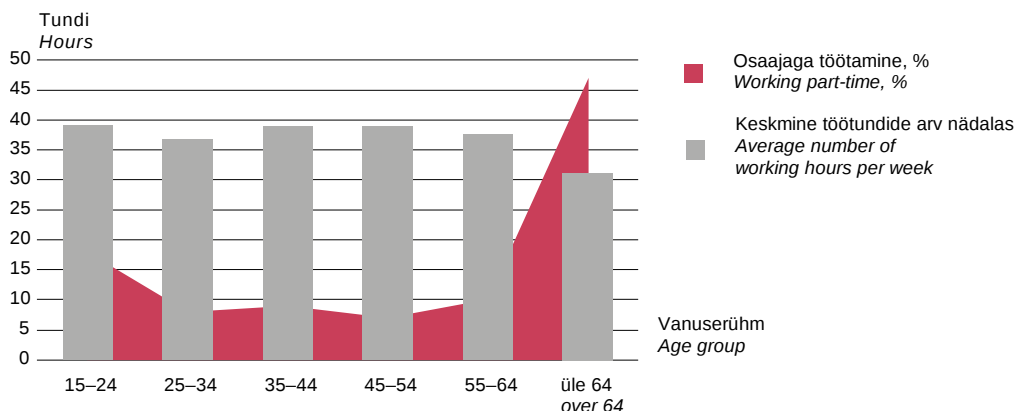
^b Osaajaga töötamine on ajakasutuse uuringus defineeritud kokkulepitud tööajana alla 35 tunni nädalas, v.a ametid, kus on seadusega kehtestatud lühendatud tööaeg.

^a Classification according to EMTAK.

käijaid, kuid kelle keskmine nädalane töötundide arv on suurim ehk 39. Keskmise töötundide arvu kasvatavad selles vanuserühmas suureks ületundide tegijad. Ühelt poolt on noortel jaksu teha üli-pikki tööpäevi, teisalt pole paljudel selles vanuses veel peret ega lapsi, mis võimaldab enam tööle pühenduda ja välistab töölt puudumise lapse haigestumise tõttu.

Joonis 3. Keskmine töönädala pikkus ja osaajaga töötamine vanuserühmiti, 2009–2010

Figure 3. Average length of the working week and part-time work by age group, 2009–2010

Tabelis 2 on võrreldud tavalist (inimese enda hinnangul) ja tegelikku (nädalapäeviku alusel) töö-nädala pikkust vanuserühmiti. Ka siit on näha, et kui enamikus vanuserühmades oli tegelik töö-aeg uuringunädalal tavalisest töönädala pikkusest pisut lühem (võrreldes tavapäraste töötundi-dega kahandavad tegelike töötundide arvu näiteks ootamatud puudumised enda või pereliikme haigestumise tõttu vms), siis 15–24-aastaste puhul oli see pikem. Samuti oli tegelik uuringualune töönädal tavalisest töönädalast pikem pensioniealistel. Selles vanuses ei ole inimestel tavaliselt enam pere vastu suuri kohustusi ja samuti pole ajapuudust, seega on võimalik tööd teha rahu-likus tempos. Vanusega kaasnevate muutuste tõttu võib töö ka varasemast kauem aega võtta.

Tabel 2. Töönädala pikkus vanuserühma järgi, 2009–2010

Table 2. Length of the working week by age group, 2009–2010

Vanuserühm	Tavaline töönädala pikkus, tundi ^a Usual length of the working week, hours ^a			Tegelik töönädala pikkus, tundi:minutit Actual length of the working week, hours:minutes		
	Kokku Total	Täisajaga Full-time	Osaajaga Part-time	Kokku Total	Täisajaga Full-time	Osaajaga Part-time
15–24	38	41	24	38:59	40:29	31:01*
25–34	40	41	21	36:51	38:01	23:42*
35–44	40	42	26	38:55	40:15	25:28*
45–54	40	41	21	38:50	39:33	25:40*
55–64	39	41	25	37:35	38:45	28:41
65+	30	39	18	31:04	39:45	20:46
Kokku Total	39	41	23	37:51	39:18	25:30

* Näitaja on arvutatud valimi põhjal, milles oli alla 40 isiku.

* Indicator based on less than 40 persons in the sample.

^a Põhi- ja kõrvaltöökohtadel kokku.

^a Total for main and additional job.

Ületunnitöö

Ületunnitööks loetakse töötamist üle kokkulepitud tööaja. Ületunnitööd tehakse tavaliselt tööandja surveel, kuigi selleks on vaja ka töötaja nõusolekut. Ületunnitöö võimaldab organisatsioonidel paindlikult reageerida, kui tööjõuvajadus lühiajaliselt kõigub – kui tööandjal on vaja, et tehtaks rohkem tööd, siis rakendatakse olemasolevad töötajad tööle pikemaks ajaks; kui tööjõuvajadus aga väheneb, siis lõpetatakse normi ületav töö (Värk 2007). Tööelu-uuringu andmetel on 88% Eesti töötajatest nõus tegema ületunnitööd, kui organisatsioon seda soovib (Masso ja Karotom 2011).

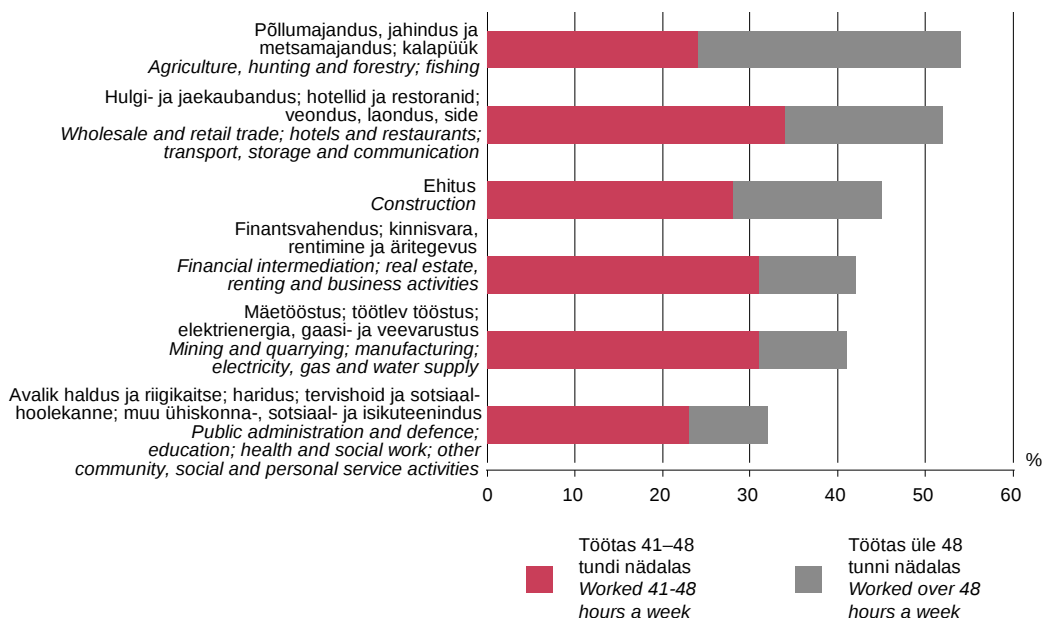
Ületunnitööd reguleerib töölepinguseadus. Kuna täistööaja norm Eestis on 40 tundi nädalas, siis ületunnitöö on töötamine üle selle normi ning see peab rajanema töötaja ja tööandja kokkuleppel. Tööaeg kokku ei tohi ületada keskmiselt 48 tundi 7-päevase ajavahemiku kohta kuni 4-kuulise arvestusperioodi jooksul, kui seaduses ei ole sätestatud teistsugust arvestusperioodi. Töölepinguseadus nimetab töötamist keskmiselt üle 48 tunni nädalas täiendavaks ületunnitööks. Seaduse järgi ei tohi täiendav ületunnitöö olla kahjulik töötaja tervisele ega ületada 52 tundi 4-kuulise arvestusperioodi jooksul.

Milline on reaalne olukord? Ajakasutuse uuringu nädalapäeviku järgi kestis tegelik töönädal üle 40 tunni 42% töötajatel ning üle 48 tunni, mis seaduse silmis peaks olema väga erandlik nähtus, 13% töötajatel. Kuigi nende 13% seas on ka inimesi (nagu näiteks laevapersonal, sõjaväelased ja kaugsõidujuhid), kelle töö on korraldatud pikemate tsükklitena, millele ühtlasi järgnevad pikema puhkeperioodid, on ülipikkade tööpäevade tegijate hulgas ka märkimisväärselt põllu- ja metsamajanduses töötajaid, ehitajaid, kokki, müüjaid, meditsiinitöötajaid ja bussijuhte. Iga kümnes uuritu väitis, et töötabki tavaliselt üle 48 tunni nädalas.

Eri tegevusalade töötajate võrdluses (joonis 4) on üle 48 tunni nädalas töötavaid inimesi konkrantsult kõige enam põllumajanduses ja metsanduses (30%). Osaliselt võib seda mõjutada asjaolu, et töö nendel tegevusaladel on sageli hooajaline ja tippaeg toob endaga kaasa ka maksimaalse pikkusega tööpäevad, mida peaks tasakaalustama pikem puhkeaeg madalhooajal. Siiski võib arvata, et ülipikad tööpäevad tipphooajal jätavad tervisele oma jälje. Nii ongi põllu- ja metsamajanduses töötajate seas keskmisest kolm korda enam neid, kes väidavad oma tervise olevat halva või väga halva. Üle poole töötajatest töötavad üle 40 tunni nädalas ka kaubanduses, hotelli- ja restoraniteeninduses ning veonduses ja laonduses. Suhteliselt vähem tehakse ületunde avalikus sektoris ja rohkem erasektoris.

Joonis 4. Ületunnitöö tegijate osatähtsus tegevusala järgi, 2009–2010

Figure 4. Percentage of overtime workers by economic activity, 2009–2010

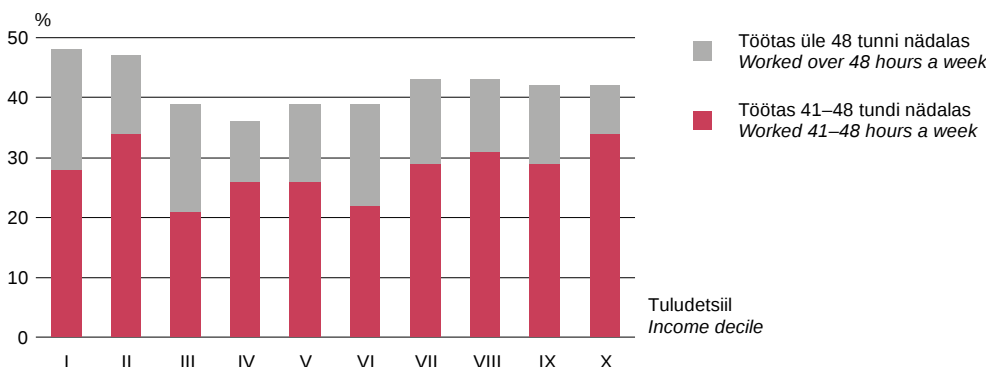

Ootuspäraselt on mehed naistest altimad ületunde tegema. Üle 40 tunni kestab iga teise mees-töötaja, kuid siiski ka iga kolmanda naistöötaja töönalal. Ülipikalt, üle 48 tunni nädalas töötab iga kuues meessoost ja iga kümnes naissoost töötaja. Madalam haridus tähendab suuremat töö-naosust pikalt töötada – kui alg- ja põhiharidusega töötajatest töötab üle 48 tunni nädalas iga viies, siis kõrgharidusega töötajatest vaid iga kümnes. Pikkadest tööpäevadest hakatakse tasapisi loobuma ka vanuse tõustes ja eriti järsult just pensioniikka jõudes. Ajakasutuse uuringu andmeil teeb kuni 24-aastastest töötajatest ületunnitööd aga lausa 45%.

Kui vaadata üle normaja töötamist sissetulekudetsiili järgi, avaldub huvitav muster (joonis 5). Pikad on tööpäevad pigem esimestes ja viimastes sissetulekurühmades ning suhteliselt lühemad keskmistes rühmades. Madalapalgalistel töödel võivad ületunnid olla võimalus teenida palgalisa, kõrgepalgalistel ametitel jällegi võib pikem tööaeg kaasneda pühendumise ja vastutusega. Golden (1998) toob esile, et pika töötaja positiivne külg võib olla suurem töötasu, parem enese-teostusvõimalus, tugevam kollektiivi panustamise tunne ja pühendumus, aga ka tööandja sanktsioonide vältimine. Negatiivsete tagajärjedena võivad kaasneda vaimne ja füüsiline kurnatus, heaolu langus ning töö- ja pereelu tasakaalu häiritus.

Joonis 5. Ületunnitöö tegijate osatähtsus sissetulekudetsiili järgi, 2009–2010

Figure 5. Percentage of overtime workers by income deciles, 2009–2010

Euroopa Liidu vanu liikmesriike hõlmanud Eurofoundi uuringu järgi eelistaksid pooled töötajatest (ligi kaks kolmandikku täisajaga töötajatest) töötada vähem tunde nädalas. Peamiselt ajendavad seda soovi ületunnid, mis eriti just meeste puhul on saanud pigem normiks kui erandiks. (Lilja ja Hämäläinen 2001)

Tööpäeva algus- ja lõppaeg

Meie kultuuriruumis on kõige traditsioonilisem tööaeg esmaspäevast reedeni hommikul kella 8-st õhtul kella 17-ni poole- või kolmveerandtunnise lõunapausiga. Samas muudavad üha enam avarduvad kaugtöövõimalused, paindlike töövormide levik ja infotehnoloogia areng ka arusaama traditsioonilisest tööajast. Selle piirid on hägusamad, tööajamustrid mitmekesisemad ja tööaeg ise killustatum. Tööelu-uuringu andmetel saab Eestis 34% töötajatest valida oma töö algus- ja lõppaega (Masso ja Karotom 2011).

Järgmistest joonistest nähtub, et kuigi levinuim tööpäeva alguskellaaeg on endiselt 8 ja lõppaeg 17, siis ei ole need töötajate puhul valdavad. Kell 8–8.30 alustab realselt tööd 38% töötajatest, kell 9–9.30 aga 13%. Enamik ehk 81% alustab tööpäeva kella 7 ja 10 vahel. Tööpäeva alustamine pärastlõunal või õhtul viitab pigem osalisele tööajale, paindlikule töögraafikule või vahetustega tööle. Õhtupoole on levinum töö algusaeg 20, kui tööle asuvad paljud vahetustega töötajad.

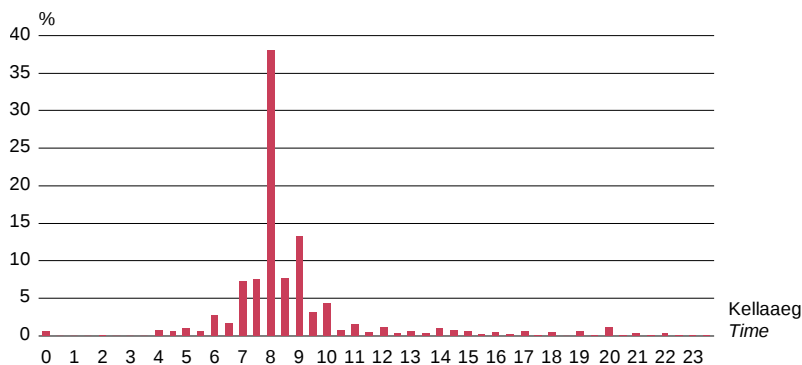
Kell 8 hommikul tööle asujate hulgas on pisut enam mehi kui naisi (vastavalt 41% ja 35%). Mõneti on tööpäeva alustamise kellaaeg seotud ka vanusega. Vanemaealised alustavad tööd

noorematest pisut varem. Kui kell 8 alustab tööpäeva 44% 55–64-aastastest ja 34% 25–34-aastastest, siis kell 9 on suhe vastupidine – sel ajal asub tööle 17% 25–34-aastastest ja vaid 9% 55–64-aastastest.

Tööpäevade lõpuajad on algusaegadest märksa hajuvamad. Kell 17 on küll endiselt populaarseim aeg töö lõpetada, kuid seda teeb siiski vaid 24% töötajatest. Kella 16 ja 17 vahel lõpetab töö 19%, 17 ja 18 vahel 29% ning 18 ja 19 vahel 11% töötajatest. Iga kuues töötaja lõpetab töö alles pärast kella 19. Hommikupoole lõpetatakse töö kõige sagedamini kell 8, mis on taas vahetustega töötajate, kuid ka öösiti töötajate töö lõpuaeg.

Joonis 6. Tööpäeva tegelik algusaeg*, 2009–2010

Figure 6. Actual start times* of the workday, 2009–2010

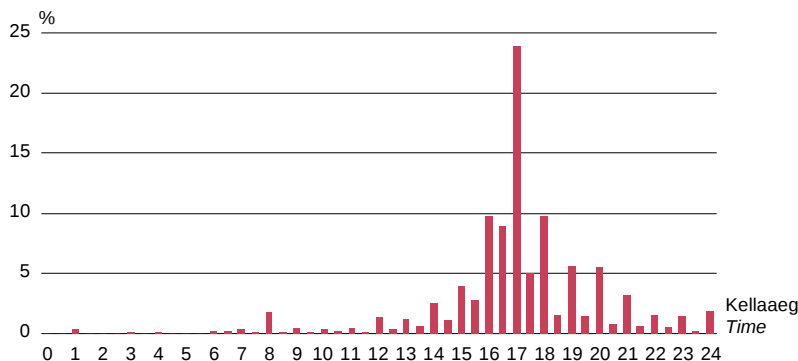

* Kellaajad on pooletunnise intervalliga.

* Time has been given with half-an-hour interval.

Joonis 7. Tööpäeva tegelik lõpuaeg*, 2009–2010

Figure 7. Actual end times* of the workday, 2009–2010

* Kellaajad on pooletunnise intervalliga.

* Time has been given with half-an-hour interval.

Töötaja jaotumine ööpäevas

Töötamise ööpäevased mustrid on paljuski tingitud kultuurist ja kliimast ning need varieeruvad seega riigiti mõnevõrra. Paljudes riikides on kõige suurem osa töötajatest tööl kella 11 paiku (näiteks Hispaanias 73% töötajatest (Sánchez ja del Mar Vázquez Méndez 2005). Lõuna-Euroopa riikides teeb suur osa töötajatest kella 14 ja 16 vahel pausi ning töötamise haripunkt on seal taas kella 17 ajal, kui Põhja-Euroopas juba tööpäev lõpeb. Saksamaal ja Hollandis langeb tööaeg väga suurel määral kokku päevavalgusajaga ja pärast kella 20 töötavad seal vähesed.

USA-s jällegi tehakse öösiti suhteliselt sagedamini tööd kui Euroopas ja väljaspool tavapäraselt tööaega (kella 9–17) töötamine on seal aastatega üha sagenenud. (Burda, Hamermesh ja Weil 2006)

Joonis 8 näitab valdavat tööajamustrit Eestis – kuidas jaotub inimeste tööaeg ööpäevas ja kui suur osa töötajatest päeva mingis ajavahemikus töötab^a. Nii võib näha, et nädala sees hakkab tööle asunud inimeste arv kiirelt kasvama kella 6 ja 7 vahel, saavutades haripunkti kella 11 ja 12 vahel, kui ametikohustustega on hõivatud 71% töötajatest.

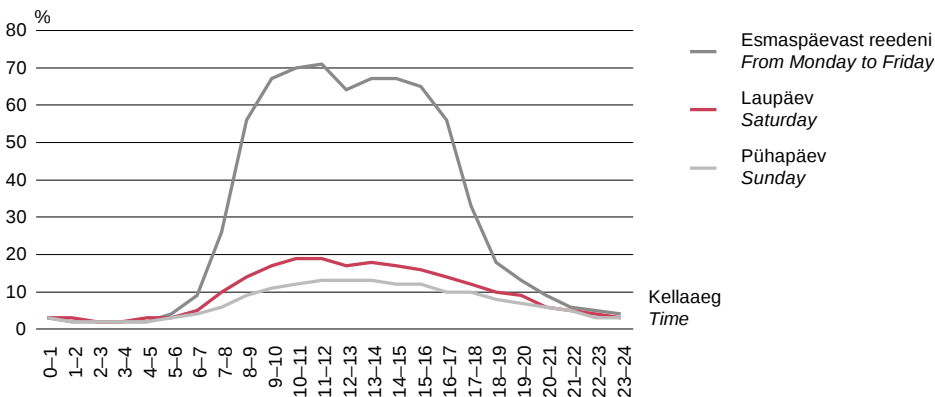
Kella 12 ja 13 vahel ehk lõunapausi ajal töötajate arv väheneb. Tuleb arvestada, et enamiku töötajate lõunapausid joonisel 8 ei kajastu, kuna isik loetakse vastaval ajal töötavaks, kui ta on tunni jooksul vähemalt 10 minutit töötanud. Kella 13 ja 16 vahel töötajate osatähtsus taas suureneb, kuid mitte enam ennelõunasele tasemele. Alates kella 17-st hakkab tasulise töö tegijate hulk järsult vähenema, kuid kella 20–21 vahel töötab siiski veel iga kümnes ja enne südaööd iga kahekümnes.

Laupäevane tööaegade muster sarnaneb tööpäevade omaga, kuigi laupäeviti töötab tunduvalt vähem inimesi. Laupäevase töö tippaeg jääb samuti kella 11 kanti, kuid sel ajal on tasulise tööga ametis vaid iga viies töötaja. Pühapäevane tööpäev algab teiste päevadega võrreldes hiljem ja saavutab haripunkti lõuna paiku, kui tööd teeb 13% töölkäijatest.

Kui päevasel ajal on nädala sees töötajaid kordades rohkem kui nädalavahetusel, siis hilisõhtusel ja öisel ajal on töötajate hulk nii nädala sees kui ka nädalavahetusel üsna sarnane. Südaöö ja kella 6 vahel on igas tunnis tööl kesktlõbi 3% töötajaskonnast.

Joonis 8. Töötamine nädalapäeva ja kellaaja järgi, 2009–2010

Figure 8. Percentage of people at work by weekday and time, 2009–2010

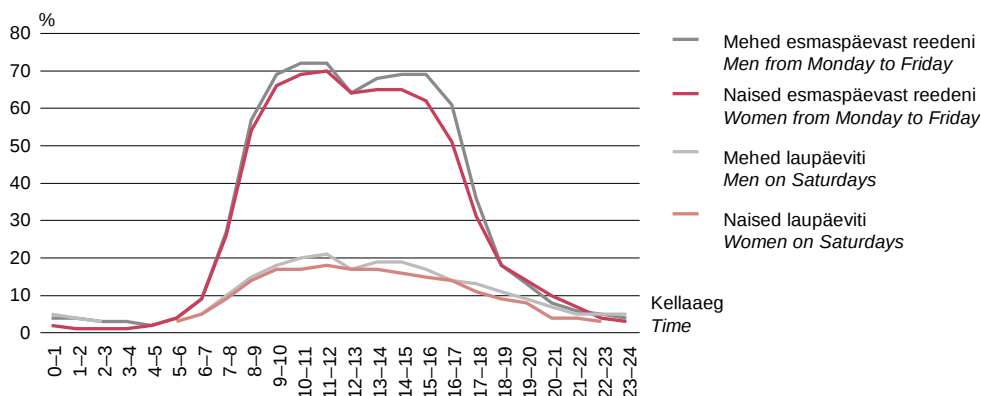

Kuidas erinevad ajaliselt naiste ja meeste tööpäevad? Kuna naised töötavad sagedamini osalise tööajaga ja nende tööpäevad on meeste omadest keskmiselt lühemad, siis on ootuspärane, et naistest töötab peaaegu igal ööpäeva hetkel väiksem osa kui meestest. Kui töötamise tippajal vahemikus 11–12 on tööl ligikaudu võrdne osa mees- ja naistöötajatest, siis just pärastlõunal hakkab tasulise tööga tegelevate naiste osa meeste omast kiiremini kahanema. Siit peegeldub töö- ja pereelu kokkusobitamine – paljud naised vahetavad pärastlõunal ja õhtupoolikul töötava naise rolli emarolli vastu, et lapsed lasteaiast tuua, süüa teha jne. Õhtul kella 19 ja 22 vahel on aga tööl isegi pisut suurem osa nais- kui meestöötajaid. Nimelt kestab töö sel ajal veel paljudel teenindus- ja müügitöötajatel, kellest enamik on naised. Südaöö ja kella 4 vahel töötajad on aga valdavalt mehed.

^a Isik on loetud vastaval kellaaajal töötavaks, kui ta märkis tunni aja sisse vähemalt 10 minutit tasulise töö tegemist põhitegevusena.

Joonis 9. Töötamine nädalapäeva, soo ja kellaaja järgi, 2009–2010

Figure 9. Percentage of people at work by weekday, gender and time, 2009–2010

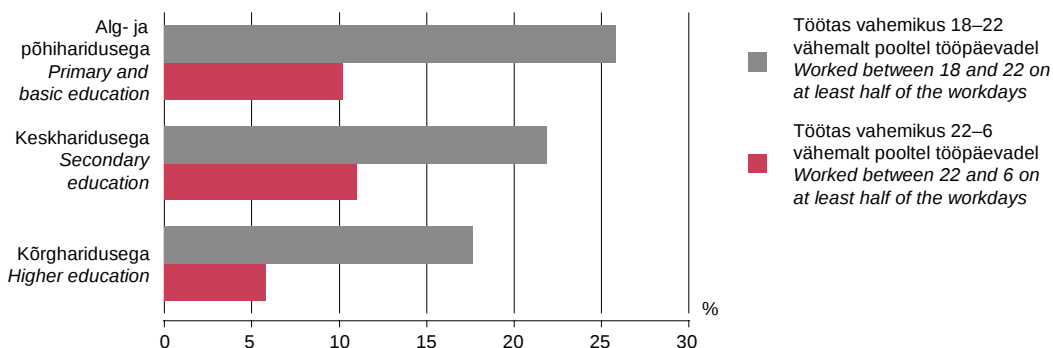

Tavapärasest erineval ajal töötamine

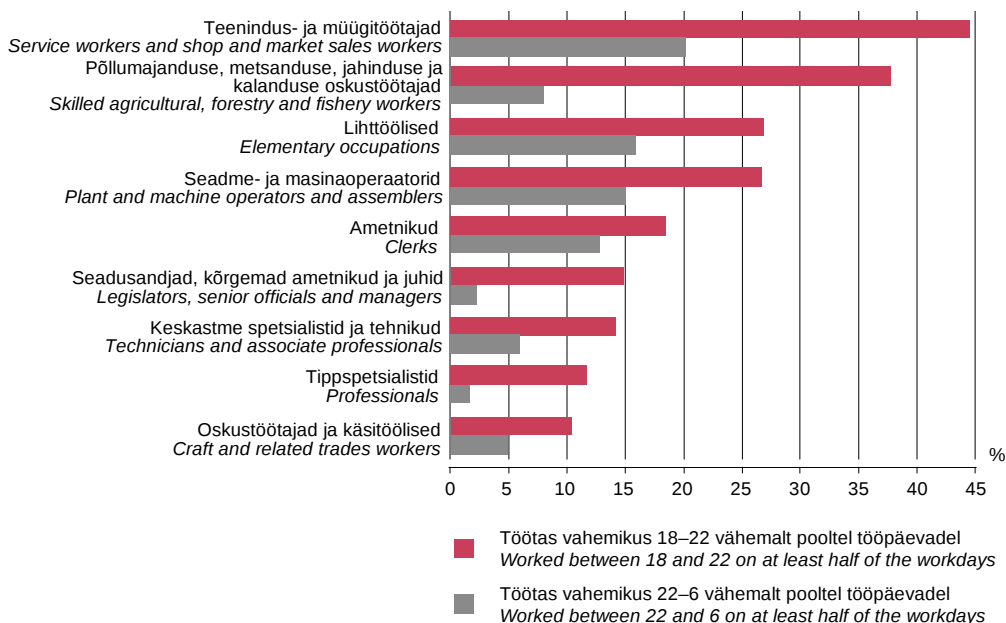
Tavapärasest erineva tööajana vaadeldakse õhtuti, öösiti ja nädalavahetusel töötamist. Õhtuti ja öösiti töötatakse mitmel põhjusel, mis võivad tuleneda tööst õhtuses või öises vahetuses, pikkadest tööpäevadest, kus osa tööajast nihkub õhtusse ja öösse, aga paindliku tööaja puhul ka töötaja valikust. Öötöö on töölepinguseadusega eraldi reguleeritud. Selle järgi ei tohi töötaja, kelle puhul vähemalt kolm tundi tööajast on kella 22 ja 6 vahel, töötada üle 40 tunni nädalas ning kui tööaeg langeb nimetatud vahemikule, maksab tööandja 1,25-kordset töötasu, kui ei ole kokku lepitud, et töötasu sisaldab tasu ööajal töötamise eest.

Peale päevikuandmete uuriti ajakasutuse uuringus õhtuti, öösiti ja nädalavahetustel töötamist ka eraldi küsimustega, mis käsitlesid töötamist viimase nelja nädala jooksul. Vähemalt pooltel tööpäevadel töötab õhtusel ajal (kella 18 ja 22 vahel) iga viies töötaja ning öisel ajal (kella 22 ja 6 vahel) iga kümnes töötaja, kusjuures naiste ja meeste puhul on need proportsioonid üsna sarnased. Saksamaal töötas 2001.–2002. aasta ajakasutuse uuringu järgi väljaspool tavapärasest tööaega (tavapärane tööaeg on seal kella 7 ja 17 vahel) 10% töötajatest (Merz, Böhm jt 2009).

Kuigi osa inimesi eelistab ise töötada väljaspool tavapärasest tööaega ehk õhtuti, öösiti ja nädalavahetustel, töötavad nendel aegadel siiski pigem kehvemal positsioonil olevad töøjõurühmad. Õhtuti ja öösiti töötavad eestlastest mõnevõrra sagedamini mitte-eestlased (sageli töötab õhtusel ajal viiendik eestlastest ja veerand mitte-eestlastest, öösiti töötab sageli või mõnikord 17% eesti ning veerand muust rahvusest töötajatest). Teiste hulgas on ka Corey (2009) näidanud, et tavapärasel ajal töötamine on sotsiaalse kihistumise avaldus – ebatavaline tööaeg on positiivselt seotud näiteks vähemusrahvustesse kuulumisega ja negatiivselt seotud akadeemilise kõrghariduse omamisega. Ka Eesti uuringu järgi töötavad vähem hinnatud tööajal sagedamini madalama haridustasemega töötajad (joonised 10 ja 12). Mõnevõrra mõjutab seda pilti ka noorte, alles haridust omandavate töötajate töögraafik. Nemad töötavad sageli väljaspool tavapärasest aega, et tööd õpingutega sobitada. Alla 25-aastastest töötajatest töötab mõnikord või sageli õhtusel ajal pool ja öisel ajal veerand. Vähemalt pooltel laupäevadel töötab selle vanuserühma töötajatest peaaegu kolmandik ning vähemalt pooltel pühapäevadel ligi veerand. Kõik need näitajad ületavad vanemate vanuserühmade omi.

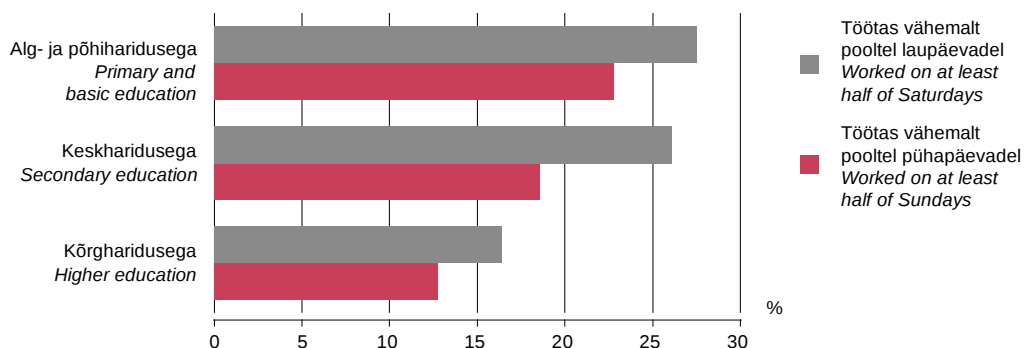
Joonis 10. Öhtul ja öösel töötamine haridustaseme^a järgi, 2009–2010**Figure 10. Working in the evening or at night by level of education^a, 2009–2010**

Öhtusel ja öisel ajal töötamine on selgelt seotud ka mitme kindla ametialaga. Jooniselt 11 on näha, et vähemalt pooltel tööpäevadel töötab öhtusel ajal 45% teenindus- ja müügitöötajatest, 38% põllumajanduses ja metsanduses töötajatest ning 27% seadme- ja masinaoperaatoritest (siia rühma kuuluvad paljud tööstuse ametikohad, kuid ka sõidukijuhid) ning lihttöölised (näiteks koristajad). Ka öine tööaeg on levinum samades rühmades (v.a põllumajandus ja metsandus) ning samuti ametnike ametialagrupis, kuhu kuuluvad näiteks telefonioperaatorid ja administraatorid.

Joonis 11. Öhtul ja öösel töötamine ametiala järgi, 2009–2010**Figure 11. Working in the evening or at night by occupation, 2009–2010**

^a 1., 2. ja 3. taseme haridus ISCED klassifikaatori järgi. Keskkharidus – üldkeskkharidus ja kutse-/tehnikakooliharidus (2. taseme haridus). Kõrgharidus – keskeri-/tehnikumiharidus, rakenduskõrgharidus, kõrgharidus, teaduskraad (3. taseme haridus).

^a Primary, secondary and tertiary education according to ISCED. Secondary education – general secondary education and vocational/technical education. Higher education – secondary specialised education, applied higher education, higher education, research degree (tertiary education).

Joonis 12. Laupäeviti ja pühapäeviti töötamine haridustaseme järgi, 2009–2010*Figure 12. Working on Saturdays and Sundays by level of education, 2009–2010***Kokkuvõte**

Tööaeg on üks suurema mõjujõuga komponente inimeste ajabilansis ning see kujundab oluliselt ülejäänud tegevuse ajastust ja kestust. Traditsiooniline töötaja hulk ja muster on välja kujunenud pika aja jooksul ning oleneb kultuurilistest, kliimatilistest, majanduslikest ja ühiskondlikest teguritest. Selles artiklis analüüsiti peamiselt 2009.–2010. aasta ajakasutuse uuringu andmete põhjal Eesti inimeste tasulisele tööle kulutatud aega – töönädala pikkust, töötundide jaotust ööpäevas, tüüpilisi töötamise algus- ja lõputaegu ning ebatüüpilistel aegadel töötamist. Kuna uuringuperiood langes kokku majanduskriisi tippajaga, tuleb arvestada, et tulemustest ilmnenu töötaja mahud võivad olla sellele eelnenud ja järgnenud perioodiga võrreldes suhteliselt väiksemad.

26% töötajatest töötab nädalas 35–40 tundi, mida võib lugeda tavapäraseks täistööajaks. Sellest enam tegi uuringunädalal tööd 42%, vähem aga 32% töötavatest inimestest.

Keskmine tegelik töönädala pikkus on 37,9 tundi, sh täisajaga töötajatel 39,3 tundi ja osaajatöötajatel 25,5 tundi (osalise tööajaga töötab iga kümnes). Meeste keskmine töönädal on naiste omast 3 tundi pikem. Pensioniealised töötajad (65-aastased ja vanemad) teevad tööd keskmiselt 31 tundi nädalas ning ligi pooled neist kasutavad osalise tööaja võimalust. Mitteeestlased töötavad eestlastest nädalas keskmiselt tunni ja veerandi võrra enam. Kõrgema haridusega inimeste töönädal on üldiselt lühem.

Ületunnitööks loetakse töötamist üle kokkulepitud tööaja, mis Eestis on täisajatöö puhul tavaliselt 40 tundi nädalas. Ajakasutuse uuringu nädalapäeviku järgi kestis tegelik töönädal üle 40 tunni 42% töötajatel ja üle 48 tunni 13% töötajatel. Ülipikalt, üle 48 tunni nädalas töötab iga kuues meessoost ja iga kümnes naissoost töötaja. Madalama haridusega on risk pikalt töötada suurem.

Osalise tööajaga töötavad enam naised, noored ja vanemaealised. 65–69-aastastest töötajatest töötab ligi 45% ja 70 künnise ületanud töötajatest peaaegu 55% osaajaga. Osaajatöötajatest töötavad üle 64-aastased kõige vähem tunde (keskmiselt 20,8 tundi nädalas).

Kuigi levinuim tööpäeva alguskellaaeg on endiselt 8 ja lõputaeg 17, siis ei ole need töötajate puhul valdavad. Kell 8–8.30 alustab reaalset tööd 38% töötajatest, kell 9–9.30 aga 13%. Tööpäeva alustavad kell 8 hommikul pisut sagedamini mehed ja vanemaealised. Kell 17 lõpetab töö 24% töötajatest. Iga kuues töötaja lõpetab tööpäeva alles pärast kella 19.

Suurim osa töötajatest, 71%, töötab ühel ajal kella 11 ja 12 vahel. Alates kella 17-st hakkab tasulise töö tegijate hulk järsult vähenema, kella 20–21 vahel töötab veel iga kümnes ja enne südaööd iga kahekümnes. Südaöö ja kella 6 vahel on igas tunnis tööl keskeltläbi 3% töötajaskonnast.

Vähemalt pooltel tööpäevadel töötab õhtusel ajal (kella 18 ja 22 vahel) iga viies töötaja ning öisel ajal (kella 22 ja 6 vahel) iga kümnes töötaja. Tavapäratu tööaeg on seotud kehvena positsiooniga tööturul.

Allikad Sources

Burda, Hamermesh, Weil (2006). *Different but equal: Total work, gender and social norms in EU and US time use*. Paper presented at the annual conference of the Fondazione Rodolfo Debenedetti held in Portovenere, Italy, 27 May, 2006.

Cabrita, J., Ortigão, M. (2010). *Working time developments – 2010*. Report by the the European Foundation for the Improvement of Living and Working Condition. Eurofound.

Corey, M. R. (2009). *Unsocial hours, stratification, and the shifting landscape of industry*. Paper presented at the annual meeting of the American Sociological Association Annual Meeting, Hilton San Francisco, San Francisco, CA, Aug 08, 2009.

Fisher, K., Layte, R. (2004). *Measuring work-life balance using time diary data*. – *Electronic International Journal of Time Use Research*, Vol 1, No 1, pp. 1–13.

Golden, L. (1998). *Work time and the impact of policy institutions: Reforming the overtime hours law and regulation*. *Review of social economy*, Vol 55, pp. 33–65.

Kan, M. Y., Lesnard, L. (2010). *Working time trends in UK and France: comparing stylised weekly estimates and diary-based estimates*. Paper presented at the 32nd annual meeting of the International Association for Time Use Research, Sciences Po, Paris, France, 7 July 2010.

Krusell, S. (2009). *Eakate taandumine tööturult*. – *Eesti Statistika Kvartalikirj*. Quarterly bulletin of Statistics Estonia, nr 1, lk 8–21.

Lesnard, L. (2004). *Schedules as sequences: a new method to analyze the use of time based on collective rhythm with an application to the work arrangements of French dual earner couples*. – *Electronic International Journal of Time Use Research*, Vol 1, No 1, pp. 60–84.

Lilja, R., Härmäläinen, U. (2001). *Working time preferences at different phases of life*. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

Masso, M. (2009). *Mittetavapärane töökorraldus Eesti ettevõtetes*. Poliitikaanalüüs. Sotsiaalministeeriumi toimetised, nr 2, 2009. [www] http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/V2ljaanded/Toimetised/2009/toimetised_20092.pdf.

Masso, M., Karotom, N. (2011). *Töökorraldus*. – *Eesti tööelu-uuring 2009*. Sotsiaalministeeriumi toimetised, nr 3, 2011, lk 7–28.

Merz, J., Böhm, P., Burgert, D. (2009). *Timing and fragmentation of daily working hours arrangements and income inequality – An earnings treatment effects approach with German time use diary data*. – *Electronic International Journal of Time Use Research*, Vol 6, No 2, pp. 200–239.

Sánchez, A. G., del Mar Vázquez Méndez, M. (2005). *The timing of work in a general equilibrium model with shiftwork*. – *Investigaciones Económicas*, Vol XXIX, No 001, pp. 149–179.

Sánchez, A. G., del Mar Vázquez Méndez, M. (2007). *Evidence on working schedules: What can be explained from a theoretical perspective?* Paper presented at VII Jornadas de la Asociación Española de Economía Laboral. [www] http://www.congresos.ulpgc.es/aeet_aede/Descargas/Sesion5Sala2/Garcia-Vazquez.pdf.

Töölepingu seadus (2009). Riigi Teataja I osa, nr 5, art 35. [www] <https://www.riigiteataja.ee/akt/13198023>.

Tööjõu-uuring 2004, lisamoodul Töö- ja tööajakorraldus. [www] http://pub.stat.ee/px-web.2001/Database/Sotsiaalelu/15Tooturg/082Too_ja_tooajakorraldus/082Too_ja_tooajakorraldus.asp.

Tööjõu-uuring. [www] <http://www.stat.ee/tooturg>.

Värk, A. (2007). *Tööaja paindlikkus*. Teemaleht, 1, 2007. Statistikaamet.

WORKING TIME PATTERNS

Yngve Rosenblad

Introduction

Working time is one of the most influential components in personal time balance. For most of us, it has a significant impact on the timing and duration of other activities, such as sleeping, eating, recreation and spending time with family. There is no single answer to the question on the most adequate length of a working day or week. Different cultures have significantly different views on optimal amount of working time, and these views have also changed considerably over time. In our cultural sphere, hard work and long hours have generally been held in high regard in the spirit of Tammsaare (an Estonian writer). However, excessive enthusiasm about extremely long days has started to recede slowly in recent years, which should be seen as a positive shift in terms of the quality of health and private life of employed persons. The time spent on work is also regulated by laws. Estonia's Employment Contracts Act provides that standard working time is 8 hours a day and 40 hours per week. However, many people in Estonia still remember working weeks that were six days long.

Most of the adults are willing and consider it reasonable to spend a substantial portion of their time balance on work. In addition to earning income, employed persons have more resources for diverse or more expensive leisure activities, but they also have less leisure time. The greater the portion of the day that is spent on working, the shorter the time left to enjoy the benefits of income (Fisher and Layte 2004). Nevertheless, even during the past eras of 14-hour working days and 6-day working weeks, people still had half of their total time available for other activities. It is also important to remember that work and the time spent at work is an important source of satisfaction and a form of self-realisation for many people. For instance, work can be much more satisfying than the time off for creative artists and scientists or even for people who have problems in their private life. Therefore, it is not necessarily true that shorter working time is always better than longer working time or vice versa. The length of working time, which satisfies all individual aspects, can be quite variable between persons.

This article relies primarily on the data of the Time Use Survey 2009–2010^a and analyses the time spent by people in Estonia on remunerated work: the length of working week, distribution of working hours over a 24-hour period, typical times for starting and finishing work, and work during atypical hours.

Establishment of working time

With regard to working time, we can talk about the amount of time (in a day, week or year) or the distribution of working hours over a 24-hour period. The length of the working week, i.e. the number of hours worked during a week, is generally a result of the combined effect of employed person's wishes, employer's interests, and general legal and cultural framework (Golden 1998). Roughly speaking, there is an inherent conflict between the wishes of employed persons and employers – employed persons would like to be paid more for less work and employers would like the employed persons to work longer with as low expenses as possible. In terms of hours of work, employed persons would prefer arrangements enabling them to reconcile work with personal and family needs, while employers would fancy arrangements enabling simultaneous coordination of the activities of employed persons, efficient communication with cooperation partners and customers, and maximum utilisation of equipment in capital-intensive sectors. Legal regulations and cultural traditions help to find a balance between these conflicting interests. The amount of working time considered suitable and appropriate by people is generally in strong correlation with the working time standards established by law. Satisfaction with working time is increased if the labour market provides opportunities for finding work with suitable time requirements and a possibility to adapt working time to individual needs.

^a Further details on the survey can be found in the Methodology Report of the Time Use Survey 2009–2010 at <http://www.stat.ee/dokumendid/52287>

The stereotypical working time pattern, i.e. working Monday through Friday from 8 to 17 o'clock and taking a leave in July, has been established over a long period of time and is a result of the combined influence of many factors. These types of work arrangements, shared by many people, arise from economic, cultural, social and environmental factors (e.g. natural light, ambient temperatures) while also shaping other social and economical processes to a degree where both employers and employed persons find it convenient to continue reproducing this same working time pattern (Sánchez and del Mar Vázquez Méndez 2007). The time use of people is very much socially conditioned in that the preferred time for certain activities, such as work, is strongly dependent on the time when other people are working and which is considered culturally suitable for work (Lesnard 2004). Deviations from the predominant working time pattern, e.g. working in the evening or at night, are generally considered inferior options, unless it is a conscious choice of the person. For instance, students may prefer to work in the evening so that they could attend lectures during the day. In Estonia, people working outside regular working hours (in the evening, at night or at weekends) can be divided in two groups of roughly equal size: those who find it convenient due to their personal life arrangements and those who use such working time arrangements for other reasons (Labour Force Survey 2004). Nevertheless, working days deviating from the eight-to-seventeen pattern can cause several practical problems. For instance, theatre actors or sales workers have to find solutions for childcare during evening hours and they have fewer opportunities for visiting cultural events; people whose work starts or ends at night cannot use public transportation, etc.

Generally, employers would like the majority of employed persons to work during the same hours, which is the most convenient option for mutual communication and coordination of work. For instance, 80% of full-time workers in the USA start their work between 7 and 9 and finish between 16 and 18. However, working in shifts is useful in sectors with relatively lower labour costs and higher capital expenditures in order to ensure maximum utilisation of equipment and high levels of productivity (Sánchez and del Mar Vázquez Méndez 2005).

Increasing opportunities for telework^a have blurred the boundary between working time and leisure time for many people. For instance, it is possible to make and receive work-related calls while dining in a restaurant or shopping. Now that most homes have internet access, many office employed persons read work-related e-mails outside the office as well. The increasing number of smartphones further weakens the bond between work and a particular location. In Estonia, telework options are used by about one tenth of employed persons. It is clear that telework is mainly usable in the tertiary sector, as work in the primary sector is associated with a physical location and work in the secondary sector depends on equipment.

Length of the working week

The standard duration of full-time work in Estonia is 40 hours per week, or 8 hours a day (Employment Contracts Act). The law also permits calculation of total working time where the agreed working time is calculated for a period of seven days. The agreed lengths of the working week vary to some extent in the European Union. In 2010, the average length was 38 hours, being slightly shorter in older Member States than in the new ones (Cabrita and Ortigão 2010). A working week generally lasts 40 hours in the countries of the former Eastern Bloc and less than that in Western Europe (France has the shortest working week with 35 hours).

The following analysis of the length of the working week is based on the weekly diary entries of the Time Use Survey 2009–2010, conducted by Statistics Estonia. Weekly diaries, enabling the respondent to mark his or her working hours and lunch breaks on a time axis with a precision of 15 minutes, were used to measure the number of working hours in a week. This method of collecting data on weekly and daily working hours is generally considered to be more accurate than estimates collected in labour force surveys (Fisher and Layte 2004) where respondents are asked about the number of hours worked in the past week. In case of the diary method, people can mark the working hours as they go along; this minimizes the inaccuracy caused by memory lapses and generalisations.

^a Telework – working outside the usual premises of the employer while maintaining contact with the employer using modern information and communications technology.

When analysing the data from the latest Time Use Survey, one should also take into account the impact of the timing of the survey on the results. Data were collected from 1 April 2009 to 31 March 2010, which was a period of extremely high unemployment^a levels (16.9% in 2009 and 19.8% in the 1st quarter of 2010). The economic crisis forced many employers to reduce working hours and use temporary lay-offs during this period and, consequently, the number of reported working hours is likely to be lower than it would be under normal circumstances.

The Time Use Survey provides an interesting opportunity to compare people's own estimations of the length of their usual working week with the actual hours worked during the week of the survey (based on the weekly diary). 72% of employed respondents^b claimed that they usually work 40 hours a week, 12% said that they worked more and 16% worked less than that. However, the weekly diaries indicated that only 26% of employed persons worked 35–40 hours per week, which could be considered full-time work. 42% of employed persons worked more and 32% less than that. Consequently, people's own estimation of the time they usually spend on work is strongly influenced by the standard working time (40 hours for most people), while the actual time can be much more variable in real life (the same was demonstrated in case of several other countries by Kan and Lesnard (2010)).

The actual average length of the working week is 37.9 hours, incl. 39.3 hours for full-time workers and 25.5 hours for part-time workers (every tenth employed person works part-time). It should be remembered that, in addition to shortening of the actual working time due to difficult economic situation, the average number of hours is also reduced by leave periods and public holidays, as well as absences due to illness of the worker or his or her family members, etc. The results indicate that, for a variety of reasons, every tenth full-time worker worked less than 24 hours during the survey week.

The length of the working week varies to a relatively large degree between different groups of employed persons. For instance, the working week of men is, on average, three hours longer than that of women. There are obviously several reasons for that. Women have twice as many part-time jobs as men and it is usually women who stay at home to care for sick family members. In addition, men's long working hours are supported by tradition and public opinion, while mothers working overtime are often frowned upon.

Employed persons of retirement age (aged 65 and more) work on average 31 hours per week and nearly half of them have part-time jobs. The number of weekly working hours is also relatively low (33.7) among local government employed persons, because smaller local governments are often unable to offer full-time positions.

The length of the working week is also associated with several other factors. For example, working weeks in large enterprises and institutions (more than 10 employed persons) are on average, almost one and a half hours longer than in smaller undertakings. For those, who work in shifts, the working week is even one and three quarters of an hour longer compared to people not working in shifts. Furthermore, somewhat contrary to a widespread belief, weekly working hours of salaried employees are almost three hours longer than those of entrepreneurs/free-lancers. Furthermore, non-Estonians work one hour and fifteen minutes more per week than Estonians. Partially, this can be explained by the ethnic distribution of labour force on the labour market. For instance, the number of non-Estonians is significantly higher among craft and related trades workers as well as plant and machinery operators and assemblers who generally have longer working weeks.

Table 1 (p. 53) also indicates that the years invested in education will pay off later in life in the form of shorter working weeks. While employed persons with primary and basic education work 39.5 hours a week on average, employed persons with higher education spend 3 hours and 20 minutes less on work, working only 36.2 hours a week. This is also directly associated with the length of the working week by occupation. Workers in agriculture, forestry and fisheries have the longest working hours (45.2 hours a week on average) and these sectors also include the highest number of employed persons with a low level of education. Craft and related trades workers and

^a Unemployment rate – percentage of unemployed persons in labour force (persons between 15 and 74 years of age who would like and are able to work (i.e. the sum of employed and unemployed people)).

^b Unless stated otherwise, all percentages in this article have been calculated in relation to employed persons.

plant and machinery operators have also longer working weeks and, similarly, these groups include more people with primary and basic education. At a first glance, the short working week (36.8 hours) of elementary workers in Figure 1 (p. 54) seems to demonstrate an opposite trend, but it should be remembered that elementary occupations (e.g. cleaner, housekeeper, janitor) are more prevalent among older age groups with lesser workload. In terms of occupations, professionals had the shortest working time (on average 34.8 hours per week) and most of them have higher education.

Similarly, a comparison of working hours by economic activities Figure 2 (p. 55) indicates that agriculture, forestry and fishing have the longest working hours by a large margin, but the hours are long in construction, trade, hotels and restaurants, transport and storage as well. Weekly working hours are significantly shorter in public administration, financial intermediation and real estate activities. Figure 2 provides a strong indication of gender distribution between different economic sectors. The majority of employed persons in public administration, education and health are women, who are more likely to work part-time and who generally work less hours per week than men even in full-time positions. Conversely, construction, forestry, fishing and agriculture, i.e. sectors with longer working hours, are predominantly male areas activity.

Part-time work

Compared to full-time employed persons, part time employed persons have more time for activities outside work, for fulfilling obligations of private life and satisfy personal needs. The most frequent reasons for this type of work arrangement include concurrent studies, a need to take care for minor children or elderly family members, as well as health problems. By enabling part-time work, employers can benefit from increased motivation of employed persons and an opportunity to save on overtime payments (Masso 2009).

According to the Time Use Survey, every tenth employed person works part-time^a. Part-time employed persons are more likely to be women (15% of all employed women), for whom it is often an opportunity to reconcile employment with care for family and children. Unlike women, men clearly prefer full-time work, because gender stereotypes still force them to be earners of larger income and providers for their families (Lilja and Hämäläinen 2001). Part-time work opportunities are also used by younger people to earn income and gain experiences during their studies (18% of all employed people in the age group 15–24 are part-time employed persons). The prevalence of part-time work increases significantly during the final stages of work life (particularly from the 65th birthday onwards, i.e. a few years after retirement age). This enables older people to continue working at manageable workloads, which helps them financially and enables to remain active. While part-time work can occasionally be the only option if no full-time position is found, it is usually a deliberate choice (Krusell 2009). Thus, we can see that almost 45% employed persons in the age group 65–69 and nearly 55% of employed persons over 70 years of age work part-time. Persons of retirement age who are employed in full-time positions generally work the same or even longer hours than younger people (39.7 hours per week on average), but part-time workers over 64 years of age work the least number of hours (20.8 hours a week). Many people of retirement age would also be prepared to work only a few hours a week, which would provide a small addition to the pension, create variety and a sense of involvement in society.

It is expected that the average length of the working week in an age group depends on the percentage of part-time workers – the larger the share of people working part-time in an age group, the lower the total number of weekly working hours for that age group. Figure 3 (p. 56) reveals that there is one exception to this rule – the group of employed persons of up to 24 years of age includes a relatively large number of part-time workers but, with 39 hours, it also has the highest number of weekly working hours. The high average number of working hours in this age group is caused by people working overtime. Young people generally have more energy for long working days and many of them have no families or children, enabling them to focus on work and eliminating absences due to a child's illness.

^a In the Time Use Survey, part-time work has been defined as agreed working time under 35 hours a week, except in occupations where a shortened working time is required by law.

Table 2 (p. 56) provides a comparison of usual (as estimated by respondents) and actual (based on weekly diaries) lengths of the working week by age groups. This also indicates that, while the actual working time in the reference week is slightly shorter than the estimated usual working hours (the number of actual working hours compared to the usual hours can be reduced, *inter alia*, by unplanned absences, e.g. due to illness) in most of the age groups, it is longer in the age group 15–24. Similarly, the actual weekly working hours in the reference week were longer than the usual working week among people of retirement age. At this age, most people no longer have any major responsibilities associated with family members and shortage of time is not an issue, either, so that they can work at a calmer pace. Work can also take more time due to age-related changes.

Overtime work

Overtime means working over the agreed working time. Overtime work is usually performed at the request of the employer, even though the employed person's consent is required. Overtime work enables organisations to respond flexibly to short-term fluctuations in labour demand – if more work has to be done, the employer can use existing employed persons for longer hours, and the overtime work stops if the labour demand decreases (Värk 2007). According to the Work Life Survey, 88% of Estonian employed persons would agree to overtime work if requested by the organisation (Masso and Karotom 2011).

Overtime work is regulated by the Employment Contracts Act. As the standard working time in Estonia is 40 hours a week^a, overtime work means working more than 40 hours per week and it is subject to an agreement between employed persons and employers. The total working time may not exceed, on average, 48 hours per seven days over a calculation period of four months, unless a different calculation period has been provided by law. The Employment Contracts Act also provides for additional overtime work if the average working time exceeds 48 hours a week. Pursuant to the law, additional overtime work may not be harmful to employed persons' health and may not exceed 52 hours a week over a calculation period of four months.

What is the actual situation with overtime work? Weekly diaries of the Time Use Survey indicated that 42% of employed persons actually worked over 40 hours a week and 13% worked over 48 hours a week, which should be a rather exceptional situation as far as the law is concerned. Even though this 13% also includes employed persons whose work is arranged in extended cycles where work periods are followed by longer rest periods (such as ship crews, military personnel and long-distance drivers), the percentage of people with extremely long working weeks was also significant among agriculture and forestry workers, builders, cooks, salespersons, medical staff and bus drivers. Every tenth respondent claimed that they usually work over 48 hours a week.

Comparing different economic activities (Figure 4, p. 57), we can see that the percentage of people working over 48 hours a week is clearly the highest in agriculture and forestry (30%). Partially, this could be influenced by the fact that work in these activities is often of seasonal nature, with extremely long working days during the peak season, which should be balanced out by longer rest times during the low season. However, it seems likely that excessive hours during the peak season have certain health consequences. Indeed, the number of people working in agriculture or forestry and reporting poor or very poor health status is three times above the average level. In addition, there is another group of activities, which includes trade, accommodation and food service, transportation and storage, where more than half of employed persons work over 40 hours a week. The number of overtime hours is lower in the public sector and higher in the private sector.

As could be expected, men are more prepared to work overtime than women. Half of male employed persons and still one third of female employed persons have working weeks lasting over 40 hours. Every sixth male and every tenth female employed person has extremely long working time, over 48 hours a week. Lower level of education means a higher risk of long working hours – every fifth employed person with primary or basic education and only every tenth employed person with higher education works over 48 hours a week. The prevalence of long

^a Employment Contracts Act

hours decreases gradually with age and drops rapidly at retirement age. At the same time, the Time Use Survey indicates that as many as 45% of the people up to 24 years of age work overtime (i.e. more than 40 hours a week).

An analysis of work over the standard working time (40 hours) by income deciles reveals an interesting pattern (Figure 5, p. 58). Long workdays are more common in lower and higher income groups and less so among people with medium incomes. In low-paying jobs, overtime can be an opportunity to earn additional income, while longer hours in high-paying jobs can be caused by higher commitment and responsibility. Golden (1998) lists the positive aspects of long working hours, which include higher remuneration, better opportunities for self-actualisation, a greater sense of commitment and contribution to collective, as well as avoiding sanctions of employers. Negative consequences can include mental and physical exhaustion, decrease in well-being, lack of balance between work and family life.

According to a Eurofound survey in older Member States of the EU, half of employed persons (nearly two thirds of full-time workers) would prefer a reduction in their weekly working hours. This desire is motivated primarily by overtime work, which has often become a rule, rather than exception, especially for men (Lilja and Hämäläinen 2001).

Start and end times of workdays

In our cultural sphere, traditional working time is Monday through Friday from 8 to 17 o'clock, with a lunch break of 30 or 45 minutes. However, the concept of traditional working time is changing as a result of increasing telework opportunities, flexible forms of work and information technology developments, which are blurring the boundaries and introducing more variety and fragmentation to working time patterns. According to the Work Life Survey, 34% of employed persons in Estonia are able to choose the start and end times of their work (Masso and Karotom 2011).

The following figures indicate that 8 and 17 are still the most common times for starting and ending workdays, but they are not overwhelmingly dominant. 38% of employed persons start to work at 8–8:30, while 13% start at 9–9:30. The majority (81%) of employed persons start their workdays between seven and ten. If someone's workday starts in the afternoon or evening, this usually indicates part-time work, a flexible schedule or work in shifts. In the evening period, 20:00 is the most common start time for work, primarily because of the start of a new shift.

The start of the workday at 8 in the morning is slightly more characteristic of men than women – 41% of men and 35% of women start working at that time. The start of the workday is, to some extent, also dependent on age. On average, older people tend to start working earlier than younger people. While 44% of employed persons in the age group 55–64 and 34% of employed persons in the age group 25–34 start working at 8 o'clock, the situation is reversed at 9 o'clock, which is the start of the workday for 17% of the age group 25–34 and for 9% of the age group 55–64.

While the start of the workday is compressed into a relatively narrow period of time (three hours), the end times of workdays are dispersed over a longer period. 17 o'clock remains the most popular time for finishing work, but this still only applies to 24% of employed persons. The workdays finish between 16 and 17 for 19%, between 17 and 18 for 29% and between 18 and 19 for 11% of employed persons. Every sixth employed person finishes working only after 19 o'clock. In the morning period, 8:00 is the most common time for finishing work, as this marks the end of the workday for night shift workers and others who worked during the night (Figures 6, 7, p. 59)

Distribution of working time over 24 hours

Common daily working patterns are often culturally and climatically conditioned and can, therefore, vary to some extent between different countries. In many countries, 11 o'clock is the time when the largest number of employed persons is simultaneously at work (e.g. 73% of employed persons in Spain) (Sánchez and del Mar Vázquez Méndez 2005). In Southern Europe, many employed persons take a break between 14 and 16, with another peak of simultaneous work at 17, which is usually the end of the workday in Northern Europe. In Germany and

the Netherlands, working time largely coincides with daylight periods and very few people work there after 20 o'clock. However, in the USA working at night is relatively more common than in Europe and there has been an increasing trend towards working outside the regular hours (9–17) (Burda, Hamermesh and Weil 2006).

Figure 8 (p. 60) demonstrates the dominant working time pattern in Estonia – the distribution of working time over 24 hours and the percentage of employed persons working at any given period during the day^a. We can see that, on weekdays, the number of people commencing work starts to rise rapidly between 6 and 7, peaking between 11 and 12, when 71% of employed persons are simultaneously at work.

The number of people at work decreases between 12 and 13 due to lunch breaks (it should be noted that Figure 8 does not reflect lunch breaks of the majority of employed persons, because a person is deemed to have worked during a period if he or she worked for at least 10 minutes within that hour). The share of people at work rises again between 13 and 16 but does not reach the same level as before noon. The number of people at work starts to drop rapidly from 17 o'clock, but every tenth employed person is still at work between 20 and 21, and every twentieth during the period before midnight.

The working time pattern on Saturdays is similar to workdays, except that considerably fewer people work on Saturdays. The number of people at work on Saturdays also peaks around 11 o'clock, but only every fifth employed person performs remunerated work at this time. On Sundays, people start working later than on other days and the peak arrives around noon, when 13% of all employed persons are working.

While the number of people at work during daytime is several times higher on weekdays than on weekends, the number of people working late in the evening or during the night is relatively similar on weekdays and weekends. On average, 3% of all employed persons are at work during each hour between midnight and 6 o'clock in the morning.

Are there any differences between women and men in the distribution of time over workdays? As women are more likely to have part-time jobs and have, on average, shorter working days than men, it is not surprising that there are fewer women than men at work at almost any given moment during workdays. While the number of men and women at work is almost equal during the peak period between 11 and 12, the number of women who are still at work in the afternoon falls faster than the corresponding number for men. This is a reflection of attempts to balance work and family life – many women step out of the role of an employed woman and assume the role of a mother during the afternoon and the evening in order to bring the children home from kindergartens, to cook, etc. However, in the evening between 19 and 22, the number of women at work slightly exceeds the number of men. This can be explained by the fact that the workday of many service and sales workers still continues during that period and the majority of employed persons in these occupations are women. Men are again in the majority among those who work between midnight and 4 o'clock.

Work at unconventional hours

Working in the evening, at night and at weekends is considered work at unconventional hours. People can work in the evening and during the night for several reasons. They can do so because of evening or night shifts or long working days where a part of the working time extends into the evening or night, but also out of their own choice in case of flexible working hours. Working at night is regulated separately in the Employment Contracts Act. The law stipulates that an employed person, who works at least three hours between 22 and 6, may not work longer than 40 hours a week and should be paid 25% higher wages for the work, unless it has been agreed from the start that the wages include remuneration for working at night.

In addition to diaries, the Time Use Survey included separate questions on work in the evening, at night and on weekends during the past four weeks. Every fifth employed person works in the

^a A person was considered to have worked in an hour if he or she was engaged in remunerated work as primary activity for at least 10 minutes during that hour.

evening (between 18 and 22 o'clock) and every tenth employed person works at night (between 22 and 6 o'clock) on at least half of the workdays, with the ratios of women and men being quite similar in both cases. According to a German time use survey (2001–2002), 10% of employed persons worked outside regular hours (these are 7–17 in Germany) (Mertz, Böhm et al. 2009).

Even though some employed persons themselves prefer to work at unconventional hours, i.e. in the evening, at night or at weekends, such hours tend to be more common among labour groups in inferior positions. Evening and night work is slightly more common among non-Estonians (a fifth of Estonians and a quarter of non-Estonians work frequently in the evening; 17% of Estonians and a quarter of employed persons of other ethnic nationalities work frequently or occasionally at night). Similarly, Corey (2009) has demonstrated that unconventional working hours can be a manifestation of social segregation, as they tend to be positively correlated with membership of ethnic minority groups and negatively correlated with academic higher education. The Estonian survey confirms that employed persons with a lower level of education are more likely to work during lower-rated hours, i.e. in the evening and at night (Figure 10, p. 62; Figure 12, p. 63). This picture is somewhat influenced by the work schedule of young people, who are still acquiring education and often work unconventional hours in order to combine work with studies. Half of the people in the age group of under 25-year-olds work occasionally or frequently in the evening, and a quarter at night. Nearly one third of employed persons in this age group work on at least half of the Saturdays, and almost a quarter on at least half of the Sundays. All these indicators are above the respective levels of older age groups.

Working in the evening or at night is also clearly associated with several occupations. Figure 11 (p. 62) indicates that 45% of service and sales workers work in the evening on at least half of the workdays. The same applies to 38% of workers in agriculture and forestry, and to 27% of plant and machine operators (this group includes many positions in industrial sectors as well as vehicle drivers) and elementary workers (e.g. cleaners). Night work is also more common in the same groups (except for agriculture and forestry), with the addition of the group of clerks, which includes, for instance, telephone operators and receptionists.

Conclusion

Working time is one of the most influential elements in personal time balance and has a significant impact on the timing and duration of any other activities. The traditional amount and pattern of working time has developed over a long period of time and depends on many cultural, climatic, economic and social factors. This article relied primarily on the data of the Time Use Survey 2009–2010 and analysed the time spent by people in Estonia on remunerated work: the length of working week, the distribution of working hours over a 24-hour period, typical times for starting and finishing work, and work during atypical hours. As the survey period coincided with a deep economic crisis, it should be remembered that the amounts of working time in survey results can be relatively smaller than during the preceding or subsequent periods.

26% of employed persons work for 35–40 hours a week, which could be regarded as standard full-time work. 42% of employed persons worked more and 32% less than that during the survey week.

The actual average length of the working week is 37.9 hours, incl. 39.3 hours for full-time workers and 25.5 hours for part-time workers (every tenth employed person works part-time). The average working week of men is three hours longer than that of women. Employed persons of retirement age (65 years or more) work, on average, 31 hours per week and nearly half of them have part-time jobs. Non-Estonians work, on average, one hour and fifteen minutes more per week than Estonians. People with higher education levels generally have shorter working weeks.

Overtime means working over the agreed working time, which is generally 40 hours a week in Estonia in case of full-time work. The weekly diaries of the Time Use Survey indicate that the actual working week exceeded 40 hours for 42% of employed persons and 48 hours for 13% of employed persons. Every sixth male and every tenth female employed person has extremely long working time, over 48 hours a week. A lower level of education also means a greater risk of long working hours.

Women, young people and older people are more likely to have part-time jobs. Nearly 45% of employed persons in the age group 65–69 and almost 55% of employed persons over 70 years of age work part-time. Among part-time workers, those aged over 64 years work the least hours (20.8 hours a week on average).

While 8 and 17 o'clock are still the most common times for starting and ending workdays, they are not overwhelmingly dominant among employed persons. Slightly more than a third of employed persons start to work at 8, while 13% start at 9. The start of the workday at 8 in the morning is slightly more characteristic of men than of women, and older people generally commence work earlier than younger ones. 24% of employed persons finish work at 17 o'clock. Every sixth employed person only finishes work after 19 o'clock.

The largest percentage, 71%, of employed persons is simultaneously working between 11 and 12 o'clock. The number of people at work starts to drop rapidly from 17 o'clock, but every tenth employed person is still at work between 20 and 21, and every twentieth during the period before midnight. On average, 3% of all employed persons are at work during each hour between midnight and 6 o'clock in the morning.

Every fifth employed person works in the evening (between 18 and 22) and every tenth at night (between 22 and 6) on at least half of the workdays. Unconventional working hours are associated with an inferior position on the labour market.

KODANIKUÜHISKOND JA SELLE EDASIVIJAD

Siim Krusell

Sissejuhatus

Perekonna kui ühiskonna ühe kõige olulisema institutsiooni jätkusuutlikkust mõjutab mitmete faktorite hulgas näiteks selle liikmete panustatud aeg ja edukus tööl, samuti üksteisele kulutatud aeg. Peale muu on aga olulised ka väliskeskkond, sotsiaalsed võrgustikud ning ühiskonna toimimise seaduspärasused – teisisõnu see, kas ühiskond on tervikuna jätkusuutlik või mitte.

Jätkusuutliku arengu võtmeks peetakse kodanikuühiskonda. Elujõuline kodanikuühiskond soodustab erinevate teadmiste ja huvidega indiviidide ja rühmade osalust ühiskondlikes protsessides, mis läbi suureneb ühiskonna avatus ning koostöövõime (Palts 2006). Kodanikuühiskond toetub sellistele väärtustele nagu usaldus, koostöö, solidaarsus ja vastutus teiste inimeste ja ühiskonna saatuse eest. Nimetatud väärtused seonduvad tihedalt sotsiaalse kapitali kontseptsiooniga. Sotsiaalse kapitali all mõistetakse eelkõige just sellist ühiskonna ressursi, mis väljendub ühiskonnaliikmete vahelises usalduses, sotsiaalses suhtes, sidemetes ja võrgustikes ning on vajalik demokraatia ja kodanikuühiskonna arenguks ja toimimiseks (Putnam 1993, refereeritud Palts 2006 järgi).

Käesolev artikkel keskendub mittetulundusühingutele ja vabatahtlikule tööle, mis on toimiva kodanikuühiskonna tugitalad ning sotsiaalse kapitali edendajad ja hoidjad. Eesmärk on tuua esile nii mittetulundusühingu liikme kui ka vabatahtliku töö tegija kõige iseloomulikum profiil. See tähendab pilguheitu sellele, millisest soost, mis vanuses, millise haridusega või mis ameti esindajad teevad kõige tõenäolisemalt vabatahtlikku tööd või kuuluvad mittetulundusühingutesse, kuid samuti vaadeldakse, millistes valdkondades mittetulundusühingud üldse tegutsevad.

Tähelepanu all on ka mittetulundusühingute ja vabatahtliku töö omavahelised seosed ehk see, kas liikmesus mittetulundusühenduses soodustab ka vabatahtliku töö tegemist või ei. Aktiivne vaba aja veetmine (näiteks kontserdil käimine või spordivõistlustel osalemine) aitab kodanikuühiskonnas hoida ja suurendada sotsiaalset kapitali. Seetõttu analüüsitakse käesolevas artiklis ka seda, kas aktiivsed ühiskonna arengusse panustavad inimesed veedavad aktiivselt ka oma vaba aega.

Artikkel põhineb peamiselt Statistikaameti 2009.–2010. aasta ajakasutuse uuringu andmel, kuid võrdlusena on kasutatud ka teisi mittetulundusühinguid ja vabatahtlikku tööd puudutavaid uuringuandmeid ja uurimusi (nt majanduslikult aktiivsete üksuste statistiline profiil, Lagerspetz jt 2010, Ender 2009). Ajakasutuse uuring hõlmas Eesti vähemalt 10-aastaseid elanikke.

Mittetulundusühingute ja nende liikmete profiil

Mittetulundusühendusse kuulumist võib tõlgendada kui ühiskonnarühmade sotsiaalse kapitali ja sidususe mõõtu (Lagerspetz jt 2010). Kodanikualgatuse all mõistetakse inimeste vabatahtlikku organiseerumist kõikvõimalikesse organisatsioonidesse eesmärgiga midagi ise ära teha, oma huvide eest seista, oma erialast või huvitegevusest paremini informeeritud olla või sotsiaalset võrgustikku tihendada (Aarelaid 1988, refereeritud Aaslaid 2005 järgi). Need organisatsioonid on olulised kodanikuühiskonna arengu seisukohalt, sest esindavad eri huvisid ja aitavad luua sotsiaalset kapitali (Altnurme 2002, refereeritud Aaslaid 2005 järgi). 2010. aastal oli Eestis ligi 30 000 mittetulundusühingut ja 2011. aastal juba üle selle.

Mittetulundusliku organisatsioonina on üldjuhul silmas peetud ühendust, mis on:

- 1) formaalselt määratletud ehk institutsionaliseeritud. See võib tähendada tegutsemist teatud ametliku tõendi (põhikirja) alusel, aga väljenduda ka lihtsalt regulaarses tegevuses, milles järgitakse konkreetset protseduuri, seega arvesse ei lähe ajutised, mitteformaalsed isikute kogunemised;
- 2) eraalgatuslik ehk eraõiguslik, st institutsiooniliselt valitsusest eraldiseisev sel määral, et organisatsioon ei kuulu valitsusasutuste võrgustikku ega allu valdavalt riigiametnikest koosnevale juhatusele. See ei välista siiski riigipoolset abi või riigiametnike osalust juhatuse töös;
- 3) kasumit mittejaotav, st saadud tulu ei jaotata asutajate ega juhtorgani liikmete vahel. Kasumi teenimine on võimalik, kuid tulu peab kasutama organisatsiooni põhiülesannete täitmiseks, st avalik-õiguslike eesmärkide saavutamiseks, sest just kasumi teenimine põhieesmärgina eristab äriühinguid mittetulunduslikest. See ühendus on isevalitsev, st organisatsioonil on valitsemiseks teatud sisekord, ta suudab ise oma tegevust juhtida ega ole väliste organite kontrolli all;
- 4) vabatahtlik, sõltudes olulisel määral isikute vabatahtlikust osalusest kas organisatsiooni tegevuses või selle juhtimises, mis ei tähenda, et organisatsiooni kogu tulu või suurem osa sellest peaks tulema annetustest või enamik töötajatest peaksid olema vabatahtlikud (Salamon, Anheier 1996, refereeritud Aaslaid 2005 järgi).

2010. aastal oli Eestis ligi 30 000 mittetulundusühingut ja 2011. aastal juba üle selle.

Mittetulundusühingud eristuvad üksteisest nagu teisedki majandusüksused tegevusala järgi. Samas saab ka mittetulundusühinguid jagada kaheks – ühel juhul on ühingu tegevuse sisu pigem sisend aktiivsesse kodanikuühiskonda ja teisel juhul on tegu juriidilise vormiga, mis on loodud selleks, et majandada ühiselt kinnisvara mõttelisi osi ja esindada korteriühistu liikmete ühishuve. Seda tüüpi ühenduste üldine osatähtsus siiski väheneb: nii oli neid 2002. aastal 8527 ehk üle poole (50,6%), kuid 2008. aastal 11 812 ehk 44,8% kõigist mittetulundusühingutest. Kõige kiiremini on mittetulundusühingute ja sihtasutuste arv suurenenud kohaliku ning regionaalse arengu seisukohalt olulistest rühmades, nagu näiteks kohaliku elu edendavate ja toetavate ühenduste ja fondide rühmas (kasv 2008. aastaks võrreldes 2002. aasta algusega 342,8%) ning teadus- ja arendustegevuse rühmas (kasv 282,4%), aga ka hariduse, sh koolituse valdkonna ühenduste hulgas (kasv 217,3%) (Servinski jt 2009).

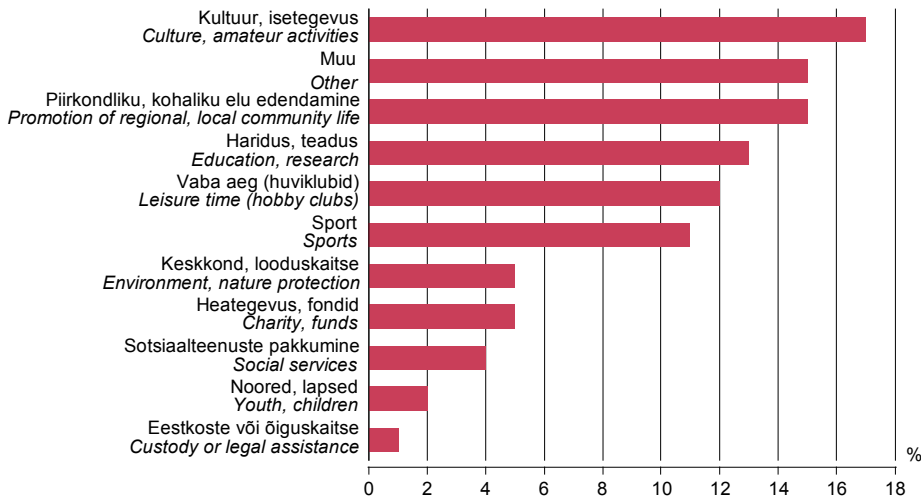
Üks tendents on ka inimressursi vähenemine organisatsioonides. Kuigi registreeritud ja ka tegelikult tegutsevate ühenduste arv kasvab, on organisatsioonidel üha vähem liikmeid. Seda järeldust toetab ka eri riikides tehtud küsitluste tulemuste võrdlus: kuigi Eesti on mittetulundusühenduste suhtelise arvukuse poolest endiste sotsialismimaade hulgas juhtiv, ei osale Eesti elanikud nendes ühendustes sugugi aktiivsemalt kui inimesed teistes sarnastes maades (Hinno jt 2009).

Ajakasutuse uuringu andmed mittetulundusühingute tegevusvaldkonna kohta on üsna sarnased Lagerspetzi jt (2010) kirjeldusega, mille järgi MTÜ-de hulgas olid enam levinud valdkonnad vaba aja sisustamine ja huvialane tegevus, sport ja kehakultuur ning kultuur ja kunst.

Mittetulundusühingutel ei pruugi olla vaid üks tegevusvaldkond, küll aga saab esile tuua peamise. Põhiliselt kultuuri ja isetegevusega (näiteks rahvakultuur, kultuuriselts) tegelevatesse mittetulundusühingutesse kuulus ajakasutuse uuringu põhjal 17% kõigist mittetulundusühingutesse kuulujatest. Üle 10% kõigist oli liikmeid ka spordi, vaba aja, piirkondliku elu edendamise ja hariduse valdkonna mittetulundusühingutes (joonis 1).

Joonis 1. Mittetulundusühingute liikmete* jaotus mittetulundusühingute peamise tegevusvaldkonna järgi, 2009–2010

Figure 1. Distribution of members* of non-profit associations by the main area of activity of the non-profit association, 2009–2010

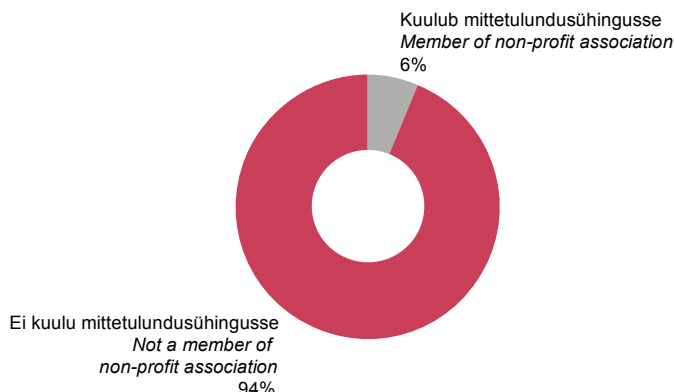
* Esimesena nimetatud mittetulundusühing.

* Non-profit association mentioned first by the respondent.

Haridus- ja teadusvaldkonnas tegutsev mittetulundusühing võib olla kas mõttekoda, arenduskeskus, huvikool, haridusselts, spordiga tegelevate mittetulundusühingute puhul spordiselts või klubi. Piirkondliku või kohaliku elu edendamine võib tähendada nais- või meesseltsi, aga ka küla-liikumist. Vaba aja sisustamisega seotud mittetulundusühingute sekka saab kuuluda näiteks pensionäride ühendus, huviklubi või Rotary klubi.

Teatud tegevusalad – nt jahindus/kalandus, sport/kehakultuur, põllumajandus, looduskeskkond – on endiselt „mehelikud“, samal ajal kui sotsiaalteenused, sotsiaalsete rühmade huvide esindamine, tervishoid ja vaba aja sisustamine kalduvad olema enam naiste pärusmaa (Lagerspetz jt 2010). Ka ajakasutuse uuringu andmed näitasid küllaltki suuri erinevusi meeste ja naiste liikmesuses. Mehed olid seotud rohkem nende mittetulundusühingutega, mille tegevusala oli sport, keskkond, looduskaitse ning ka piirkondliku ja kohaliku elu edendamine. Mittetulundusühingusse kuuluvatest naistest oli aga koguni ligi neljandik seotud ühingutega, mis tegutsesid peamiselt kultuuri vallas. Samas ei erinenud märkimisväärselt naiste ja meeste liikmesus hariduse, teaduse ja vaba aja sisustamisega seotud mittetulundusühingutes. Esmapiilgul näib vastuolu Lagerspetzi andmetega tekkivat just vaba aja sisustamisega tegelevatesse mittetulundusühingutesse kuulumise soolistes eripärades. Kui aga liigitada kultuuriline tegevus samuti vaba aja sisustamiseks, siis lahknevust tegelikult ei ole.

Mittetulundusühingutesse kuulus pisut üle 6% Eesti 10-aastastest ja vanematest elanikest ehk ligikaudu 70 000 inimest, kuid see number ei sisalda enamikku korteriühistute liikmeid (joonis 2).

Joonis 2. Elanikkonna kuulumine mittetulundusühingusse, 2009–2010*Figure 2. Membership in non-profit associations in the population, 2009–2010*

Seda võimaldab väita just mittetulundusühingu peamise tegevusala analüüs. 15% mittetulundusühingutesse kuulujatest osales selliste ühingute töös, mis liigitusid üldnimetaja „Muu“ alla. Need olid näiteks usuorganisatsioonid, riigikaitsega seotud organisatsioonid, aga ka korteriühistud. Kinnisvarahaldusega oli selles kategoorias seotud umbes viiendik mittetulundusühinguid (sh korteriühistud). See tulemus ei ole eriti kooskõlas statistikaga, mille järgi tegutseb kinnisvarahalduse vallas ligi pool mittetulundusühingutest.

Suure tõenäosusega ei täpsustanud enamik küsitlejaid vastajatele seda, et oma mittetulundusühingusse kuulumist või mittekuulumist nimetades peaks arvestama ka võimalikku kuulumist näiteks korteriühistusse. Seega on ajakasutuse uuringu kontekstis tegu ka põhimõtteliselt kolmandas sektoris tegutsejatega, mitte nendega, kes kasutavad ühingut vaid kinnisvara haldamise vormina.

Mittetulundusühingutesse kuulujad ei ole ühiskonna peegelpilt ega esinda seda. Tabelis 1 esitatud regressioonimudeli järgi kuulusid mehed mittetulundusühingusse pisut suurema tõenäosusega kui naised. Mittetulundusühingusse kuulusid ka pigem nooremad, kõrgema haridusega ning valgekrae ametit pidavad inimesed. Üsna suured erinevused olid aga eestlaste ja mitte-eestlaste vahel: eestlased kuulusid mittetulundusühingusse tunduvalt suurema tõenäosusega. Regressioonimudel annab ka võimaluse vaadelda mudelis kajastuvaid tunnuseid ühtse komplektina. Kõik tunnused olid statistiliselt olulised ning seega saab kirjeldada kõige suurema tõenäosusega mittetulundusühingu liikmeks olevat inimest kui nooremapoolset hea haridusega valgekraena töötavat meest. Arvestamata teisi tunnuseid, ei erinenud meeste ja naiste mittetulundusühingutesse kuulumine märkimisväärselt. Mittetulundusühingutesse kuulus 6,3% meestest ning 6,1% naistest. Regressioonimudel näitas küll mõneti suuremaid lahknevusi, kuid see on tingitud asjaolust, et meeste ja naiste vahelised erinevused olid suuremad just kõrgema haridustasemega ja valgekraedena töötavate inimeste hulgas.

Tabel 1. Mittetulundusühingusse kuulumist mõjutavad karakteristikud
Table 1. Characteristics influencing the membership in non-profit associations

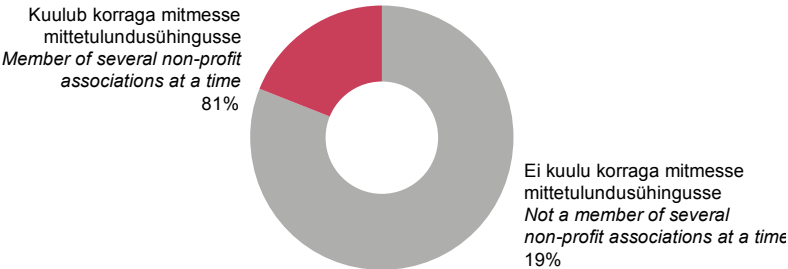
	Regressioonikordajad	Tõenäosus võrreldes referentrühmaga	
	<i>Regression coefficients</i>	<i>Probability compared to reference group</i>	
Sugu			<i>Gender</i>
Mees (referentrühm)			<i>Male (reference group)</i>
Naine	−0,333	1,4	<i>Female</i>
Vanus			<i>Age</i>
15–35 (referentrühm)			<i>15–35 (reference group)</i>
36–74	−0,031	1,0	<i>36–74</i>
Rahvus			<i>Ethnic nationality</i>
Eestlased (referentrühm)			<i>Estonians (reference group)</i>
Mitte-eestlased	−1,661	5,2	<i>Non-Estonians</i>
Haridus			<i>Education</i>
1. rühm (referentrühm)			<i>Group 1 (reference group)</i>
2. rühm	0,635	1,9	<i>Group 2</i>
Ametiala			<i>Occupation</i>
1. rühm (referentrühm)			<i>Group 1 (reference group)</i>
2. rühm	−1,043	2,8	<i>Group 2</i>
Mudeli kirjeldusvõime (r-ruut)		0,13	<i>Descriptiveness rating of the model (r-squared)</i>

* Referentrühmad on sulgudes. Regressioonikordajad on olulised nivool < 0,05.
 * *Reference groups are shown in parentheses. Regression coefficients are significant at the level < 0.05.*

Haridustaseme liigitus
 1. rühm: alghariduseta, algharidusega, põhiharidusega, baashariduseta kutseharidus, keskharidus, kutseõpe põhihariduse baasil; 2. rühm: keskeriõpe keskhariduse baasil, kõrgharidus, magister, doktor
 Ametialane liigitus
 1. rühm: seadusandjad, kõrgemad ametnikud; tippspetsialistid, keskastme spetsialistid ja tehnikud; ametnikud; 2. rühm: teenindus- ja müügitöötajad, põllumajanduse ja kalanduse oskustöölised; oskus- ja käsitöölised, seadme- ja masinaoperaatorid, lihttöölised.
Classification of education levels
 Group 1: without primary education, primary education, basic education, vocational education without basic education.
 Group 2: secondary specialised education based on secondary level, higher education, Master, Doctor.
Classifications of occupations
 Group 1: legislators, senior officials; professionals, technicians and associate professionals; clerks. Group 2: service workers and shop and market sales workers, skilled agricultural and fishery workers; craft and related trades workers, plant and machine operators and assemblers, elementary occupations.

Enamik mittetulundusühingusse kuuluvaid inimesi piirdus vaid ühe ühinguga, kuid viiendik kuulus mitmesse mittetulundusühingusse. Kui mittetulundusühingutesse kuulumist mõjutasid positiivselt näiteks kõrgem haridus, parem ametipositsioon ja eesti rahvus, siis sarnased jooned ilmneseid ka mitmesse mittetulundusühingusse kuulumise tõenäosust hinnates. Vähemalt kahte mittetulundusühingusse korraga kuulusid pigem kõrgema haridusega eestlastest valgekraed.

Joonis 3. Elanikkonna kuulumine mitmesse mittetulundusühingusse korraga, 2009–2010
Figure 3. Membership of the population in several non-profit associations at a time, 2009–2010

Kuulumine mittetulundusühingusse ei tähenda seal püsivalt töötamist. Väga vähestele on mittetulundusühing põhitöökoht. Üldse oli küsitluseelisel nädalal mittetulundusühingus töötanud ja selle eest tasu saanud vaid 5% ühingute liikmetest. Samas, kuna mittetulundusühingute tegevus on sageli seotud kindlate ühekindsete projektidega, võib neis töötanute osatähtsus olla siiski veidi suurem. Andmed statistilisse profiili kuuluvate mittetulundusühingute aastakeskmise hõivatute arvu kohta 2010. ja 2011. aastal näitavad, et hõivatute arv mittetulundussektoris on umbes 45 000. Ligikaudu kolmandik sellest on hõivatud kinnisvaraalse tegevusega ehk peamiselt tööga korteriühistus. Seega võib öelda, et sisulist kodanikuühiskonna arengusse panustavat tööd teeb aasta jooksul umbes 30 000 ehk 5% hõivatutest. Tuleb aga kindlasti silmas pidada, et pigem kehtib korraldus, kus mittetulundusühingu liikmed ise pidevalt mittetulundusühingus ei tööta, vaid sageli võetakse inimesi tööle väljastpoolt. Nii võimaldavad väita ajakasutuse uuringu tulemused, mille kohaselt oli küsitluseelisel nädalal mittetulundusühingus hõivatud olnud vaid 5% mittetulundusühingute liikmetest.

Vabatahtlik töö ja selle tegija profiil

Tasustamata vabatahtlikku tööd võib mõista kui tööd, mida tehakse vabatahtlikult rahalist tasu saamata inimeste heaks, kes ei kuulu töötegija leibkonda ega ole tema sugulased. See võib olla igasugune üksikisikutele osutatav abi nii vahetult kui ka mõne organisatsiooni kaudu, samuti omaalgatuslik ühistevõime naabruskonna või kodukandi elukeskkonna parandamiseks vms tegevus ühiskonna hüvanguks.

Vabatahtliku tegevuse areng ja korraldus ning õiguslik reguleerimine on Euroopa Liidu riikides erinev ning oleneb suuresti vabatahtliku töö traditsioonidest ja sellest, mil määral riik valdkonda tähtsustab ja toetab. Enamikus Euroopa Liidu riikides on kindel riiklik üksus, mis toetab ja arendab vabatahtlikku tööd (sageli vabatahtlike keskus), kuid nende funktsioonid ja tegevuse ulatus erinevad (van Hal jt 2004, refereeritud Gramberg jt 2005 järgi). Traditsioonide alusel võib eristada Lääne-Euroopa ning Kesk- ja Ida-Euroopa riike.

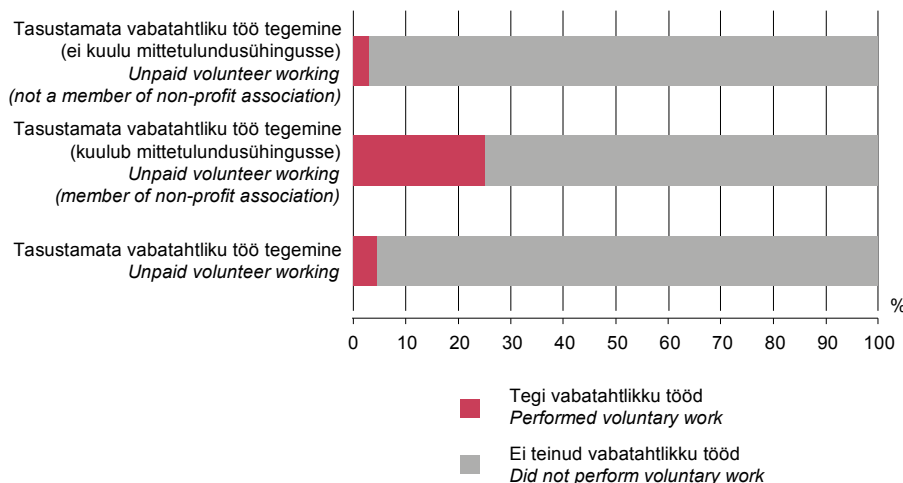
Enamikus arenenud lääneriikides on pikaajalised vabatahtliku tegevuse traditsioonid. Vabatahtliku töö arendamine Ida-Euroopas on enamasti kodanikuühenduste ja vabatahtlike keskuste vedada, riik või kohalik omavalitsus toetab seda lääneriikidega võrreldes vähe (nt Ungari, Tšehhi, Sloveenia) (Gramberg jt 2005).

Varem on Eestis vabatahtliku töö tegijate osatähtsust käsitletud uuringus „Vabatahtlikus tegevuses osalemine Eestis“. Leiti, et vabatahtlikuna on nii iseseisvalt kui ka organisatsioonide vahendusel tegutsenud kokku veidi alla poole Eesti elanikkonnast. Samas ei ole suur osa vabatahtlikest teadvustanud endid vabatahtlikena. Enamik ehk 78% kõikidest vabatahtlikest on n-ö väheaktiivsed vabatahtlikud, kes lõövad korra kaasa konkreetsetes tegevustes või ettevõtmistes, kuid ise neid ei algata (Ender jt 2009). Seega, Eestis tehakse küll vabatahtlikku tööd, kuid mitte eriti teadlikult ega pühendumusega (Kodanikuühiskonna ... 2011).

Ajakasutuse uuringu andmeid ei ole otseselt võimalik võrrelda eespool kirjeldatud tulemustega, sest uuringumetoodika oli erinev. Näiteks küsiti vabatahtlikus tegevuses osalemise uuringus vabatahtliku töö tegemise kohta viimase 12 kuu jooksul, kuid ajakasutuse uuringu puhul olid vaatluse all viimased neli nädalat. Seega ei saa ajakasutuse uuringu andmete põhjal kuigi täpset infot selle kohta, kui palju inimesi Eestis vabatahtlikku tööd teeb, kuid on siiski võimalik hinnata seda, milline on vabatahtlikku tööd tegevate inimeste sotsiaalmajanduslik profiil ning kui palju aega kulutavad erinevad inimesed vabatahtlikule tööle. Peaaegu pooled vabatahtlikest (46%) panustavad sellesse kas kodanikuühenduse, riikliku organisatsiooni või tööandja kaudu (Ender jt 2009). Seega võiks eeldada, et mittetulundusühingusse kuuluvad inimesed teevad oluliselt sagedamini vabatahtlikku tööd kui need, kes sinna ei kuulu. Kui üldse oli viimase nelja nädala jooksul vabatahtlikku tööd teinud ligi 5% (üle 50 000 inimese) elanikkonnast, siis mitmesse mittetulundusühingusse kuulunutest tervelt 25% (18 000 inimest).

Joonis 4. Viimase nelja nädala jooksul vabatahtlikku tööd teinute osatähtsus mittetulundusühingusse kuulumise järgi, 2009–2010

Figure 4. Share of volunteers in the past four weeks by membership in non-profit associations, 2009–2010

Ender jt on leidnud, et kui võrrelda vabatahtlikke mitte-vabatahtlikega, on vabatahtlikus tegevuses enam osalenud nooremaealine (vanuses 15–24) ja vähem vanemaealine (vanuses 65 ja enam) elanikkond. Hariduse poolest eristuvad alg- ja põhiharidusega inimesed, kes on vabatahtlikus tegevuses osalenud veidi vähem. Samuti on vabatahtlikus tegevuses palju vähem kaasa löönud lapsehoolduspuhkusel olevad inimesed ja pensionärid, rohkem aga (üli)õpilased. Palgatöötajatest on vabatahtlikuna veidi enam tegutsenud asutuse/ettevõtte juhid ja keskastme juhid ning seetõttu ka kõrgema sissetulekuga inimesed. (Ender jt 2009)

Mitte-eestlaste suhtumine vabatahtlikku tegevusse üldiselt ja vabatahtlikke koondavatesse organisatsioonidesse oli negatiivsem kui eestlastel või puudus üldse. See võib tuleneda ka vastajatele esitatud küsimuse sõnastusest (vt eespool viidatud vabatahtliku tegevuse definitsiooni), kus põhirõhk oli avalikes huvides ja ühiskonna heaks tegutsemisel. Muust rahvusest inimesed soovivad eestlastest oluliselt vähemal määral panustada Eesti ühiskonna üldisse arengusse, seetõttu võis ka nende valmisolek edaspidi vabatahtlikuna tegutseda olla madalam kui eestlastel. (Ender jt 2009)

Tabelis 2 kajastuv regressioonimudel kinnitas põhiosas Enderi jt tulemusi.

Vabatahtlikku tööd tegid pigem mehed, kõrgema haridusega inimesed ja valgekraed. Suured erinevused olid ka eestlaste ja mitte-eestlaste võrdluses. Pisut ootamatud olid aga tulemused vanuseti just regressioonimodelis, arvestades seda, et vaid vanuse tunnusega modelis oli selge eelis teha vabatahtlikku tööd just noorematel, kuni 34-aastastel. Kõigi mudelisse lülitatud tunnustega regressioonimodeli järgi tegid vabatahtlikku tööd pigem üle 35-aastased. Sellise tulemuse andis ametiala tunnuse lisamine mudelisse. Tulemuste põhimõtteliselt vastupidiseks muutumise põhjustas omakorda see, et vanusest enam mõjutab vabatahtliku töö tegemist hõivatuse ja asjaolu, et vanematest hõivatutest oli pisut suurem hulk teinud viimase nelja nädala jooksul vabatahtlikku tööd (noorematest hõivatutest tegi seda 5,5 ja vanematest 5,9%). Kui hõivatud kõrvalde jätta ja vaadata vanuserühmi olenemata tööalasest staatusest, siis nooremate hulgas oli võrreldes vanematega siiski pisut enam vabatahtliku töö tegijaid.

Tabel 2. Vabatahtliku töö tegemise tõenäosust mõjutavad karakteristikud
Table 2. Characteristics influencing the likelihood of volunteering

Regressioonikordajad <i>Regression coefficients</i>		Tõenäosus võrreldes referentühmaga <i>Probability compared to reference group</i>	
Sugu		<i>Gender</i>	
Mees (referentühm)		<i>Male (reference group)</i>	
Naine	–0,05	1,1	<i>Female</i>
Vanus		<i>Age</i>	
15–35 (referentgrupp)		<i>15–35 (reference group)</i>	
36–74	0,073	1,1	<i>36–74</i>
Rahvus		<i>Ethnic nationality</i>	
Eestlased (referentühm)		<i>Estonians (reference group)</i>	
Mitte-eestlased	–2,106	8,2	<i>Non-Estonians</i>
Haridus		<i>Education</i>	
1. rühm (referentühm)		<i>Group 1 (reference group)</i>	
2. rühm	0,13	1,2	<i>Group 2</i>
Ametiala		<i>Occupation</i>	
1. rühm (referentühm)		<i>Group 1 (reference group)</i>	
2. rühm	–0,58	1,8	<i>Group 2</i>
Mudeli kirjeldus-võime (r-ruut)		0,08	<i>Descriptiveness rating of the model (r-squared)</i>

* Referentühmad on sulgudes. Regressioonikordajad on olulised nivool < 0,05.

* Reference groups are shown in parentheses. Regression coefficients are significant at the level < 0.05.

Haridustaseme liigitus

1. rühm: alghariduseta, algharidusega, põhiharidusega, baashariduseta kutseharidus; 2. rühm: keskeriõpe keskhariduse baasil, kõrgharidus, magister, doktor.

Ametialane liigitus

1. rühm: seadusandjad, kõrgemad ametnikud; tippspetsialistid, keskastme spetsialistid ja tehnikud; ametnikud; 2. rühm: teenindus- ja müügitöötajad, põllumajanduse ja kalanduse oskustöölised; oskus- ja käsitöölised, seadme- ja masinaoperaatorid, lihttöölised.

Classification of education levels

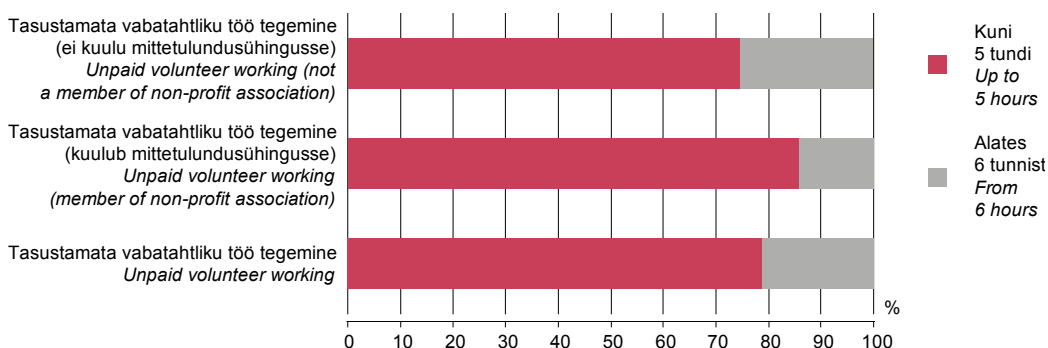
Group 1: without primary education, primary education, basic education, vocational education without basic education.

Group 2: secondary specialised education based on secondary level, higher education, Master, Doctor.

Classifications of occupations

Group 1: legislators, senior officials; professionals, technicians and associate professionals; clerks. Group 2: service workers and shop and market sales workers, skilled agricultural and fishery workers; craft and related trades workers, plant and machine operators and assemblers, elementary occupations.

Vabatahtliku töö tegemiseks kuluvat aega saab mõõta mitut moodi. Üks võimalus on vaadata, milline osa on vabatahtliku töö tegemisel teistes tegevustes. Keskmiselt kulutasid Eesti elanikud perioodil 2009/2010 vabatahtlikuks tööks 13 minutit päevas. Teine võimalus vabatahtlikule tööle kulutatud aega hinnata on mõõta vabatahtlikku tööd teinute konkreetsele vabatahtlikule tööle kulutatud keskmist aega.

Joonis 5. Vabatahtlikule tööle kulutatud aeg*, 2009–2010*Figure 5. Time spent* on volunteer activities, 2009–2010*

* Vabatahtlikule tööle kulutatud aeg esimesena nimetatud töö järgi. Nimetatud töö tegemiseks tavaliselt kulunud aeg.

* Time spent on volunteer activities, based on the first activity mentioned. Time normally spent on this activity.

Keskmiselt kulutasid vabatahtlikud küsitluses esimesena nimetatud vabatahtliku töö tegemiseks pisut üle nelja tunni. Seejuures oli keskmine vabatahtlikuks tööks kulutatud aeg mittetulundusühingusse mittekuulujatel pikem. Kui mittetulundusühingusse kuulujate puhul oli see 3,25 tundi, siis mittekuulujate puhul 4,56 tundi. Oluliselt pikem oli see aeg meestel. Samas näiteks haridustase, ametiala ega ka rahvus keskmiselt kulutatud aega ei mõjutanud. Samaväärselt kulutatud ajaga on tähtis ka see, milline oli vabatahtliku töö sisu.

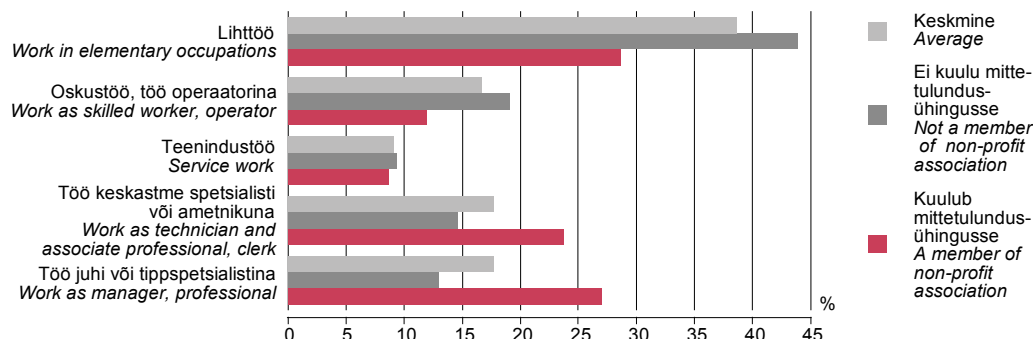
Ender jt kirjeldasid vabatahtliku töö tegijate tüüpe. Esimest tüüpi vabatahtlikke oli enamik ehk 78% kõikidest vabatahtlikest. Tegu oli suhteliselt väheaktiivsete vabatahtlikega, kes olid peamiselt osalenud heakorra- või päästetöödel või pakkunud inimestele abi. Need inimesed osalesid vabatahtlikus tegevuses siis, kui sel oli konkreetne eesmärk ja ülesanne. Peamiselt oli tegeletud kolmes valdkonnas: külaliikumine või kohaliku elu edendamine, keskkonnakaitse ja loodushoid ning sotsiaaltöö. (Ender jt 2009)

Teises rühmas olid aktiivsed erinevates ettevõtmistes ja projektides kaasa löönud vabatahtlikud (17% kõikidest vabatahtlikest). Nende peamised tegevused olid teavitustöö, projektide koostamine/kirjutamine ning inimestele abi pakkumine. Võrreldes esimese rühmaga tegelesid selle rühma vabatahtlikud aga oluliselt enam pikaajaliste tegevustega (nt kodanikuühenduste juhtimises osalemine, ürituste, koolituste korraldamine jms). Külaliikumine, haridus ja teadus ning ka sotsiaaltöö olid peamised selle rühma tegevusvaldkonnad. Ka kunsti ja kultuuri ning keskkonnakaitse ja loodushoiuga tegeleti aktiivselt, muude tegevustega veidi vähem. (Ender jt 2009)

Ajakasutuse uuringu tulemused olid üsnagi kooskõlas Enderi jt uuringu tulemustega just peamiselt tehtud vabatahtliku töö iseloomu osas. Nimelt täitis vabatahtlikku tööd teinutest üle poole ülesandeid, mida teevad tavapärase tööna sinikraed. Kõige enam oli neid, kelle vabatahtliku töö sisu vastas lihttöölise ameti sisule. Lihttöölised on näiteks koristajad, abitöölised ja prügivedajad. Üsna suured erinevused vabatahtlikuna lihttöö tegemises olid mittetulundusühingusse kuulujate ja ülejäänud inimeste vahel. Kui lihttöölisena oli vabatahtlikku tööd teinud keskmiselt ligi 40% vabatahtlikest, siis mittetulundusühingusse mittekuulujatest oli seda teinud 44% ja mittetulundusühingusse kuulujatest 29%. Nende hulgas, kes mittetulundusühingusse ei kuulunud, oli ka teiste sinikraede ametialade (oskustöötajad, teenindustöötajad) arvestuses rohkem vabatahtlikke. Mittetulundusühingusse kuulunutest oli samas pisut üle poole teinud vabatahtlikku tööd, mille sisu oli pigem valgekraede (juhid, tippspetsialistid, ametnikud) tavapärase töö (joonis 6).

Joonis 6. Viimase nelja nädala jooksul vabatahtlikku tööd* teinud mittetulundusühingusse kuulumise ja vabatahtliku töö sisu järgi, 2009–2010

Figure 6. Persons having performed voluntary work* in the past four weeks by membership in non-profit associations and content of the work, 2009–2010

* Ankeedis esimesena nimetatud vabatahtliku töö ülesannete iseloomustus.

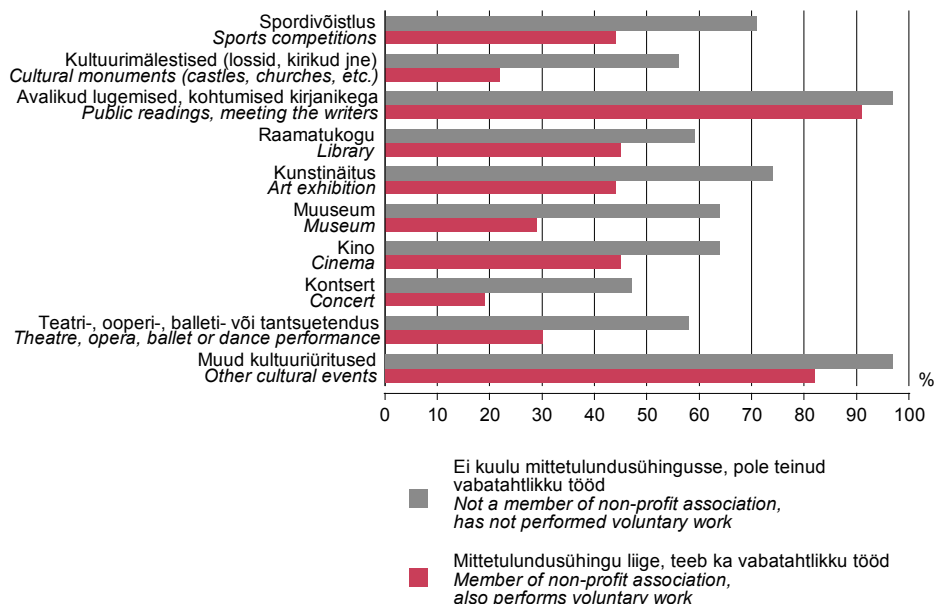
* Description of voluntary work mentioned first in the questionnaire.

Mittetulundusühingusse kuulujate ja vabatahtliku töö tegijate aktiivsus vabal ajal

Mittetulundussektoris tegutsemine ja vabatahtlikku töösse panustamine tähendab soovi ühiskonda ja kogukonda edasi viia ja ise kasu saamata endast midagi anda. Osavõtt kultuuriüritustest või kultuuriasutustes käimine tähendab eelkõige teiste loodu tarbimist. Samas pole ka nende tegevuste eesmärk otseses mõttes kasu saada, vaid need pakuvad lihtsalt huvi, arendavad kätt või silmaringi ja aitavad elu sisustada. Osalemine kultuuris või ka meelelahutuse tarbimine aitab säilitada ja kasvatada sotsiaalset kapitali. Sotsiaalse kapitali suurenemine aitab omakorda suurendada panust kodanikuühiskonna arengusse ning vabatahtlikku töösse. Suur osa kultuuri- ja meelelahutustegevuste ja -ürituste korraldajad on samuti mittetulundusühingud või nendega tihedalt seotud inimesed ja institutsioonid. See kinnitab omakorda, et ka vabal ajal tugevdab näiteks kultuuris osalemine olemasolevaid sotsiaalseid võrgustikke ning annab ühtlasi väärtuslikke ideid, et ise panustada. Joonisel 7 esitatud näitajad kultuuriüritustel ja -asutustes käimise kohta väljendavad selgelt seda, et mittetulundusühingutesse kuuluvad aktiivsed vabatahtlikud veedavad aktiivsemalt ka oma vaba aega. Enamiku joonisel 7 näidatud tegevuste või ürituste puhul oli aktiivsete kodanikuühiskonna liikmete (need, kes kuulusid mittetulundusühingutesse ja olid teinud ka vabatahtlikku tööd) seas alla poole neid, kes polnud nimetatud tegevusest/üritusest viimase 12 kuu jooksul osa võtnud. Nii näiteks oli vaid 22% neid aktiivseid kodanikuühiskonna liikmeid, kes polnud käinud kultuurimälestisi vaatamas, ja alla kolmandiku neid, kes polnud käinud muuseumis või kontserdil. Seevastu ei olnud enamik nendest, kes ei kuulunud mittetulundusühingusse ega olnud viimase nelja nädala jooksul teinud vabatahtlikku tööd, käinud viimase 12 kuu jooksul pea ühelgi üritusel ega üheski asutuses, mis on nimetatud joonisel. Näiteks ei käinud neist kultuurimälestisi vaatamas 56% ja muuseumis 64%.

Joonis 7. Viimase 12 kuu jooksul kultuurielus mitteosalemine olenevalt aktiivsusest kodanikuühiskonnas, 2009–2010

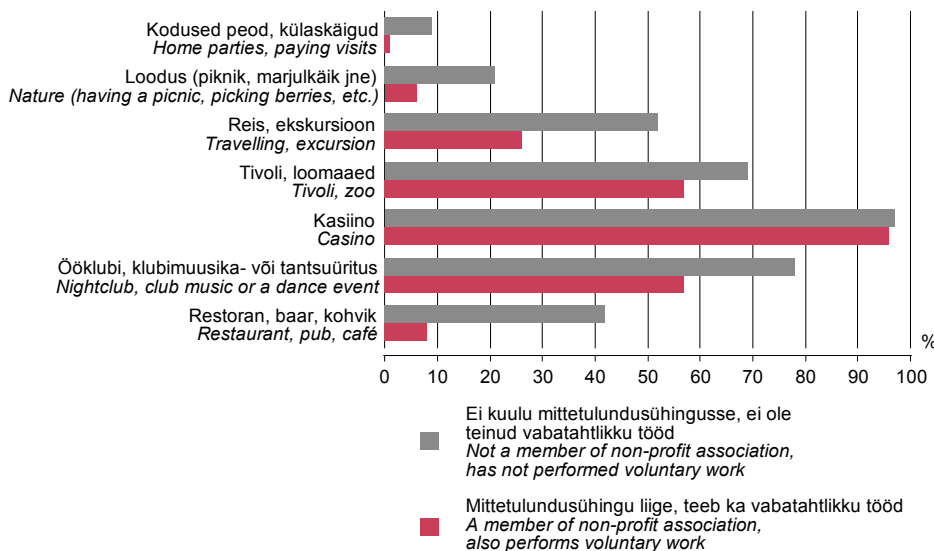
Figure 7. Non-participation in cultural life in relation to activity in civil society in the past 12 months, 2009–2010

Osavõtt kergema meelelahutuse tegevustest erines aktiivsete kodanikuühenduste liikmete ja teiste vahel sama palju, kui n-ö tõsisemate kultuuriürituste ja -tegevuste puhul. Samas oli ka aktiivsete kodanikuühenduste liikmete seas üle poole neid, kes polnud viimase 12 kuu jooksul käinud näiteks ööklubis või loomaaias. Üsna vähe oli neid aktiivseid kodanikuühiskonna liikmeid, kes polnud käinud restoranis või kohvikus ega ka reisil või ekskursioonil. Nimetatud tegevustest mitte osa võtnud inimesi oli aga üsna rohkelt nende hulgas, kes ei kuulunud mittetulundusühingusse ega olnud teinud vabatahtlikku tööd.

Joonis 8. Viimase 12 kuu jooksul meelelahutusest mitte osa saamine olenevalt aktiivsusest kodanikuühiskonnas, 2009–2010

Figure 8. Non-participation in entertainment in relation to activity in civil society in the past 12 months, 2009–2010

Kokkuvõte ja järeldused

Salamon tõi mittetulundusühingute puhul ühe olulise printsiibina esile vabatahtlikkuse (Salamon 1996, refereeritud Aaslaid 2005 järgi). Seega ei ole ka üllatav, et analüüsis ilmnas väga tugev seos vabatahtliku töö tegemise ja mittetulundusühingu liikmesuse vahel. Vabatahtliku töö tegija on üsna suure tõenäosusega ka mittetulundusühingu liige ja vastupidi. Kõige tõenäolisemalt on nii vabatahtliku töö tegija kui ka mittetulundusühingu liige hea haridusega valgekraena töötav ja hästi teeniv eestlane.

Ühe põhjusena, miks ei olda mittetulundusühingu liige või ei tehta vabatahtlikku tööd, on esile toodud näiteks ajapuudust (Mänd 2004). Vaba aja puudumise põhjused võivad olla mitmesugused – kes täidab perekondlikke kohustusi, kes tegeleb väljakujunenud hobidega. Samas võib vaba aja puudumise põhjus olla soov suurendada oma sissetulekut ja teha peale põhitöö ka lisatööd.

Üle poole töökohtadest saadakse sõprade või tuttavate abiga ning mida enam on headel sidemetel tuginevat sotsiaalset kapitali, seda suurem on võimalus saada hea ja hästi tasuv töö. Suurema sissetuleku poole püüdlev inimene võib aga tulevikus kodanikuühiskonna edendamises osaleda tõenäolisemalt kui kahel kohal töötav inimene.

Umbes poolte mittetulundusühingute peamine tegevus on korraldada vaba aja sisukat veetmist, olgu tegu kultuuri-, spordi- või muu ürituse korraldusega. See on kindlasti üks põhjus, miks mittetulundusühingute liikmed on oma vaba aega veetes palju aktiivsemad kui need, kes mittetulundusühingutesse ei kuulu. Erinevusi suurendas seegi, kas mittetulundusühingute liikmed olid viimase nelja nädala jooksul ka vabatahtlikku tööd teinud.

Bourdieu (1986) käsitleb erinevat tüüpi kapitalide omavahelist muundatavust, sh sotsiaalse kapitali muundamist majanduslikuks. Kindlasti vajab põhjalikumalt vaatlust mehhanism, kuidas (ja kas üldse) on Eesti aktiivsed kodanikuühiskonna edasivijad karjääriredelil tõusnud ning mil määral on tegelikult seotud isiklik karjäär ja tänu kodanikuühiskonna arengusse panustamisele suurenenud sotsiaalne kapital. Tõsiasi on aga see, et mittetulundusühingute ja vabatahtliku töö kaudu panustavad kodanikuühiskonna arengusse enam just edukamad.

Kodanikuühiskonna arengut ja sellesse panustavate inimeste osatähtsust Eestis on võrreldavate andmeallikate vähesuse tõttu mõneti keerukas hinnata. Mittetulundusühingute arv on viimase kümne aasta jooksul kahekordistunud ning kuigi see ei ole otseselt kodanikuühiskonna arengu mõõdupuu, saab siiski eeldada, et koos organisatsioonide arvu kasvuga on lisandunud ka aktiivseid kodanikuühiskonna edendajaid.

Allikad

Sources

Aaslaid, A. (2005). Mittetulundusühingute arenguperspektiivid Pärnumaal. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikooli Pärnu Kolledž. Sotsiaaltöö korralduse lektoraat.

Bourdieu, P. (1986). *The Forms of Capital*. – J. G. Richardson (ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. New York: Greenwood Press, pp. 241–258.

Ender, J., Mänd, K. (2009). Vabatahtlikus tegevuses osalemine Eestis. Uuringu aruanne. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis, TNS Emor.

Gramberg, A, Vutt, M. (2005). Vabatahtliku tegevuse väljakutsed Eestis. Riigikogu toimetised, nr 11.

Hinno, K., Lagerspetz, M., Vallimäe, T. (2009). Kolmas sektor arvupeeglis. Küsitlus- ja statistikaandmeid mittetulundusühenduste ja nendes osalejate kohta 2004–2007. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus. Lk 29–42.

Kodanikuühiskonna arengukava 2011–14. (2011). Tallinn: Siseministeerium. [www] http://www.siseministeerium.ee/public/KODAR_VV_.pdf.

Lagerspetz, M., Vallimäe, T., Rikmann, E., Keedus, L., Jesmin, T., Hinno, K. (2010). Uuringuraport. Kodanikualgatuse institutsionaliseerumine Eestis 2009/2010. Kodanikeühiskonna uurimis- ja arenduskeskus, Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut, Tallinna Ülikool.

Mänd, K. (2004). Kanada ja Eesti: sarnasemad kui võiks arvata. EMSL infoleht.

Palts, M. (2006). Kohalik võim ja kodanikeühendused kogukonna sotsiaalse kapitali kujundajana. Bakalaureusetöö. Tallinna Ülikool. Sotsiaalteaduskond. Riigiteaduste osakond.

Servinski, M, Hallemaa, H. (2009). Mittetulundusühendused ja kodanikuühiskonna areng. Eesti Statistika Kvartalikiri. Tallinn: Statistikaamet.

Tasuja, M. (2011). Kodanikuühiskonna ja vabatahtliku töö moodulid ajakasutuse uuringus. Tallinn: Statistikaamet.

Tööjõu-uuring 2010. Tallinn: Statistikaamet.

CIVIL SOCIETY AND ITS DEVELOPERS

Siim Krusell

Introduction

Sustainability of family, which is one of the chief institutions in the society, is influenced by several factors, e.g. the time contribution and professional success of its members, as well as the time family members spend with each other. However, great importance can also be attributed to the external environment, networks and rules of social functioning, sustainability of society as a whole.

Civil society is often thought to be the key to sustainable development. A viable civil society supports participation of individuals and groups with different competencies and interests in social processes, thereby increasing openness and capacity for cooperation in the society (Palts 2006). Civil society relies on values such as trust, cooperation, solidarity, responsibility for the fate of other people and society. These values are strongly associated with the concept of social capital, understood primarily as a social resource, expressed in mutual trust between members of the society, in social relations, ties and networks, and are required for development and functioning of democracy and civil society (Putnam 1993, as cited in Palts 2006).

This article focuses on the work of non-profit associations and volunteers, as both are important pillars of a functional civil society, promoting and sustaining social capital. The goal is to outline a characteristic profile of a member of a non-profit organisation and of a volunteer. This means asking the persons of which gender, age, education and professions are most likely to be involved in volunteering or belong to non-profit associations, as well as looking at the particular areas of activity of non-profit associations.

Attention is also paid to mutual connections between non-profit associations and volunteer work, i.e. whether being a member of a non-profit organisation facilitates or hinders volunteering. Active recreational activities, such as going to concerts or participating in sports competitions, are similar to actions in the context of civil society in that both help to maintain and increase social capital. Therefore, this article also examines whether people, who make an active contribution to social development, are also active in their recreational endeavours.

The article is based primarily on the Time Use Survey conducted by Statistics Estonia in 2009–2010, but information from other surveys and studies of non-profit associations and volunteer work was also used for comparison (e.g. Statistical Profile of economically active entities. Lagerspetz 2010, Ender 2009). The Time Use Survey covered at least 10-year-old population of Estonia.

Profile on non-profit associations and their members

Membership in non-profit associations can be interpreted as a measure of social capital and cohesion in society/population groups (Lagerspetz et al. 2010). Civil initiative is defined as voluntary assemblage of people in a wide variety of organisations for the purposes of doing something, protecting their interests, obtaining more information related to profession or hobbies, or tightening social networks (Aareleid, 1988, as cited in Aaslaud 2005). These organisations are important for the development of civil society, representing various interests and contributing to the creation of social capital (Altnurme, 2002, as cited in Aaslaud 2005). The number of non-profit associations in Estonia was close to the threshold of 30,000 in 2010 and exceeded it in 2011.

A non-profit organisation is commonly defined as an association with the following characteristics:

1) formally regulated or possessing some institutional reality, which could mean that the organisation functions on the basis of an official document (articles of association) or that it is simply engaged in regular activities following certain procedures; this excludes temporary and informal gatherings of people;

2) *private*, i.e. institutionally separate from government structures in that the organisation does not belong to a network of government authorities and is not managed by a board composed primarily of state officials; this does not exclude the possibility of receiving state aid or participation of state officials in the work of the management board;

3) *non-profit-distributing*, i.e. income earned is not distributed between founders or board members; earning profit is possible but it should be used for performing the main functions of the organisation, i.e. for achievement of public objectives; indeed, the main difference between non-profit associations and businesses is the fact that earning profit is the main objective of the latter; *self-governing*, i.e. the organisation has certain internal governance rules, is able to act independently and is not controlled by external bodies;

4) *voluntary*, depending on a significant degree of voluntary participation of persons in the activities or management of the organisation; this does not mean that all or the majority of the income should be received from donations or that most of the employees have to be volunteers (Salamon, Anheier, 1996, as cited in Aaslaud 2005).

Like other economic entities, non-profit associations can be distinguished by their area of activity. In addition, non-profit associations can be divided into two separate groups: organisations in the first group provide an input to active civil society, while organisations in the second group have been established primarily due to legal requirements for shared management of legal shares in property and representing shared interests of apartment association members. The share of associations of the second type is generally decreasing: such associations numbered 8,527 or over a half (50.6%) of all non-profit associations in 2002, but only 11,812 (44.8% of the total non-profit associations) in 2008. The increase in the number of non-profit associations and foundations has been the fastest in groups, which are important for local and regional development, such as the group of associations and funds promoting local community life (the increase by 342.8% from 2002 to 2008), research and development associations (the increase 282.4%), as well as organisations in the field of education, incl. training (the increase 217.3%) (Servinski et al. 2009).

A noticeable trend has been a decrease in human resources of organisations. Even though the number of registered and actually functioning organisations continues to increase, they tend to have fewer and fewer members. This conclusion is also supported by a comparison of population surveys in different countries: even though Estonia is leading the other countries of the former Socialist bloc in terms of relative number of non-profit associations, Estonian people are not more active in joining such organisations than people in other comparable countries (Hinno et al. 2009).

The results of the Time Use Survey concerning the areas of activity of non-profit associations are quite similar to those described by Lagerspetz et al. (2010), with recreational and hobby activities, sports, culture and arts being the most frequently mentioned areas of activity.

Non-profit associations do not necessarily have only one area of activity, but it is usually possible to identify the main area of activity. The Time Use Survey indicated that 17% of all members of non-profit associations belonged to associations specialising mainly in culture and amateur activities (e.g. traditional culture, cultural societies). This share was over 10% also in case of non-profit associations specialising in sports, recreation, promotion of regional community life, or education (Figure 1, p. 76).

Non-profit associations in the field of education and research include think tanks, development centres, hobby schools, educational societies, while in the field of sports they can include sports societies and clubs. Promotion of regional or local community life can be achieved through male or female societies or village movement. Non-profit associations engaged in recreational activities include, for instance, pensioners' associations, hobby clubs and Rotary Clubs.

Certain areas activity, such as hunting/fishing, sports, agriculture and environment, are still preferred by men, while social services, representing the interests of social groups, health and leisure time activities tend to be more 'female' areas (Lagerspetz et al. 2010). Similarly, the data of the Time Use Survey revealed fairly large differences between men and women. Compared to

women, men were more engaged in non-profit associations active in the fields of sports, environment, nature protection and promotion of regional/local community life. However, almost a quarter of women belonging to non-profit associations were associated with cultural organisations. At the same time, women and men were quite similar in terms of their membership in organisations of education, research and leisure time activities. At a first glance, it seems that there is a discrepancy between the results of the Time Use Survey and Lagerspetz' (2010) data with regard to gender differences in membership in leisure time organisations. However, the discrepancy disappears if we include cultural activities under leisure time.

In Estonia, slightly over 6% of all persons aged 10 and over were members of non-profit associations, which makes around 70,000 persons, but this figure does not include most of the members of apartment associations (Figure 2, p. 77).

This statement is based on an analysis of the principal areas of activity of non-profit associations. 15% of members belonged to non-profit associations grouped under the heading of 'Other organisations'. This included, for instance, religious associations, national defence organisations and apartment associations. It can be estimated that one fifth of non-profit associations in the category of 'Others' are specialised in real estate management (incl. apartment associations). This result diverges from statistical data, which indicates that real estate management organisations should constitute approximately half of all non-profit associations.

It is likely that the majority of interviewers did not specify that membership in an apartment association, for instance, should also be considered when reporting one's association with non-profit associations. Therefore, it can be concluded that the respondents, who reported belonging to non-profit associations in the context of the Time Use Survey, are persons who actually act in the third sector, not those who use the legal form of non-profit associations only for real estate management.

Members of non-profit associations do not constitute a reflection or a representative image of society. According to the regression model shown in the table, men were slightly more likely to belong to non-profit associations than women. Membership was also more likely among younger people, persons with higher education, and white-collar employees. The differences between Estonians and non-Estonians were quite large, with Estonians being several times more likely to belong to non-profit associations. The regression model also enables to examine the included parameters as a whole set. All parameters included in the model were statistically significant and, therefore, a person who would be most likely to belong to a non-profit organisation could be described as a younger male with good education, employed in a white-collar job. However, disregarding other parameters, there were no major differences between the number of men and women belonging to non-profit associations. 6.3% of men and 6.1% of women were members of non-profit associations. The fact that the regression model indicated a slightly larger difference between men and women was caused by the fact that this difference was more marked among people with higher education and those employed in white-collar jobs (Table 1, p. 78).

The majority of members of non-profit associations only belonged to one organisation, but one fifth were members in more than one non-profit organisation. While membership in general was positively influenced, inter alia, by higher education, better employment position and Estonian nationality, similar trends appeared in the analysis of membership in multiple non-profit associations. Estonians with higher education and a white-collar job were more likely to be members of more than one non-profit organisation (Figure 3, p. 78).

Being a member of a non-profit organisation does usually not mean permanent employment in that organisation. Non-profit associations are principal employers for very few people and only 5% of members of non-profit associations had performed remunerated work in a non-profit organisation during the week before the survey. However, as the activities of non-profit associations are often associated with specific one-time projects, the share of people who have worked for a non-profit organisation in the past could be somewhat higher. The annual average number of persons employed by non-profit associations in the Statistical Profile in 2010 and 2011 indicates that around 45,000 persons were employed in the third sector. However, about one

third of those persons were employed by real estate management organisations, mostly apartment associations, which means that an actual contribution to the development of civil society through work in non-profit associations is made annually by ca 30,000 persons, making up about 5% of all employees. However, the work of the organisations is often organised in a manner where they hire an external employee, instead of members themselves being employed by the non-profit organisation. This conclusion is supported by the results of the Time Use Survey, according to which only 5% of members of non-profit associations had been employed by the organisation during the week before the survey.

Voluntary work and profile of volunteers

Unpaid voluntary work can be defined as work performed on a voluntary basis without monetary compensation for the benefit of other persons who are not household members or relatives of the volunteer. This can include any aid to individuals, provided directly or through organisations, as well as joint community initiatives for improving the living environment of a neighbourhood or local area, or other similar actions for the benefit of society.

Development, organisation and legal regulation of voluntary work can vary between different countries of the European Union and largely depends on the traditions of volunteering and importance attached and support provided to this field at the governmental level. Most countries of the European Union have a specific state agency that supports and develops volunteer work (often called a volunteer centre), but such bodies can have varying functions and competencies (van Hal et al., as cited in Gramberg et al. 2005). Based on traditions, a distinction can be made between Western Europe and Central and Eastern Europe.

The majority of developed Western countries can be considered to be countries with a long tradition of volunteering.

In Eastern Europe (e.g. Hungary, Czech Republic, Slovenia) volunteer work is usually driven by non-governmental organisations / volunteer centres, which are supported by central or local governments to a lesser extent than in Western Europe (Gramberg et al. 2005).

Previously, indicators concerning the share of volunteers in Estonia have been published in the study "Volunteering in Estonia", which indicated that slightly less than half of Estonia's population has participated in volunteer activities either independently or through organisations. However, many people performing voluntary work have not thought of themselves as volunteers. The majority of all volunteers, i.e. 78%, are so-called 'passive volunteers' who can be involved on a one-time basis in specific activities or projects but do not initiate those (Ender et al. 2009). Consequently, volunteering exists in Estonia, but the related awareness and commitment of participants is not very high (Civil Society Development Plan 2011).

Due to differences in research methodology, the results of the Time Use Survey cannot be compared directly with the above results. Namely, the survey "Volunteering in Estonia" was based on a question concerning voluntary activities in the past 12 months, while the Time Use Survey focused on voluntary activities in the past four weeks. Consequently, the data of the Time Use Survey do not provide particularly accurate information on the number of volunteers in Estonia, but they enable to analyse the socio-economic profile of volunteers and the time spent by people of different backgrounds on volunteer work. It has been reported that almost half of volunteers (46%) make their contributions through non-governmental or governmental organisations or employers (Ender et al. 2009). In general population, the share of individuals who had performed voluntary work in the past four weeks was around 5% (over 50,000 persons), but it rose to 25% (about 18,000 persons) among members of non-profit associations (Figure 4, p. 80).

Ender et al. (2009) have reported that a comparison of volunteers and non-volunteers indicates that volunteering is more common among younger age groups (15–24 years) and less common among older people (65 years and more). In terms of education, people with primary and basic education have been slightly less involved in volunteer activities. In addition, volunteering has been significantly less common among people on parental leave and pensioners, while it has

been more frequent among school and university students. In the group of salaried employees, the level of volunteering is slightly higher among directors and mid-level managers, i.e. persons belonging to higher income groups (Ender et al. 2009).

Non-Estonians had a more negative attitude or had no opinion about volunteering in general or about volunteer organisations. This could have been a consequence of the wording of the survey question (see the above definition of voluntary work), where the main emphasis was on activities performed in public interests and for the benefit of society. As people of other ethnic backgrounds are significantly less interested in contributing to general development of Estonian society, they are likely to be less willing to be involved in volunteering in the future (Ender et al. 2009).

The regression model in Table 2 (p. 81) supported the main points reported by Ender et al. (2009).

Men, people with higher education, and employees in white-collar jobs were more likely to be volunteers. There were large differences between Estonians and non-Estonians. However, the regression model also revealed slightly unexpected results with regard to age, considering that younger people, aged up to 34, were expected to be more involved in volunteering based on the age parameter alone. After inclusion of all parameters in the regression model, it turned out that persons older than 35 were more likely to be involved in volunteering. This result was caused by the fact that inclusion of the employment parameter essentially reversed the results of the model, because labour status is a stronger impact factor on volunteering than age and the number of older employed persons, who had performed voluntary work in the past four weeks, was slightly higher than the corresponding number of younger people (5.5% among younger and 5.9% among older employed people). If to exclude persons employed and observe age groups regardless of their labour status, there were slightly more volunteers among younger people than among older ones (Table 2, p. 81).

There are several options for measuring the time spent on volunteer activities. One option would be to determine the share of volunteer work in all activities. On average, Estonian people spent 13 minutes per day on volunteer work in 2009/2010. Another option for estimating the time spent on volunteering would be measuring the average time spent by volunteers on a particular activity (Figure 5, p. 82).

On average, volunteers had spent slightly over four hours on voluntary activity mentioned first in the questionnaire. The average time spent on voluntary work was longer among people who were not members of non-profit associations. While this time was 3.25 hours among members of non-profit associations, it was 4.56 hours among non-members. The average time was also significantly longer among men compared to women. At the same time, education, occupation and ethnic nationality did not influence the average time spent on voluntary work. The content of voluntary work is equally important as the time spent.

Ender et al. (2009) distinguished several types of volunteering. The majority of volunteers, or 78%, belonged to the first type. These are relatively passive volunteers who had mainly been involved in community maintenance operations or rescue works or had provided assistance to other people. People in this group participated in voluntary activities if they had a specific target and task. There were three main areas of activity: village movement/promotion of community life, environmental and nature protection, and social work (Ender et al. 2009).

The second group includes active volunteers who are involved in different initiatives and projects (17% of all volunteers). Their main activities are associated with communication, development/writing of projects and providing assistance to other people. Compared to the first group, volunteers of this group were significantly more involved in long-term activities (e.g. participation in management of citizens' associations, organisation of events and training sessions, etc.). The main areas of activity in this group were village movement, education and research, as well as social work. In addition, this group was quite active in the fields of art and culture, environmental and nature protection; other activities were less prominent (Ender et al. 2009).

The results of the Time Use Survey were largely similar to the results reported by Ender et al. (2009), particularly concerning the nature of voluntary work performed. Namely, more than half of volunteers performed tasks typical of blue-collar jobs. The largest group of volunteers had performed work similar to elementary occupations. This includes, for example, cleaners, support staff and garbage collectors. Membership in non-profit associations was a fairly significant source of differences in relation to elementary-level volunteer work. While almost 40% of all volunteers had performed elementary work tasks in the course of volunteering, this percentage was 44% among non-members and 29% among members of non-profit associations. Non-members of non-profit associations were also more likely to have performed other types of blue-collar work tasks (skilled and service work). At the same time, slightly over a half of members of non-profit associations had performed voluntary work typical of white-collar jobs (managers, professionals, clerks) (Figure 6, p. 83).

Leisure time activity of members of non-profit associations and volunteers

Being active in the non-profit sector and contributing to volunteer activities is a reflection of a desire to promote one's society and community, to give something without expecting anything in return. Attending cultural events or visiting cultural institutions is primarily a means for enjoying the creations of others. Again, the objective of such activities is not to gain something directly. Instead, they can be undertaken simply out of interest or in order to expand one's skills or horizons or to bring variety to life. Participation in culture and entertainment help to maintain and increase social capital and this, in turn, leads to increased contributions to civil society and volunteering. Many organisers of cultural and recreational activities and events are also non-profit associations or persons and institutions closely associated with such organisations, which indicates that even leisure time cultural activities can simultaneously strengthen existing social networks and help to generate valuable ideas for a person's own contribution. Figure 7 (p. 84) on visiting rates of cultural events and associations is a clear illustration of the fact that active volunteers and members of non-profit associations are also more active in their leisure time. Participation rates associated with the events or activities listed on Figure 7 in the past 12 months are consistently higher among active members of civil society (members of non-profit associations and/or volunteers). For instance, only 22% of active members of civil society had not visited any cultural monuments and less than a third had not visited a museum or attended a concert. At the same time, among non-members of non-profit associations and those who had not performed voluntary work in the past four weeks, participation rates in the past 12 months were always quite low in relation to virtually all activities/events listed. For comparison: 56% of them had not visited any cultural monuments and 64% had not visited a museum.

The differences in the participation in lighter entertainment activities between active members of civil society and others were, in relation to several activities, as marked as those related to more 'serious' cultural events/activities. However, even among active members of civil society, more than half of them had not visited nightclubs or zoos in the past 12 months. Relatively few active members of civil society had not visited a restaurant or café or had not travelled. The number of people, who had not participated in such activities, was much higher among non-members of non-profit associations and non-volunteers (Figure 8, p. 84).

Summary and conclusions

Salamon (1996, as cited in Aaslaud 2005) has emphasised voluntary nature of activity as an important principle for non-profit associations. Therefore, it is not surprising that the analysis revealed a strong connection between volunteering and membership in non-profit associations. It is very likely that a volunteer is also a member of a non-profit organisation and vice versa. Typically, volunteer work is performed by members of non-profit associations, who have higher education, are employed in white-collar jobs and are Estonians. They also have a relatively high level of income.

Lack of free time has been one of the main stated reasons for not joining a non-profit association or not volunteering (Mänd 2004). However, lack of free time can be caused by a variety of

factors, from family responsibilities to pursuing one's established hobbies. It can also be caused by a desire to raise one's income level by doing additional work in addition to principal job.

More than half of jobs are found through personal connections, e.g. friends or acquaintances, and greater social capital in the form of good connections increases the likelihood of finding a rewarding job. Consequently, the goal of better income could, in longer term, be realised by greater involvement in civil society rather than by working in two jobs.

The activities of roughly half of non-profit associations are focused mainly on leisure time and recreational activities, e.g. organisation of cultural or sports events. This is certainly one of the reasons why members of non-profit associations are significantly more active in their leisure time compared to non-members. This difference was even more marked with regard to those members of non-profit associations who had additionally performed volunteer work in the past four weeks.

Bourdieu (1986) discusses convertibility of different types of capital, including convertibility of social capital to economic capital. A more thorough study is needed to determine whether and how active members of civil society in Estonia have progressed on their career ladders and what is the actual connection between personal career and increased social capital arising from the time and effort contributed to the development of civil society. However, it is true that people, who have achieved professional success, contribute more to the development of civil society through non-profit associations and volunteering.

Assessing the development of civil society and the share of people contributing to its development in Estonia is somewhat complicated due to shortage of relevant comparable data sources. The number of non-profit associations has doubled over the past decade and, even though this is not a direct measure of the development of civil society, we could assume that the number of active promoters of civil society has increased together with addition of new organisations.

PUUDEGA INIMESTE AJAKASUTUS

Jaana Rahno

Sissejuhatus

Puudega inimesi on umbes kümnendik rahvastikust ja kuna nende arv suureneb iga aastaga, tuleb neid arvestada rahvastiku üsna olulise osana, kes väärivad tervete inimestega samaväärset kohtlemist. Puudega inimestel on samasugune õigus nagu tervetelgi elada täisväärtuslikku elu ja osaleda ühiskonnaelus täiel määral. Paraku võib kroonilise haiguse või tõsise puude tõttu olla väga raske hakkama saada isegi igapäevaste tegevustega, nagu enda eest hoolitsemine, pereelu, töötamine ja puhkamine. Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee loodud tegevuskava puudega inimeste elukvaliteedi tõstmiseks näeb ette, et puudega inimesed peaksid suutma elada võimalikult sõltumatult. Kui takistused kõrvaldada, saavad puudega inimesed ühiskonnas elada täisväärtuslikku elu, mis ei pea erineva tervete inimeste omast.

Mujal maailmas on leitud, et puudega inimeste elukvaliteedi üks näitaja on ka ajakasutus ning see, kui palju see erineb tervete inimeste ajakasutusest. Ajakasutuse uurimine võib olla parim viis hinnata puudega inimeste sotsiaalset kaasatust. Ajakasutuse uuringust saadav info on peamine info puudega inimeste tegevusmustrite kohta. Peale selle, kuidas tegevused ööpäevas jaotuvad, on oluline inimese rahulolu nendega ja ajakasutuse tasakaal. Samuti võib ajakasutus olla inimese elukvaliteedi indikaator. Samas, kui tegevused ei ole tasakaalus, siis võib see mõjuda negatiivselt inimese tervisele ja elukvaliteedile. (Pentland ja McColl 1999)

Eesti Puuetega Inimeste Koja arengukava aastateks 2011–2016 ütleb, et oluline on saavutada olukord, kus puudega inimestel on võimalik oma õigusi realiseerida samaväärselt teiste inimestega – puudega lastel peab olema võimalik takistusteta omandada sobivat haridust, kõigil puudega inimestel peab olema võimalus osaleda täiend- või ümberõppes, tööelastel inimestel peab olema võimalik teha võimetekohast tööd ning samuti peab kõigil olema võimalik veeta kvaliteetselt vaba aega ja tegeleda huvitegevustega.

Käesolev artikkel analüüsib puudega inimeste ajakasutust mitmest aspektist: isiklikud tegevused, tasuline töö, õppimine, majapidamine ja vaba aja kasutus. Eeldusteks on erialakirjanduse väited, et puue mõjub ajakasutusele negatiivselt tegevuste vähesuse tõttu, puudega inimestel on kõrgem töötuse määr ja nende aeg jaotub võrreldes kogurahvastikuga teisiti (Pentland ja McColl 1999).

Puudega inimeste ajakasutuse vaatlusel on tähtsal kohal ka võrdlus kogurahvastikuga, kuna see näitab, milliste tegevuste puhul tekivad puudega inimestel takistused. Loomulikult oleneb takistus puude liigist – kas inimesel on liikumis-, nägemis-, kuulmis- või mõni muu puue. Puuetest on kõige levinum liikumispuue. Selles artiklis ei ole võimalik inimesi puudeliigi järgi eristada, kuna ajakasutuse uuring ei keskendu mitte puudega inimeste, vaid kogurahvastiku ajakasutuse uurimisele. Seetõttu on iga puudeliigi esindajaid liiga vähe, et üldistusi teha, ja kõiki uuringusse sattunud puudega inimesi arvestatakse kokku.

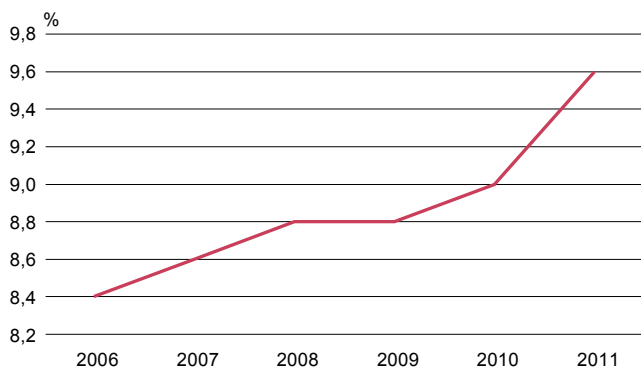
Ülevaade kasutatud andmetest

Puudega on inimene, kellel on anatoomiline, füsioloogiline või psüühiline struktuuri või funktsiooni kaotus või kõrvalekalle, mis tõkestab tema täielikku osalust ühiskonnas. Seega ei ole puue ainult meditsiiniline, vaid ka sotsiaalne probleem.

Puudega inimeste arv on aastate jooksul kasvanud (joonis 1). Selle üks põhjus on rahvastiku vananemine ehk eakate inimeste osatähtsuse suurenemine, kuna enamik puudega inimesi on vanemas eas. Puudega inimeste arv on kasvanud tegelikult kõikides vanuserühmades, see võib olla tingitud inimeste suuremast soovist puude või tegevuspiirangu olemasolul taotleda ametlik puue, kuna siis maksab riik sotsiaaltoetusi. 2011. aasta 1. jaanuaril oli kehtiva puude raskusastmega inimeste arv 128 000, mis teeb puudega inimeste osatähtsuseks kogurahvastikus 9,6%.

Joonis 1. Puudega inimeste osatähtsus kogurahvastikus, 1. jaanuar 2006–2011

Figure 1. Percentage of disabled persons in total population, 1 January 2006–2011

Nagu mainitud, on puudega inimeste hulgas eakaid rohkem kui noori. Kõigist puudega inimestest on 50-aastaseid ja vanemaid 77%. Naisi on puudega inimeste hulgas 59% ja mehi 41%, kuid nooremate seas on suurem puudega meeste osatähtsus. Kõigist puudega meestest on 50-aastaseid ja vanemaid 67%, puudega naistest on selles eas 83%.

Ajakasutust mõjutab üsna palju vanus, kuna suuresti just sellest oleneb ajajaotus ja ajakasutuse kvaliteet. Vanus avaldab ajakasutusele mõju terve elu jooksul, kuigi arvatakse ka, et see on oluline ainult tähtsamate tegevuste juures. Teadlased on ühel nõul, et vanuse tõustes teevad inimesed üha rohkem tegevusi, mida nad naudivad. Samas ei ole vanuse mõju puudega inimeste ajakasutusele eriti tõestust leidnud ning seetõttu vaid arvatakse, et puudega inimesed on vananedes vähem aktiivsed ja teevad rohkem nauditavaid tegevusi (Pentland ja McColl 1999).

Üsna vähe on teada soo mõjust puudega inimeste ajakasutusele, kuid arvatakse, et puudega naistel on raskem saada rehabilitatsiooni, haridust, töökohta ja majanduslikku abi; neil on madalamad abielukordajad ja suurem tõenäosus häbisse sattuda (*ibid.*).

Artikli võrdlustes käsitletakse peale puudega inimeste ka püsiva töövõimekaoga inimesi. Töövõimekaoga saavad olla vaid töörealised inimesed (alates 16. eluaastast kuni vanaduspensionieani). Ilmselt on enamikul töövõimekaoga inimestest ka kehtiv puude raskusaste. Püsiv töövõimetus on vigastus või haigestumine töö, kutse, teenistuse, tuumaõnnetuse, liiklusõnnetuse või vägivaldakariteo tagajärjel. Püsiv töövõimetus võib olla kas täielik (100%) või osaline (10–90%). Täieliku töövõimetus korral ei ole inimene üldse võimeline tööga elatist teenima, osalise töövõimetus korral on inimene võimeline vaid osalises mahu endale elatist teenima. (Sotsiaalkindlustusamet 2012)

Artiklis on kasutatud 2009.–2010. aasta ajakasutuse uuringu andmeid. Uuringus täitsid päeviku vähemalt 10-aastased inimesed. Kuna uuringutesse satuvad ka puudega ja töövõimekaoga inimesed, saab järeldusi teha ka nende inimrühmade ajakasutuse kohta, kui lisada uuringus osalenud puudega inimeste andmetele kehtiva puude raskusastme ja püsiva töövõimetus andmed Sotsiaalkindlustusameti andmebaasist.

Ajakasutuse uuringus küsiti ka terviseprobleemidest tulenevate tegevuspiirangute kohta. Tegevuspiiranguga inimesed leiti küsimusega „Kui rääkida vähemalt viimasest kuuest kuust, siis mil määral olete olnud mõne terviseprobleemi tõttu piiratud tegevustes, mida inimesed tavaliselt teevad?“. Vastusevariandid olid järgmised: 1) oluliselt piiratud; 2) piiratud, aga mitte oluliselt; 3) ei ole üldse olnud piiratud. Vastuste põhjal arvati tegevuspiiranguga inimeste hulka need, kes vastasid kas „oluliselt piiratud“ või „piiratud, aga mitte oluliselt“. Teisisõnu võib tegevuspiirangu kohta öelda, et tegu on enesehinnangulise puudega.

Niisiis saab artiklis võrrelda ametliku puudega, töövõimekaoga ja tegevuspiiranguga inimeste ajakasutust. Võrdluses kasutatakse ka kogurahvastiku andmeid, et näha, milliste tegevuste

juures võib puue olla takistus. Oluline on märkida, et üks inimene võib kuuluda kõigisse rühmadesse. Kogurahvastiku hulgas on ka kõik puudega inimesed.

Järgnevalt on vaatluse all inimeste peamised tegevused päeva jooksul. Arvutatud on keskmine aeg kõigi inimeste ja nädalapäevade kohta. Seejuures on arvesse võetud ka need, kes konkreetses tegevuses ei osalenud.

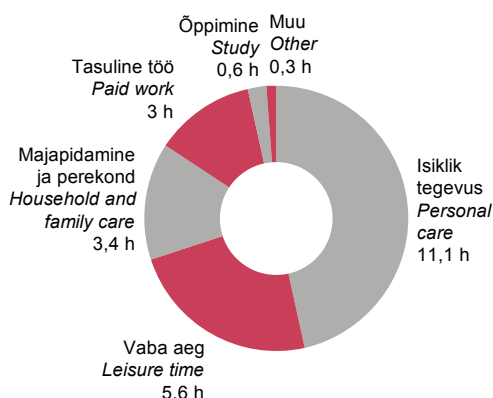
Isiklik tegevus

Isiklikud tegevused on magamine, söömine-joomine jms. Üldiselt võtavad need kõige suurema osa ööpäevast (joonis 2), eelkõige just unetundide tõttu. Isiklike tegevuste peale kulub kogurahvastikul ööpäevast peaaegu pool – keskmiselt pisut üle 11 tunni. Kõige enam – ligi 12 tundi – kulub isiklike tegevuste peale aega ametliku puudega inimestel. Tegevuspiiranguga inimestel kulub sellele 11 tundi ja 39 minutit ning töövõimekaoga inimestel sellest 4 minutit vähem.

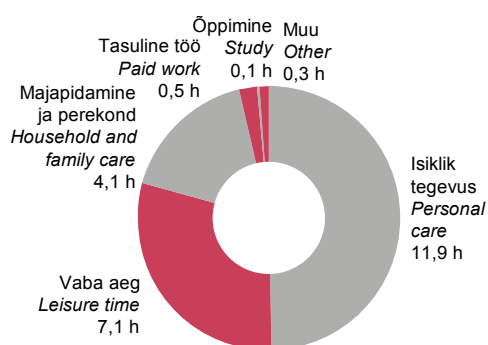
Joonis 2. Kogurahvastiku ja puudega inimeste ööpäevane ajakasutus, 2009–2010

Figure 2. Daily time use of total population and disabled persons, 2009–2010

Kogurahvastik Total population

Puudega inimesed Disabled persons

Isiklikest tegevustest on põhiosa magamisel. Kogurahvastiku keskmine uneaeg on 8 tundi ja 53 minutit, ametliku puudega inimestel on see 9 tundi ja 30 minutit. Töövõimekaoga ja tegevuspiiranguga inimesed magavad ööpäevas keskmiselt 9 tundi ja 12 minutit. Samuti söövad puudega inimesed mõnevõrra kauem. Kui kogurahvastikul kulub söömisele ööpäevas keskmiselt 1 tund ja 21 minutit, siis nii ametliku puudega, töövõimekaoga kui ka tegevuspiiranguga inimestel on see aeg 7–8 minutit pikem.

Puude tõttu kulub inimestel seega isiklikele tegevustele rohkem aega. Pentland ja McColl (1999) on leidnud, et puue võib takistada isiklike igapäevategevusi. Uuringud on näidanud, et puudega inimeste igapäevategevusi mõjutab nende väiksem lihasmass ja kehv vastupidavus, üldine väsimus ja puudulik magamismuster ning sagedasem depressioon (*ibid.*). Teisalt võib suuremat ajakulu põhjustada ka see, et puudega inimeste hulgas on vähem tööl ja koolis käijaid ja seega on neil võimalik isiklikele tegevustele rohkem aega pühendada.

Enamiku ajast veedavad inimesed üksinda. Selle aja sisse on arvatud nii uneaeg kui ka koolis ja tööl viibitud aeg. Kogurahvastiku üksinda veedetud aeg ööpäevas on 17 tundi ja 42 minutit, ametliku puudega inimestel on see aga ligi tund aega pikem ehk 18 tundi ja 36 minutit. Erinevus tekib sellest, et puudega inimesed on võrreldes kogurahvastikuga vähem aega koos alla 10-aastaste laste, muude leibkonnaliikmete ning teiste inimestega.

Tasuline töö

Töötamine aitab kaasa inimeste sotsiaalsete kontaktide tekkele, sama kehtib ka puudega inimeste puhul. Töötavad puudega inimesed on oma sotsiaaleluga rohkem rahul kui need, kes ei tööta (Barnes 1991).

Tööhõive on kõikide tööealiste kodanike sotsiaalse kaasamise ja majandusliku sõltumatuse võti. Võrreldes tervete isikutega on puudega inimeste tööhõive määr üsna madal. Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee soovib liikmesriikidel parandada puudega inimeste tööhõive olukorda, sest sellest võidavad nii puudega isikud kui ka tööandjad ja ühiskond tervikuna (Tegevuskava ... 2009).

Tasulise töö peale kulub puudega inimestel ja kogurahvastikul üsna erinev aeg ka ajakasutuse uuringu andmetel. Kogurahvastikul kulub tasulise töö peale keskmiselt umbes 3 tundi ööpäevas. Siin tuleb arvestada, et keskmine on arvatud kõigi inimeste kohta kokku olenemata päevast – seega on arvesse võetud ka mittetöötavad inimesed ja puhkepäevad. Puudega inimesed töötavad võrreldes kogurahvastikuga palju vähem. Nii näiteks kulub ametliku puudega inimestel tasulise töö peale päevas keskmiselt pool tundi, mis on kuus korda lühem aeg kui kogurahvastikul. Selle lühikese keskmise tööaja põhjus on ilmselt töötavate puudega inimeste väike arv. Üle kahe korra rohkem ehk keskmiselt 1 tund ja 17 minutit töötavad tegevuspiiranguga inimesed ning ligi 2 tundi päevas töötavad töövõimekaoga inimesed. Need suured erinevused võivad tulla sellest, et puudega inimeste seas on rohkem vanemaealisi, kes on tööeast väljumas või väljunud, samal ajal kui töövõimekaoga inimesed on ainult tööealsed.

Ametliku puudega inimestest töötas 2009. aasta tööjõu-uuringu kohaselt 21%, samal ajal kui kogurahvastikust töötas 68%. Töövõimekaoga inimestest olid hõivatud 34% ja tegevuspiiranguga inimestest sama palju.

Osalise tööajaga inimeste osatähtsus on töötavate puudega inimeste seas suurem kui kogurahvastikus. Tasulist tööd tegevatest ametliku puudega inimestest töötab osaaajaga umbes kolmandik. Töötavatest töövõimekaoga inimestest on osaaajaga tööil umbes veerand ja töötavatest tegevuspiiranguga inimestest viiendik. Kogurahvastikust on osalise tööajaga töötavaid inimesi vaid kümnendik.

Kuna puudega inimeste tööhõive määr on madal, siis on nad kõrgendatud vaesusriskis. Nad on kaks kuni kolm korda suurema tõenäosusega töötud kui puudeta inimesed (Eesti ... 2011). Tööjõu-uuringu 2009. aasta andmetel oli töötuse määr ametliku puudega inimeste puhul 27%, tööealise kogurahvastiku puhul aga 14%. Töövõimekaoga inimestest olid töötud 25% ja tegevuspiiranguga inimestest 26%.

Puudega inimeste toimetuleku ja vajaduste uuringu (2006) andmetel on kaks kolmandikku puudega inimestest saanud töötada soovitud vähem. Kolmandik mittetöötavatest puudega inimestest sooviksid tööle asuda.

Õppimine

Puudega inimeste õppimisele kuluva aja kohta on andmed puudulikud, kuna ajakasutuse uuringusse on õppivaid puudega inimesi sattunud liiga vähe ning seetõttu põhjanevaid järeldusi teha ei saa. Selle uuringu põhjal saab vaid öelda, et kui kogurahvastikul kulub õppimisele ööpäevas keskmiselt umbes pool tundi, siis tegevuspiiranguga inimestel vaid 6 minutit. Võib eeldada, et ametliku puudega ja töövõimekaoga inimeste puhul on see aeg umbes sama pikk või isegi lühem.

Kui võrrelda puudega inimeste ja kogurahvastiku haridustaset, siis selgub, et puudega inimestel on keskmiselt madalam haridustase kui kogurahvastikul. Ajakasutuse uuringu andmetel on keskharidusega 37% ametliku puudega inimestest, kogurahvastikust aga 51%. Töövõimekaoga inimestel on sarnane haridustase kogurahvastikuga ning tegevuspiiranguga inimestel ametliku puudega inimestega. Keskharidus on 49%-l töövõimekaoga inimestest ja 41%-l tegevuspiiranguga inimestest. Põhiharidusega inimeste osatähtsus ametliku puudega inimeste ja tegevuspiiranguga inimeste hulgas on 49%, töövõimekaoga inimeste hulgas 45% ja kogurahvastikus

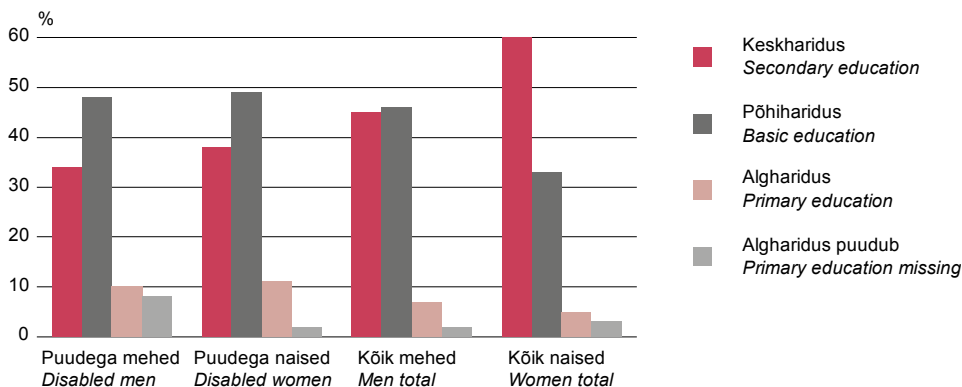
40%. Algharidusega on 11% ametliku puudega inimestest, 2% töövõimekaoga inimestest, 7% tegevuspiiranguga inimestest ja 6% kogurahvastikust.

Kutse- või keskeriharidusega inimeste osatähtsus nii puudega inimeste hulgas kui ka kogurahvastikus on sama. Ametliku puudega inimeste hulgas on ligikaudu kolmandik kutse- või keskeriharidusega ja kümnendik kõrgharidusega, erialaharidus puudub 57%-l. Kogurahvastikust on erialahariduseta pisut alla poole, kutse- või keskeriharidus on olemas samuti umbes kolmandikul ning kõrgharidusega on iga viies inimene. Töövõimekaoga inimeste hulgas on kutse- ja keskeriharidusega inimesi kõige rohkem ehk 43%, kõrgharidusega on neist 7% ja erialaharidus puudub pooltel. Tegevuspiiranguga inimestest on kutse- või keskeriharidus 38%-l ja kõrgharidus 11%-l, erialahariduseta on pisut üle poole.

Nii nagu kogurahvastiku puhulgi, on puudega inimeste hulgas naised meestest haritumad (joonis 3). Ametliku puudega naistest on keskharidus olemas 38%-l, meestest 34%-l. Kogurahvastikus on ajakasutuse uuringu kohaselt keskharidusega naisi 60% ja mehi 45%. Põhiharidusega meeste ja naiste osatähtsus puudega inimeste hulgas on üsna võrdne: 48–49%. Kogurahvastiku hulgas on aga põhiharidusega mehi rohkem kui naisi, vastavalt 46% ja 33%.

Joonis 3. Puudega inimeste ja kogurahvastiku üldharidus soo järgi, 2009–2010

Figure 3. General education of disabled persons and total population by gender, 2009–2010

Puudega inimeste haridustase oleneb sellest, kas puue on kaasasündinud või tekkinud hiljem, samuti on oluline puude liik. Paljudel puudega inimestel on puue tekkinud vanemas eas, kui haridus on omandatud ja puue haridusteed enam ei takista. Rohkem võib puue takistada hariduse omandamist neil, kel see on kaasasündinud või tekkinud õpingute ajal. Haridustee jätkamist takistavad veel raskused liikumisel, ühissõidukite ja hoonete kasutamisel ning individuaalsete tugiteenuste puudus (Sotsiaalse ... 2003).

Puuetega inimeste toimetuleku ja vajaduste uuringu andmetel on puudega inimestest ligi viiendik neid, kes on puude tõttu saanud õppida soovitusel vähem. Kuni 34-aastaste puudega inimeste seas on aga lausa 61% neid, kes on puude tõttu saanud vähem õppida. Sellepärast on puudega inimeste seas kogurahvastikuga võrreldes ka vähem kõrgema haridusega inimesi.

Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee loodud tegevuskava puuetega inimeste elukvaliteedi tõstmiseks väidab, et haridus on sotsiaalse kaasamise ja sõltumatuse tagamise põhitegur nii puudega kui ka puudeta inimeste puhul. Puudega inimestele üldhariduse omandamise võimaluste loomine ei ole tähtis mitte ainult puudega inimestele, vaid aitab ka puudeta inimestel paremini mõista elu mitmekesisust.

Eesti Puuetega Inimeste Koja 2011.–2016. aasta arengukava kohaselt on puudega laste ja noorte ligipääs kõigile haridusastmetele paranenud ning rakendatakse kaasava hariduse põhimõtteid. Nende põhimõtete järgi peab igaühel olema võimalik omandada võimetekohane haridus. Peale põhihariduse peab erivajadustega inimestel soovi korral olema võimalik omandada kesk-

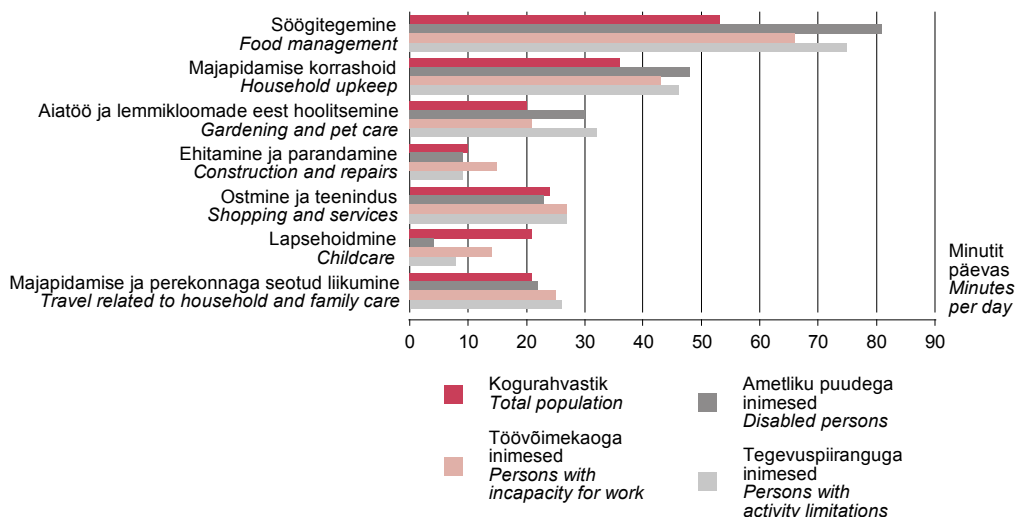
kutse- ja kõrgharidus ning osaleda huvihariduses. Seetõttu on määrava tähtsusega haridussüsteemi valmisolek tegeleda puudega inimestega kõikides haridusastmetes.

Majapidamine ja perekond

Majapidamist ja perekonda puudutavad tegevused hõlmavad igasuguseid kodutöid ja lähedaste eest hoolitsemist. Kõige enam, pisut üle 4 tunni päevas, võtavad majapidamistööd aega tegevuspiiranguga ja ametliku puudega inimestel, töövõimekaoga inimestel kulub selleks alla 4 tunni ja kogurahvastikul 3,5 tundi. Majapidamistöödest kulub kõige rohkem aega söögiteole (joonis 4). Kogurahvastikul läheb selleks keskmiselt alla tunni, puudega inimestel üle tunni päevas. Toiduvalmistamise järel on oluline majapidamise korrashoid. Kogurahvastikul kulub koristamisele keskmiselt pisut üle poole tunni, puudega inimestel umbes kolmveerand tundi päevas. Ka Barnes (1991) on leidnud, et võrreldes tervete inimestega kulub puudega inimestel majapidamistöödele rohkem aega. Lastehoiule kulub kogurahvastikul oluliselt rohkem aega kui puudega inimestel. Kogurahvastikul kulub selleks päevas keskmiselt 21 minutit, töövõimekaoga inimestel 14 minutit, tegevuspiiranguga inimestel 8 minutit ja ametliku puudega inimestel 4 minutit. Ülejäänud majapidamistoimingutes ja lähedaste eest hoolitsemises olulisi erinevusi ei ole.

Joonis 4. Majapidamistööde jaotus päeva jooksul, 2009–2010

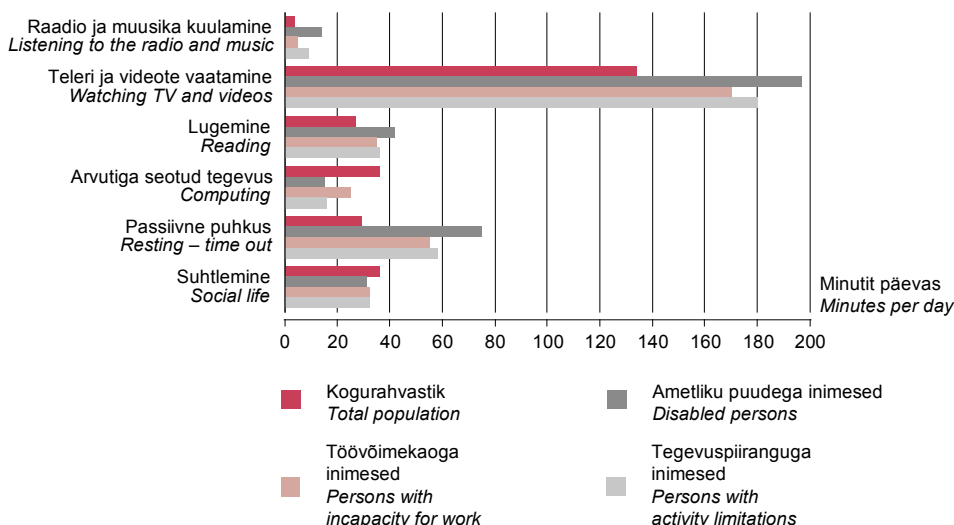
Figure 4. Time use for household work per day, 2009–2010

Vaba aeg

Ajakasutuse uuringust selgub, et vaba aega on puudega inimestel rohkem kui kogurahvastikul keskmiselt. Puudega inimestel on päevas vaba aega 7 tundi ja 7 minutit, tegevuspiiranguga inimestel 6 tundi ja 28 minutit, töövõimekaoga inimestel 6 tundi ja 14 minutit ning kogurahvastikul 5 tundi ja 38 minutit. Samas on puudega inimesed oma puhkuse ja vaba aja tegevustega vähem rahul, kuna üldjuhul on neil vähem majanduslikke võimalusi. Inimeste võime puhkust nautida on tugevas seoses raha kulutamise võimalustega (Barnes 1991). Puudega inimesed ei suuda niigi katta kõiki puudega seotud kulutusi, rääkimata siis kulutustest vabale ajale. Seetõttu on nende elustandard madalam kui tervetel inimestel. Puude olemasolul ja võimalusel osta endale soovitud asju on otsene seos, eriti käib see vallaliste tööeas inimeste kohta (*ibid.*).

Suurem osa vabast ajast veedetakse kodus. Kodused vaba aja tegevused on teleka vaatamine, raadio kuulamine, sõprade külastamine või nende võõrustamine, muusika kuulamine ja lugemine (joonis 5). See kehtib ka puudega inimeste kohta, kuigi nende kodused vaba aja tegevused on piiratumad. Näiteks telekat vaatavad vähem kuulmispuudega inimesed, kuna enamik saateid on subtiitriteta või viipekeelse tõlketa (*ibid.*).

Joonis 5. Peamised vaba aja tegevused, 2009–2010*Figure 5. Main leisure activities, 2009–2010*

Kõigi inimeste põhiline vaba aja sisustaja on televiisor. Puudega inimesed vaatavad päevas televiisorit üle kolme tunni – ligikaudu tund aega rohkem kui kogurahvastik.

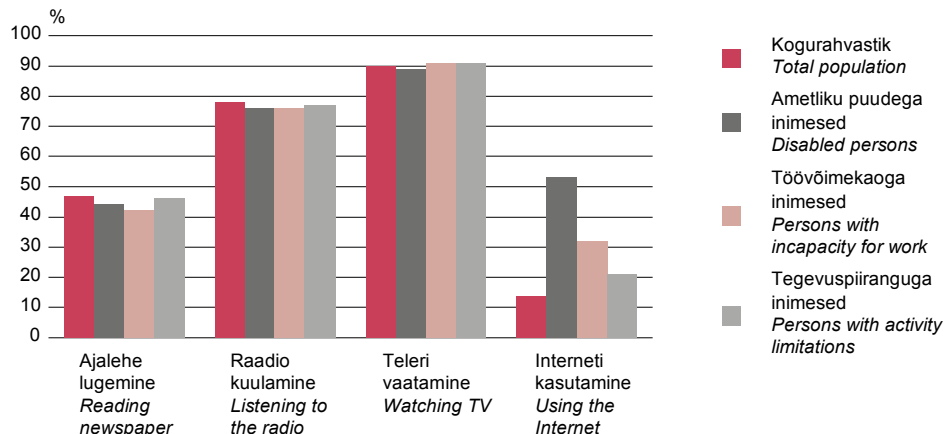
Passiivne puhkus hõlmab puudega inimeste ajast suurema osa kui kogurahvastiku puhul. Nii kulub puudega inimestel passiivsele puhkusele tund ja 15 minutit päevas, töövõimekaoga ja tegevuspiiranguga inimestel ligikaudu tund ja kogurahvastikul vaid pool tundi päevas. Arvutiga tegeleb vabal ajal rohkem kogurahvastik, kuigi võiks eeldada, et puudega inimestel on selleks rohkem aega. Põhjus võib peituda arvuti kättesaadavuses puudega inimestele, samuti võivad paljud puudega inimesed vajada oma eripära järgi kohandatud arvutit või on neil üldse puude tõttu võimatu arvutit kasutada.

Puudega inimesed veedavad kogurahvastikust rohkem vaba aega lugedes ning raadiot ja muusikat kuulates. Kõige enam, 42 minutit, loevad raamatuid ametliku puudega inimesed, töövõimekaoga ja tegevuspiiranguga inimesed loevad 35–36 minutit ning kogurahvastik 27 minutit päevas. Raadiot ja muusikat kuulavad ametliku puudega inimesed 14 minutit ja kogurahvastik 4 minutit. Raadio ja muusika kuulamine ei pea olema iseseisvad tegevused, vaid neid tehakse sageli mõne muu tegevuse ajal (söömine, majapidamistööd jm).

Kõik puudega inimesed ei saa oma puude tõttu raamatuid lugeda. Probleem tekib nägemispuudega inimestel, kuna enamik ajalehti-ajakirju ja raamatuid ei ole neile sobivaks kohandatud. Paberajalehti loevad puudega inimesed ja kogurahvastik üsna võrdselt – puudega inimestest loevad ajalehti iga päev 47%, kogurahvastikust 44% (joonis 6). Samuti ei erine puudega inimeste ja kogurahvastiku puhul oluliselt paberajakirjade lugemine. Kuna ajakirjad ilmuvad üldjuhul kas kord nädalas või kuus, siis loetaksegi neid kõige sagedamini just kas kord nädalas või kuus. Puudega inimestest loeb vähemalt kord nädalas ajakirju 27%, kogurahvastikust 35%. Vähemalt kord kuus loeb ajakirju 29% puudega inimestest ja 30% kogurahvastikust. Üldse ei loe ajakirju aga 24% puudega inimestest ja 17% kogurahvastikust. Raamatuid loeb 58% puudega inimestest ja 75% kogurahvastikust.

Joonis 6. Igapäevaste ajalehelugejate, raadiokuulajate, telerivaatajate ja internetikasutajate osatähtsus, 2009–2010

Figure 6. Share of persons who read newspapers, listen to the radio, watch TV and use the Internet every day, 2009–2010

Iga päev kuulab raadiot 78% puudega inimestest ja 76% kogurahvastikust. Üldse ei kuula raadiot aga 10% puudega inimestest ja 6% kogurahvastikust. Sarnane tendents ilmneb ka televiisori vaatamises. Igapäevaseid televiisorivaatajaid on puudega inimeste seas 90% ja kogurahvastiku seas 89% ning neid, kes kunagi televiisorit ei vaata, on puudega inimeste hulgas pisut rohkem – 3% vastukaaluks kogurahvastiku 1%-le.

Videoid või filme vaatab arvutist vaid 19% puudega inimestest, kogurahvastikust seevastu 58%. Suured erinevused on ka interneti kasutamises. Üldse ei kasuta interneti 75% puudega inimestest, 46% töövõimekaoga inimestest, 65% tegevuspiiranguga inimestest ja vaid 30% kogurahvastikust. Iga päev kasutab interneti 14% puudega inimestest, 32% töövõimekaoga inimestest, 21% tegevuspiiranguga inimestest ja 53% kogurahvastikust. Rohkem kasutavad interneti mehed. Puudega meestest kasutab interneti iga päev 19% ja naistest 12%, kogurahvastiku meestest kasutab interneti 60% ja naistest 55%. Vanuseti on kõige rohkem internetikasutajaid nooremate hulgas. Suurim on internetikasutajate osatähtsus 15–24-aastaste seas. Interneti kasutab 72% selles eas puudega inimestest ja 86% sama vanast kogurahvastikust. Kõige vähem kasutavad interneti üle 65-aastased. Üldse ei kasuta interneti 92% üle 65-aastastest puudega inimestest ja 82% samas eas kogurahvastikust.

Puudega inimeste toimetuleku ja vajaduste uuringu andmetel on rohkemal kui 80%-l puudega inimestest vaba aja meelepärase veetmise võimalused puude tõttu piiratud. Selle uuringu andmeil on peamised piiravad tegurid esiteks rahapuudus, teiseks liiga suur pingutus ning kolmandaks raskendatud liikumine ja ligipääs hoonetele või teenustele. Viimased kaks põhjust on mingil määral seotud, kuna juhul, kui soovitud sihtkohta on raske ligi pääseda, vajab see suuremat pingutust. Maainimeste puhul on oluline piiraja ka sobivate ja huvitavate tegevuste puudus.

Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee loodud tegevuskava puuetega inimeste elukvaliteedi tõstmiseks toob esile, et puudega inimeste osalus kultuurielus sõltub sellest, millised tingimused on loodud puudega inimeste ühiskondlikuks kaasamiseks. Neil on täielik õigus osaleda kultuuriüritustel ning vaba aja ja sporditegevustes. Riigil tuleb kas või seadusi muutes tagada puudega inimestele juurdepääs kultuuriasutustele, et nad saaksid osa kultuurist nii pealtvaataja kui ka kaasalõijana. Samuti tuleb neile pakkuda võimalusi arendada ja kasutada oma loovat, sportlikku, artistlikku, vaimset ja intellektuaalset potentsiaali enda ja oma riigi hüvanguks.

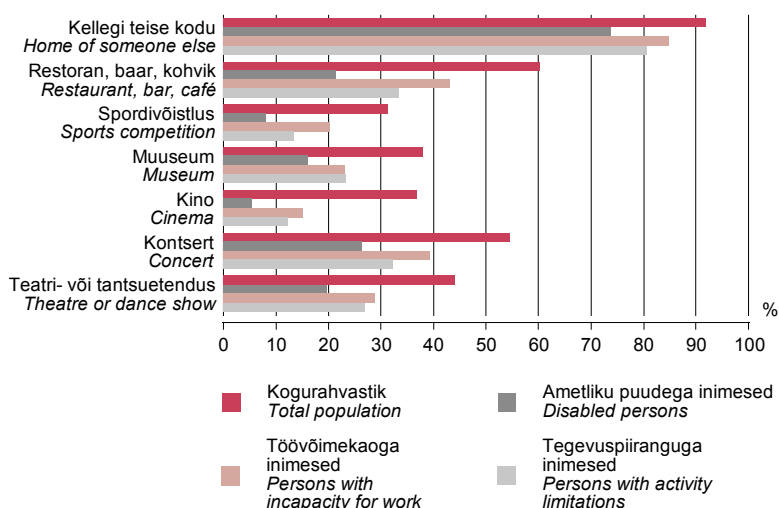
Vaba aja kasutus väljaspool kodu

Puudega inimestel võib tekkida raskusi vaba aja sisustamisega väljaspool kodu. Seepärast on järgnevalt vaatluse all, kui palju käivad puudega inimesed vabal ajal kodust väljas. Ajakasutuse uuringus küsiti inimeste käest, kui mitu korda nad viimase 12 kuu jooksul käisid kultuuri- ja muudes asutustes vaba aega veetmas.

Teatri-, ooperi-, balleti- või tantsuetendusel käis viimase aasta jooksul vähemalt ühe korra 44% kogurahvastikust, vaid 20% ametliku puudega inimestest ning ligi 30% töövõimekaoga ja tegevuspiiranguga inimestest (joonis 7). Kontsertidel käijaid oli kõigis rahvastikurühmades rohkem: kogurahvastikust 55%, puudega inimestest 24%, töövõimekaoga inimestest 39% ja tegevuspiiranguga inimestest 32%. Suuresti erineb kinos käinute hulk. Kui vähemalt korra aastas käis kinos 37% kogurahvastikust, siis ametliku puudega inimestest tegi seda vaid 5% ning töövõimekaoga ja tegevuspiiranguga inimestest 12–15%.

Joonis 7. Üritused ja kohad, kus käidi vaba aega veetmas vähemalt korra viimase 12 kuu jooksul, 2009–2010

Figure 7. Events and places where leisure time was spent at least once during the last 12 months, 2009–2010

Palju erineb ka inimeste harjumus käia restoranis, baaris ja kohvikus. Kogurahvastikust veetis nendes kohtades aega 60%, puudega inimestest vaid 22%, töövõimekaoga inimestest 43% ja tegevuspiiranguga inimestest 33%.

Kellegi teise kodus (sõpradel-sugulastel külas) käis uuringuperioodil 92% kogurahvastikust, 74% puudega inimestest, 85% töövõimekaoga ja 81% tegevuspiiranguga inimestest. See näitab, et kellegi külastamine on kõige populaarsem viis väljaspool kodu vaba aega veeta. See on ilmselt kõige mugavam ja kättesaadavam koduväline meelelahutus eriti just puudega inimestele.

Põhjused, miks inimesed ei saa kas teatris, kontserdil või raamatukogus käia, on erinevad. Ajakasutuse uuringu tulemuste järgi kipuvad puudega inimeste puhul korduma samad põhjused. Peamine on tõsiasi, et tervisliku seisundi või puude tõttu on neisse kohtadesse keerukas minna. Teine oluline põhjus on huvipuudus.

Väljaspool kodu vaba aja veetmist piiravad füüsilised takistused ja puuduv transport. Paremas olukorras on need, kel on isiklik sõiduvahend või võimalus kasutada autojuhina kedagi teist (pere-liige, sõber). Seevastu nendel, kes saavad kasutada vaid ühistransporti, on vaba aja veetmise võimalused väljaspool kodu väiksemad (Barnes 1991). Kanadas tehtud tervise- ja tegevus-

piiranguga inimeste uuring (1986–1987) näitas, et puudega inimestel piiravad kultuuriüritustel käimist ja muid vaba aja tegevusi ühepalju nii abi kui ka transpordi puudumine. Vanemaealiste puudega inimeste uuringu tulemustest aga selgus, et abielus inimesed on aktiivsemad. Samuti on sõltumatuse säilitamiseks väga oluline sõprade tugi (Pentland ja McColl 1999).

Vaba aja veetmine pubides, restoranides, muuseumides, kinodes ja kontserdimajades võib osutuda keeruliseks, kuna neis pole arvestatud ratastoolis olevate inimestega (Barnes 1991). Takistused pole siiski ainult füüsilised. Need võivad tuleneda ka tervete inimeste võhiklikkusest ja kartusest puudega inimeste ees. Samuti valitseb meelelahutusäris uskumus, et puudega inimeste kohalolek võib terveid inimesi heidutada (*ibid.*).

Ligipääsetavus puudutab hooneid ja välialasid, kuid tähendab ka transpordi, teenuste ja informatsiooni kättesaadavust. Kõigis eluvaldkondades on vaja barjäärivaba keskkonda, see on iseseisva elu üks eeldusi. Hea ligipääsetavuse tagamine nõuab palju aega ja on kulukas, kuid olukorda on võimalik parandada, kasvatades ühiskonna teadlikkust ja muutes inimeste suhtumist. (Eesti ... 2011)

Kokkuvõte

Ajakasutus on üks inimeste, sh puudega inimeste elukvaliteedi näitajaid. Samuti annab tegevusmuustrite uurimine aimu selle inimrühma sotsiaalsest kaasatusest. Põhiseaduse järgi peavad puudega inimestel olema teistega võrdsed õigused ja võimalused, kuid päriselus see alati nii ei ole. Puude tõttu võib olla väga raske ühiskonnaelus osaleda, töötada ja õppida, kuid see võib takistada ka täiesti tavalisi igapäevatoiminguid, nagu pesemine või söömine. Samas võivad puudega inimesed suurepäraselt kõigega ise hakkama saada, kui nende puudest tulenevad takistused on kõrvaldatud.

Artiklis oli vaatluse all puudega inimeste isiklikele tegevustele, tööle, õppimisele, majapidamisele ja vaba aja tegevustele kuluv aeg. Seda võrreldi kogurahvastiku ajakuludega. Analüüsis selgus, et puudega inimesed töötavad kuus korda vähem kui kogurahvastik, nad on vähem hõivatud ja nende hulgas on rohkem töötuid. Töötamine sõltub omakorda haridustasemest, kuid paraku on puudega inimeste üldine haridustase madalam kui kogurahvastikul.

Tööle ja õpingutele kulub puudega inimestel vähem aega ja seda rohkem on neil mahti isiklikeks tegevusteks, majapidamistöodeks ja meelelahutuseks. Just puudest tulenevate tegevuspiirangute tõttu kulub puudega inimestel kodutöödele rohkem aega kui kogurahvastikul. Vaba aega on puudega inimestel küll rohkem, kuid selle kvaliteet on küsitav. Paraku kipub puudega inimeste majanduslik olukord olema halvem kui tervetel ning seetõttu on ka nende vaba aja tegevused piiratumad. Vaba aja veetmisele väljaspool kodu seavad lisatakistusi sobiva transpordi, abilise ning näiteks kaldteede puudumine. Kõige olulisem on aga ikkagi tervete inimeste suhtumine puudega inimestesse. See mõjutab puudega inimeste julgust ja tahet tulla kodust välja ja osaleda rohkem ühiskonnaelus.

Allikad

Sources

Barnes, C. (1991). *Leisure and social life, and the influence of the media. – Disabled People in Britain and Discrimination: A case for anti-discrimination legislation.* London: Hurst and Company, pp. 182–207.

Eesti Puuetega Inimeste Koja arengukava aastateks 2011–2016. (2011). [www] http://epikoda.ee/index.php?op=2&path=Organisatsioon%2FArengukava&search_word=arengukava (25.02.2012)

Masso, M., Pedastsaar, K. (2006). Puuetega inimeste toimetuleku ja vajaduste uuring. Uuringuraport. Sotsiaalministeerium. [www] <http://epikoda.ee/include/blob.php?download=epikfpage&id=0023> (27.02.2012)

Pentland, W. E., McColl, M. A. (1999). *Application of Time Use Research to the Study of Life with a Disability. – Time Use Research in the Social Sciences.* USA: Kluwer Academic Publishers.

Sotsiaalkindlustusamet. (2012). [www] www.ensib.ee (26.02.2012)

Sotsiaalse kaasatuse ühismemorandum. (2003). Sotsiaalministeerium. [www] <http://epikoda.ee/index.php?op=2&path=Invapoliitika%2FSotsiaalne+kaasatus> (27.02.2012)

Tegevuskava puuetega inimeste õiguste kaitse ja ühiskonnas täisosaluse edendamiseks: puuetega inimeste elukvaliteedi tõstmine Euroopas 2006–2015. (2009). Sotsiaalministeerium, Eesti Puuetega Inimeste Koda. [www] <http://epikoda.ee/index.php?op=2&path=Euroopa+Liit> (27.02.2012)

TIME USE OF DISABLED PERSONS

Jaana Rahno

Introduction

Disabled persons account for around one tenth of Estonia's population and, as their number is increasing year by year, they have to be regarded as a significant segment of population, deserving to be treated equally with healthy persons. Disabled persons have the same right to lead a full life and participate in society as everyone else. Unfortunately, a chronic disease or severe disability can become a serious obstacle to managing even routine elements of life, such as personal grooming, family life, work and recreation. According to the action plan for improving the quality of life of disabled persons, adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe, disabled persons should preferably lead as independent life as possible. If obstacles are eliminated, disabled persons will be able to lead a full life in society, without it being significantly different from the life of healthy persons.

It has been found elsewhere in the world that time use, and the degree to which it differs from the time use of healthy individuals, is one of the indicators of the quality of life of disabled persons. Studying time use could prove to be one of key methods for evaluating social inclusion of disabled persons. The information received from the Time Use Survey is the main information about activity patterns of disabled persons. It has also been found that, in addition to distribution of activities over 24 hours, another important parameter is the person's satisfaction with these activities and a balance in the time use. Time use can also be an indicator of the quality of life. However, if activities are imbalanced, this could have a negative effect on health and the quality of life (Pentland and McColl 1999).

The development plan for 2011–2016 of the Estonian Chamber of Disabled People (ECDP) states that it is important to arrive at a situation where disabled persons are able to exercise their rights to the same degree as other people – children with disability need unhindered access to suitable education, all disabled persons should have the opportunity to benefit from in-service training or retraining, individuals of employable age should have an opportunity to take up jobs adequate for their abilities, and everyone should have access to high-quality recreational and hobby activities.

This article examines several aspects of the time use of disabled persons. This includes personal care, employment, studying, household care, and leisure time. The study is based on the assumption, reported in literature, that disability has a negative impact on time use in terms of lack of activities, higher unemployment rates and different time use patterns compared to total population (Pentland and McColl 1999).

A study of the time use of disabled persons should include a comparison with total population, as this enables to identify the particular activities that pose problems for disabled persons. Naturally, the existence of obstacles depends of the type of disability – whether a person suffers from loss of mobility, impaired vision, loss of hearing, etc. Loss of mobility is the most common type of disability. The scope of this article does not enable to differentiate between types of disability, as the data are not based on a special survey of disabled persons but on a Time Use Survey of the total population. As a result, the sample does not include sufficient numbers of representatives of different types of disability and any disabled persons included in the sample are considered as a uniform group.

Information on source data

A disabled person is a person who suffers from a loss of an anatomical, physiological or mental structure or function or a condition, which prevents full involvement in the society. Consequently, disability is both a medical and social problem.

The number of disabled persons has increased over the years (Figure 1, p. 95). This has been partially caused by ageing of population, i.e. an increase in the share of elderly people, as the majority of disabled persons belong to older age groups. However, the share of disabled persons has actually increased in all age groups, which could have been caused by an overall trend towards official registration of one's disability, if such an opportunity exists, to receive social benefits from the state. As of 1 January 2011, the number of people with an official degree of disability was 128,000, which means that disabled persons account for 9.6% of the total population,

As mentioned above, disabilities are generally more prevalent among older people. 77% of all disabled persons are 50 years old and older. The number of women among disabled persons is higher than that of men. 59% of disabled persons are women and 41% are men, but the percentage of disabled men exceeds that of disabled women in younger age groups. Men aged 50 and older make up 67% of all disabled men, and women aged 50 and older account for 83% of all disabled women.

Time use is quite significantly influenced by age, as age is a major determinant of time allocation and the quality of time use. Age influences the time use throughout the life, even though it is thought that age plays a role only with regard to important activities. Researchers agree that, as people age, they increasingly engage in activities that they enjoy. However, the impact of age on the time use of disabled persons has still not been proved and, therefore, it is only assumed that the activity of disabled persons decreases as they age and they become more engaged in personally enjoyable activities (Pentland, McColl).

Knowledge on the impact of gender on time use is quite limited, but it is thought that disabled women experience more barriers in access to rehabilitation, education, employment and financial aid; they have lower marriage rates and greater likelihood of being shamed, compared to men (Pentland, McColl).

In addition to disabled persons, the article also includes data on persons with a permanent loss of capacity for work. Incapacity for work is registered only in case of persons of working age, i.e. from 16 years to retirement age. It is likely that the majority of persons who have lost their capacity for work also have an official degree of disability. Permanent incapacity for work can be a result of injury or illness due to work, profession, service, nuclear accident, traffic accident or violent crime. Permanent incapacity for work can be complete (100%) or partial (10–90%). In case of complete loss of capacity for work, the person is absolutely incapable of earning a living through work; in case of partial loss, the person is able to earn a part of the required income. (Social Insurance Board)

The data used in the article are based on the Time Use Survey 2009–2010. A time use survey provides an overview of the time use of the people. The persons who were asked to fill out their time use diaries were at least 10 years old. As the survey sample also includes people with disability and incapacity for work, we can complement the data with the percentages of people with different degrees of disability and different levels of incapacity for work, taken from the database of the Social Insurance Board, to draw conclusions about the time use of respective groups.

The Time Use Survey also included a question on limitations on activity caused by health problems. The group who has experienced limitations on activity was determined on the basis of the following question in the Time Use Survey: "Considering at least the past six months, to what degree have you experienced limitations on normal types of activity due to health problems?" This question had the following possible answers: 1) significantly limited, 2) somewhat limited, 3) not limited at all. The group of persons with limitations on activity was established on the basis of answers "significantly limited" and "somewhat limited". In other words, limitation on activity is a self-assessed form of disability.

As a result, this study enables us to compare the time use of persons with an officially registered degree of disability and the time use of persons with activity limitations. A reference to the results of total population is used in the comparison to identify the types of activities where disability

could create a barrier. It is important to note that one and the same person can belong to all the groups identified for comparison. The total population also includes disabled persons.

The following section examines the main activities of people during a day. The values represent an average length of time calculated in relation to all people and all weekdays. The calculation of average values also includes people who had not engaged in the respective activity.

Personal care activities

Personal care activities include sleeping, eating/drinking and other activities of personal nature. As a rule, personal care uses up the greatest part of the day (Figure 2, p. 96), because it includes sleeping. Almost half of 24 hours is spent on personal care – this indicator is 11 hours for total population. People with disability spend the longest time – 12 hours – on personal care. People with limitations on activity spent 11 hours and 39 minutes, and people with incapacity for work four minutes less than that, on personal care.

The largest portion of personal care time is spent sleeping. The average time of sleeping for total population is seven minutes short of nine hours, while people with disability sleep nine and half hours. The average time spent on sleeping by people with incapacity for work or limitations on activity is nine hours and 12 minutes per day. Similarly, disabled people spend slightly more time on eating compared to total population. While the average time spent on eating is one hour and 21 minutes for total population, it is 7–8 minutes longer for people with disability, incapacity for work or limitations on activity.

These results demonstrate that disabled persons spend more time on personal care due to disability. Studies have indicated that disability affects daily activities through smaller muscle mass and poor stamina, general fatigue and inadequate sleeping patterns, as well as more frequent instances of depression (Pentland and McColl 1999). Another aspect could be that disabled persons simply have the opportunity to spend more time on such activities. Pentland and McColl have concluded that disability could be a barrier to necessary daily personal care activities.

People spend most of their time alone, as this also includes sleeping time as well as time spent at school and at work. The time spent alone for total population is 17 hours and 42 minutes per day, but for persons with registered disability this time is for an hour longer or 18 hours and 36 minutes. The difference is caused by the fact that disabled persons can spend less time with children under 10 years of age, with household members and other people compared to the total population.

Paid work

Paid work facilitates social contacts between people and the same applies to disabled persons. Employed disabled persons tend to be more satisfied with their social life compared to the unemployed disabled (Barnes 1991).

Employment is a key element of social inclusion and economic independence of all working age persons. Compared to persons without disability, the employment rate and related activities is quite low among the disabled. Improvement of the employment situation of disabled persons would benefit not only the disabled themselves, but also employers and society in general (Tegevuskava ... 2009).

The Time Use Survey confirms that the time spent on paid work is quite different among disabled persons and in total population. In total population, people work for three hours per day on average. It should be remembered that this is an average value calculated for all people and irrespective of the day – consequently it includes unemployed persons and days off. Disabled persons spend significantly less time on paid work compared to total population. For instance, people with disability work half an hour a day, on average, which is six times less than total population. Such a short average time spent on paid work is clearly caused by the small number of disabled persons who are employed. People with limitations on activity work twice as much, with one hour and 17 minutes, while people with incapacity for work spend nearly two hours per

day on paid work. These large differences could also be caused by the fact that many disabled people belong to older age groups, who are close to or have reached retirement age, while only people below retirement age are counted among those who have lost capacity for work.

According to the Labour Force Survey of 2009, only 21% of people with disability were employed, while the employment rate in total population was 68%. The employment rate of people with incapacity for work and those with limitations on activities was at 34% for both groups.

The percentage of part-time workers is larger among employed disabled persons than in total population. It means that nearly one third of employed persons with disability have part-time jobs. A quarter of employed people with incapacity for work and one fifth of employed persons with limitations on activity also have part-time jobs. In total population, the share of people with part-time jobs is only one tenth.

Due to low employment rate, disabled persons are also at increased risk of poverty. They are two or three times more likely to be unemployed than healthy people (Eesti ... 2011). According to the 2009 Labour Force Survey, unemployment among people with disability was at 27%, while it was 14% in total working age population. The unemployment rates of people with incapacity for work and people with limitations on activity were 25% and 26%, respectively.

According to the Survey of Coping and Needs of Disabled Persons (2006), two thirds of disabled persons would have liked to work more than they were able to. One third of unemployed disabled persons would like to be employed, while more than half would not.

Studying

The data on the time spent by disabled persons on studies is incomplete, because the sample of the Time Use Survey did not include a sufficient number of studying disabled persons and, therefore, it is difficult to draw any general conclusions. The Time Use Survey enables to determine that, while the average time spent on studies in total population is about half an hour per day, it is only six minutes for persons with activity limitations. We can assume that this time is of comparable length or even shorter for people with disability and people with incapacity for work.

A comparison of the level of education among disabled persons and in total population indicates that the average level of education of disabled persons is lower. According to the Time Use Survey, 37% of disabled persons and 51% of people in total population have secondary education. Among people with incapacity for work, the level of education is similar to total population and among persons with limitations on activities, it is similar to people with disabilities: 49% of people with incapacity for work and 41% of people with limitations on activity have secondary education. The share of people with basic education is 49% among people with disability and people with limitations on activities, 45% among people with incapacity for work, and 40% in total population. 11% of people with disability, 2% of people with incapacity for work, 7% of people with limitations on activities and 6% of total population have primary education.

The percentage of people with vocational or secondary specialised education is the same among disabled persons and total population. Nearly a third of people with disability have vocational or secondary specialised education, one tenth has higher education, and 57% have received no specialised education. In total population, slightly less than half of people have no specialised education, one third has vocational or secondary specialised education, and every fifth person has higher education. The percentage of people with vocational or secondary specialised education is the highest in the group of people with incapacity for work (43%), while 7% of people in this group have higher education and half of them have no specialised education. In the group of persons with limitations on activity, 38% have vocational or secondary specialised education, 11% have higher education and slightly over half have received no specialised training.

Women in total population are more educated than men and the same applies to disabled persons (Figure 3, p. 98). 38% of women and 34% of men with disability had secondary education. In total population, 60% of women and 45% of men have secondary education according to the Time Use Survey. The percentage of disabled men and women with basic

education is quite equal at 48–49%. However, in total population, the percentage of men with basic education exceeds that of women with 46% and 33%, respectively.

The level of education of disabled persons depends on whether the disability was congenital or acquired later; the type of disability also plays a role. Many people have acquired a disability in older age after they have completed their studies, so that disability cannot be a barrier to education. Disability could pose a greater problem for the education of those with congenital disability or those whose disability has been acquired during studies. Other factors preventing continuation of the education path include mobility problems, difficulties with using public transportation and buildings, and lack of individual support services (Sotsiaalse ... 2003).

According to the Survey of Coping and Needs of Disabled Persons (2006), nearly one fifth of people with disability received less education than they would have liked. This percentage rises as high as 61% among disabled persons of up to 34 years of age. As a result, there are relatively fewer people with higher education among disabled persons than in total population.

According to the action plan of the Committee of Ministers of the Council of Europe for improving the quality of life of people with disabilities, education is a fundamental requirement for ensuring social inclusion and independence for everyone, including people with disabilities. An opportunity to acquire general education is not only important for disabled persons, but it would also contribute to better understanding of human diversity in general population.

The development plan (2011–2016) of the Estonian Chamber of Disabled People notes that the access of disabled children and youth to all levels of education has improved and the principles of inclusive education are being implemented. Inclusive education requires that everyone should have the opportunity to have an education corresponding to their abilities. In addition to basic education, people with special needs should have access to secondary, vocational and higher education and to hobby education. The crucial factor is, therefore, preparedness of the educational system for accepting disabled persons at all levels of education.

Household and family care

Household and family care includes all types of household work as well as tasks in taking care for family members. Persons with activity limitations and disabled people require the most time for household care (a little over four hours per day for both groups). This indicator is slightly under four hours for people with incapacity for work and 3.5 hours for total population. Among household tasks, food management and cooking takes up the largest amount of time (Figure 4, p. 99). The average time spent on food management is under one hour a day for total population and over one hour for disabled persons. Another important activity after food management is household upkeep. The time spent on cleaning one's home is slightly over half an hour per day for total population and about three quarters of an hour for disabled persons. The time spent on childcare is much longer for total population than for disabled persons. People in total population spend, on average, 21 minutes, people with incapacity for work 14 minutes, people with limitations on activity 8 minutes and disabled persons 4 minutes on childcare. There were no significant differences with regard to any other household and family care tasks. Disabled persons require more time for household care than healthy individuals (Barnes 1991).

Leisure time

The survey indicates that disabled persons have, on average, more leisure time than people in total population. Disabled persons have 7 hours and 7 minutes, people with activity limitations 6 hours and 28 minutes, people with incapacity for work 6 hours and 14 minutes, and total population 5 hours and 38 minutes of leisure time per day. At the same time, disabled persons are less satisfied with their recreation and leisure activities, because they generally have less financial resources. People's ability to enjoy their recreation is closely linked to the amount of spending money they have (Barnes 1991). Disabled persons are often not even able to pay for all the expenses arising due to their disability, let alone for any leisure activities, which means that their standard of living is lower than that of healthy individuals. Consequently, there is a direct

connection between disability and the opportunity to buy things. In particular, this applies to single working age persons (Barnes 1991).

Most leisure time activities take place at home. They include watching TV, listening to the radio, visiting or hosting friends, listening to music and reading (Figure 5, p. 100). The same applies to disabled persons, even though the range of leisure activities available to them at home is more restricted. For instance, the opportunity to watch TV is restricted for people with impaired hearing, as many programmes do not have subtitles or interpretation in sign language (Barnes 1991).

Watching TV was the principal leisure activity for all groups considered. Disabled persons spend about one hour more time per day watching TV than total population. Thus, while the average length of time spent in front of a TV is above two hours a day for total population, it is more than three hours for disabled persons.

Disabled persons spend more time resting than total population. The length of resting is one hour and fifteen minutes for disabled persons, one hour for people with incapacity for work and people with activity limitations, and only half an hour a day for total population. The time associated with computer use is longer for total population, even though one could assume that disabled persons have more time available for this type of activity. This result could be explained by limited availability of computers for disabled persons. In addition, many people would require special computers adapted to their disability or are unable to use a computer due to their disability.

There are also differences between total population and disabled persons with regard to the indicators of reading and listening to the radio or music. Namely, disabled persons spend more time on reading and listening to the radio and music than total population. People with disability spent the longest on reading (42 minutes per day). People with incapacity for work and people with activity limitations read 35–36 minutes and total population 27 minutes per day. Disabled persons spend 14 minutes and total population 4 minutes on listening to the radio and music. Listening to the radio and music is often not a separate activity and can be simultaneous with some other activity (such as eating, household upkeep, etc.).

Not all disabled persons are able to read books due to their disability. Reading is problematic for visually impaired persons, as most periodicals and books have not been adapted for them (Barnes 1991). The differences between total population and disabled persons are small with regard to reading newspapers on paper. 47% of disabled persons and 44% of people in total population read newspapers on a daily basis (Figure 6, p.101). Similarly, there are no significant differences with regard to reading paper magazines between total population and disabled persons. As magazines are usually printed once a week or once a month, they are most frequently read once a week or once a month. 27% of disabled persons and 35% of people in total population read magazines at least once a week. 29% of disabled persons and 30% of people in total population read magazines at least once a month. 24% of disabled persons and 17% of people in total population do not read any magazines. 58% of disabled persons and 75% of people in total population read books.

78% of disabled persons and 76% of people in total population listen to the radio on a daily basis, while 10% of disabled persons and 6% of people in total population do not listen to the radio at all. The patterns are similar with regard to TV-watching. 90% of disabled persons and 89% of people in total population watch TV every day, and the percentage of those who never watch TV is slightly higher among disabled persons – 3% among the disabled and 1% in total population.

Only 19% of disabled persons and 58% of people in total population watch videos, DVDs or films on the computer. There are also large differences in the use of the Internet. 75% of disabled persons, 46% of people with incapacity for work, 65% of people with limitations on activities, and only 30% of people in total population do not use the Internet at all. 14% of disabled persons, 32% of people with incapacity for work, 21% of people with limitations on activities, and 53% of people in total population are daily Internet users. The percentage of men among Internet users is higher among disabled persons as well as in total population. 19% of disabled men and 12% of disabled women are daily Internet users, while the respective figures in total population are 60% and 55%. In terms of age, younger people are more active Internet users as could be expected.

The percentage of Internet users is highest in the age group 15–24 in both, total population and among disabled persons, with 86% and 72%, respectively. The number of Internet users is the lowest among those over 65 years of age. 92% of disabled persons and 82% of people in total population, who are over 65 years of age, do not use the Internet at all.

According to the Survey of Coping and Needs of Disabled Persons, only one fifth of disabled persons have not had to limit their leisure activities due to disability, while the remaining four fifths have not been able to spend their leisure time in the desired manner. The survey indicates that the main reasons for this include lack of money, excessive effort required, as well as problems with access and mobility. The latter two reasons are somewhat intertwined, because if a disabled person knows that the desired destination has poor accessibility, he or she would require a greater effort to overcome this. Lack of suitable and interesting activities is also a significant reason for people in rural areas.

According to the action plan of the Committee of Ministers of the Council of Europe for improving the quality of life of people with disabilities, participation of disabled persons in cultural life depends on the conditions created for social inclusion of disabled persons. At the same time, they have every right to participate in cultural, leisure and sports activities. For this, the state has to adopt different measures, including legislative amendments, for ensuring access to persons with disabilities. The objective would be making cultural institutions accessible to disabled persons, enabling them to enjoy culture both as observers and actors, and ensuring that people with disabilities have an opportunity for developing and utilising their creative, athletic, artistic, spiritual and intellectual potential for their own benefit and that of their countries.

Use of leisure time outside home

Disabled persons can experience difficulties with spending their leisure time outside home. Therefore, we examine how many times disabled persons have been able to leave their home for recreational purposes. In one question of the Time Use Survey, respondents were asked about the number of times they had spent their leisure time in various cultural and other establishments during the past 12 months.

44% of people in total population, but only 20% of disabled persons and 30% of people with incapacity for work and people with activity limitations, have visited theatre, opera, ballet or dance performances at least once during the past year (Figure 7, p. 102). The number of people who had visited concerts was higher in all groups: 55% in total population, 24% of disabled persons, 39% of persons with incapacity for work, and 32% of persons with limitations on activity. The differences are quite large with regard to cinema visits. While 37% of people in total population had been to a cinema at least once during the year, this indicator was only 5% among disabled persons and 12–15% among people with incapacity for work and people with limitations on activity.

There were large differences with regard to restaurants, bars and cafés as well. Such places had been visited by 60% of people in total population, but only by 22% of disabled persons, 43% of people with incapacity for work, and 33% of people with activity limitations.

92% of people in total population, 74% of disabled persons, 85% of people with incapacity for work, and 81% of people with activity limitations had visited someone else's home, which in most cases probably means friends or relatives. This indicates that visiting other people is the most popular method of spending leisure time outside home. This appears to be the most convenient and accessible option for disabled persons in particular.

There can be a variety of reasons why people are unable to go to the theatre or concert or to visit a library. Unfortunately, the results of the Time use Survey indicate that there are some recurrent reasons for disabled persons. The main reason that prevents people with disabilities from going to the cinema, concerts or museums is the fact that their health or disability makes it complicated to visit such places. The second important reason is that people are not interested in visiting those places.

The opportunities to spend leisure time outside home are limited by physical barriers and lack of necessary transportation. The situation is better for people with a personal vehicle and for those who can ask somebody else (a family member, a friend) to drive them. However, the opportunities for spending leisure time outside homes are restricted for those people who are only able to use public transportation (Barnes 1991). A Canadian survey of health and activity limitations (1986–1987) indicated that lack of assistance and inadequate transportation are both equally important factors, which limit the possibility of visiting cultural events and engaging in other leisure activities. The survey of older disabled persons revealed that married couples tend to be more active. Support from friends is also a very important aspect that helps to retain independence (Pentland and McColl 1999).

Spending leisure time in pubs, restaurants, museums, cinemas or concert halls can prove to be complicated, because not enough attention is paid to mobility requirements of people in wheelchairs (Barnes 1991). However, in addition to physical barriers, further obstacles can be created by ignorance and fear of disabled persons. In addition, there is a belief in the entertainment industry that disabled persons can discourage healthy individuals from attending the events (Barnes 1991).

The issue of accessibility pertains to structural environment and outdoor areas as well as transportation, services, information, etc. There is a need for a barrier-free environment in all aspects of life as a precondition for independence. Achieving a good status of accessibility is a time-consuming and expensive process, but the situation can be improved by raising awareness and changing attitudes (Eesti ... 2011).

Conclusion

Time use is one of the indicators of the quality of life of disabled persons and a study of activity patterns of disabled persons helps to understand the actual level of social inclusion. Even though the Constitution declares that everyone should have equal rights and opportunities, this is not always the case in real life. Disability can be a serious barrier to participation in society, to employment and studies, and it can also complicate routine daily activities, such as washing or eating. At the same time, it is perfectly possible for disabled persons to be independent in everything if the barriers arising from disability are removed.

This article focused on some basic types of human activities, such as personal care, employment, studying, household care and leisure time. A comparison of total population and disabled persons was made with regard to all these activities. A significant conclusion was that disabled persons spend six times less on paid work than people in total population, which means that they are not employed as much and have a higher unemployment rate. Employment, in turn, depends on the level of education and, unfortunately, the general level of education of disabled persons is lower than in total population, which again places them in a disadvantaged position.

As disabled persons spend less time on employment and studying, they have more time left for personal and household care and for leisure activities. Activity limitations arising from disability are the main reason why disabled persons require more time for household tasks, such as cleaning and cooking. Disabled persons do have more free time but whether it is a quality time is highly debatable. Unfortunately, disabled persons are often in a poor financial situation compared to healthy individuals and this limits the range of leisure activities available to them. Further restrictions on leisure activities outside home are created by lack of suitable transportation, assistance and access ramps. However, the most important issue is the attitude of healthy people towards disabled persons. This is the factor that has to change in order for disabled persons to leave their homes and participate in society to a greater degree.